

HID

IRODALOM
MŰVÉSZE
KRITIKA

BORISZ ZIHERL:

Az egzisztencializmus

GÁL LÁSZLÓ:

A művészet rehabilitálása

TURZÓ LAJOS:

Tavaszi Jánoska elindul

SZIRMAI KÁROLY:

Szomszédok

GÁL LÁSZLÓ, REMÉNYI JÓZSEF
és **KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR**
versei

BÁLINT ISTVÁN:

Petőfi

DISPUTA

Farkas Nándor: A „Népoktatás”
topolyai vitája

**SZÍNHÁZ, SZEMLE, KÖNYVBŐLŐ,
RÁLAT, LAPSZEMLE, MŰMEL-
LÉKLETEK**

április

XVII. ÉVF.

1953

A munka útján

a könyv a dolgozó ember legjobb utitársa

**Minden olvasónak
irodalmi tájékoztatót ad**

Gyors és pontos könyvszolgálatot nyújt a

Könyvbarátok köre

A KÖNYVBARÁTOK KEDVEZMÉNYEI:

20⁰/₀-os engedmény a könyvek bolti árából;
részletfizetéses könyvbeszerzés;
ingyenes illetménykötet;
állandó árúhitel;
minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jog.

Minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység
könyvkiadóvállalat új képes könyvjegyzékét, amely egyben
irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

ÉRTÉKES IRODALMI MŰVEK SAJTÓ ALATT:

A REGÉNY MESTEREI:

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig
Gárdonyi Géza: Egri csillagok
Ívó Andrics: A kisasszony
Burchardus: Lucrezia Borgia
Munk Artúr: Köszönöm addig is...
Prezsihov Voranc: Lenn a völgyben

TANULMÁNYOK:

Fiamengó A.: A vallás keletkezése
Veljko Ribar: A kereszténység történelmi szerepe

VERSEK:

Fehér Ferenc: Jobbágyok unokái
Thurzó Lajos: Tavasz Jánoska elindul

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat Novisád, Arsza Teodorovics 11.

Postatakarékszám 300-T-251.

A Z E X I S Z T E N C I A L I Z M U S É S T Á R S A D A L M I G Y Ö K E R E I

Az utóbbi időben ismét többen beszélnek és írnak Sartre-ról, mint egyébként, mert a közvéleményt egy új egzisztencialista választással lepte meg. Ezúttal a szovjet ügyhöz csatlakozott.

Folyóiratának a „Temps modernes“-nek (Modern Idők) 1952. júliusi számában közölte „A kommunisták és a béke“ c. cikkének első részét, amelyben többek közt igazolni igyekszik a szovjet külpolitikát, annak minden fejlődési szakaszát — beleértve az 1939-es német-szovjet egyezményt is — és azt állítja, hogy „a Szovjetunió békét akar, s ezt naponta bizonyítja“.1)

E cikke után a „Temps modernes“ következő számában összeütközésbe került Albert Camus-val, akivel pedig eddig — saját szavai szerint „igen sok kérdésben egyet értett“. Az összeütközést Camus egyik esszé-szerű művéről írt bírálat közlése váltotta ki, amelyet Francis Jeanson írt a folyóirat számára, A „L'homme revolté“ (Fellázadt ember) c. könyv bírálatáról van szó, amelyről különben még több szó is esik e tanulmányban. Camus e művének alapeszméje egyébként nagyrésztben meg-egyezik Sartre több művének alapeszméjével, különösen pedig a „Les mains sales“-ével (Piszkos kezek).

Camus nyílt levélben fordult Sartre-hoz és tiltakozott a bírálat ellen, de Sartre ezt visszautasította, megszakította vele a további vitát s jelezte, hogy önmagában is tisztázni kíván néhány kérdést.2) Ezután Sartre tudtára adja a közvéleménynek, hogy részt vesz a „Népek békekongresszusán“, amelyet a Kominform rendezett 1952. decemberében Bécsben. Valóban el is megy oda, fel is lép a kongresszuson, de ugyanakkor megtiltja, hogy a „Piszkos kezek“ c. drámáját előadják a városban a kongresszus tartama alatt.

Ez az röviden, amiről ma legtöbbször beszélnek és írnak Sartre-ral kapcsolatban.

Nem akarunk jóslásokba bocsátkozni azzal kapcsolatban, hogy Sartre vajjon Gide, Celine, vagy pedig Aragon útján halad-e. E két francia író

1) „Temps modernes“, 81. sz. 1952. július, 12. old. A szovjet külpolitika melletti védőbeszédet a következő szavakkal tetézi be: „Nem szabad azonban állatnunk magunkat: ha a Sz. Ű. egy napon a háború elkerüléséhez fűzött minden reményét elveszti, maga fogja előidézni az összeütközést“. (18 old.).

2) „Temps modernes“ 82. sz. 1952. aug. 351. old.

közötti viszály, akik nálunk is meglehetősen ismertek,³⁾ arra készítetett bennünket, hogy foglalkozzunk azzal a szellemi áramlattal, amellyel különösen Sartre neve szinte elválaszthatatlanul összeforrt. Ez az áramlat a második világháború után élénk visszhangra talált a kispolgári értelmiség bizonyos köreiből, nem csak Franciaországban, hanem más országokban is. Az egzisztencializmus tartalmáról és társadalmi gyökereiről van szó, az egzisztencializmusról, mint a kispolgári ideológiai zűrzavar időszerű megnyilvánulásáról. E zűrzavar fokozódásához ma nagymértékben hozzájárul a sztalinizmus is csodálatos casuisticájával és pragmatizmusával, amellyel az elmélet terén a marxizmust igyekszik helyettesíteni.

Annál is több okunk van e kérdéssel foglalkozni, mert az értelmiség bizonyos köreiből nálunk is ajánlják az egzisztencialisták és előhírnökeik felfogását mint valami „ujat“ és „időszerűt“. Irodalmi folyóiratainkban különösen az egzisztencialisták irodalmi alkotásait emelik ki gyakran a mai irodalom legnagyobb eredményei és követendő példái gyanánt. A haladó törekvésekkel szemben, amelyek arra irányulnak, hogy a mi kétségkívül nehéz és komplikált társadalmi kérdéseinket, különösen pedig szellemi felépítményünk kérdéseit tudományos eszközökkel, a materializmus és dialektika módszereivel megoldjuk, ezek szellemi zűrzavart nyújtanak. Ez a zűrzavar csak elködösíti a problémákat, eltéríti a helyes útról és olyan sűrűbe vezet bennünket, ahol a hatalmas fáktól nem látjuk az erdőt, de egyáltalán nem járul hozzá társadalmi fejlődésünkhöz. Helyesebben, egyetlen gyakorlati haszna az lehet, hogy a vele folytatott harcban tisztázódhat (legalábbis kellene, hogy tisztázódjon) a helyes szemlélet.

Értekezésünk folyamán első sorban a következő két kérdésre igyekszünk választ adni: melyek az egzisztencializmus társadalmi gyökerei és mit jelent ez az irányzat a gondolkodás általános fejlődésében?

1.

Exzisztencializmuson igen gyakran Jean Paul Sartre filozófiai felfogását értik. Az egzisztencializmust azonban nem lehet azonosítani kizárólag Sartre nézeteivel, kivülről és szűk körén kívül, amelybe első sorban Simone de Beauvoir és Maurice Merleau-Ponty tartoznak, vannak még írók, akik szintén egzisztencialistáknak nevezik magukat, de bizonyos kérdésekben erősen elhatárolják magukat Sartre-től és nézeteitől. Ugyancsak téves volna azt hinni, hogy ez a szellemi irányzat a második világháború idején, vagy utána jött létre.

„L'existentialisme est un humanisme“ (Az egzisztencializmus humanizmus) c. írásában, amelyet filozófiai manifesztumának is tekinthetünk, Sartre az egzisztencialistákat két csoportra, „keresztény“ és „ateista“ egzisztencialistákra osztja. A „keresztény“ egzisztencialisták legkiemelkedőbb alakjai Karl Jaspers és Gabriel Marcel, míg az „ateista“ egzisztencialisták közé sorolja első sorban magát és elődjét Martin Heidegger-t. A „keresztény“ egzisztencializmus régebbi keletű s közvetlenül

3) Sartre művei közül nálunk fordításban megjelent „La nausée“ (Gyöttrődés) c. regénye a „Zora“, Horvátország állami kiadóvállalatának kiadásában, Zagreb 1952, „Morts sans sepulture“ (Temetetlen holttestek) és „La putain respectueuse“ (Tisztességtudó utcalány) c. drámája a Horvát Matica kiadásában, Zagreb 1951. Camus művei közül megjelent „L'étranger“ (Idegen) és „La peste“ (Pestis) c. regényei a „Zora“ kiadásában.

Danc Sören Kierkegaardtól ered, minden egzisztencializmus atyjától. A „keresztény“ egzisztencializmushoz igen közel állnak az „Esprit“ c. folyóirat körül csoportosuló perszonalisták is.

Vannak ezen kívül számosan filozófus írók és publicisták, akik felfogásukban szintén igen közel állnak Sartre-hoz, s maga Sartre is az egzisztencialisták közé sorolja őket, ezek mégsem nevezik magukat egzisztencialistáknak. A két világháború közötti korszak két legjelentősebb egzisztencialista filozófusa — Jaspers „az egzisztencia“ és Heidegger „az essentia filozófusa“ — sem kívánják, hogy így nevezzék őket. Itt azonban nem lényeges különbségekről, csak formális, részletkülönbségekről van szó. Albert Camus is elhatárolja magát az egzisztencializmustól, noha egész ideológiai beállítottságánál fogva ebbe a körbe tartozik.

Nálunk az egzisztencializmus kifejezett követőiről sem filozófiában, sem irodalomban nem beszélhetünk. Amennyiben meg is nyilvánul a hatása némely — főleg fiatal — írók műveiben, leginkább a stílus és témaválasztás divatszerű utánzása ez, amelyet át- meg átszőnek a polgári filozófia különböző régi dekadens iskoláinak hatásai a bergsonizmus, freudizmus stb. Az egzisztencializmushoz — mégpedig a „keresztény“-hez — nálunk talán Kocbek Eduárd szlovén író áll legközelebb, aki „Félelem és bátorság“ c. művének már a címében is kihangsúlyozza az egzisztencializmus két legfőbb alapelvét.

Térjünk most vissza az egzisztencializmus Sartre-féle osztályozására. Miután Sartre ezt az osztályozást elvégezte, kifejti azokat az alapelveket, amelyek között az összes egzisztencialisták számára:

„Mindannyian megegyeznek abban az egyszerű tényben, hogy — felfogásuk szerint — az esszencia megelőzi az egzisztenciát, vagy ha akarjuk, az alanyiságból kell kiindulni.“⁴⁾

Induljunk ki mi is az egzisztencialistáknak ebből az alaptételéből.

Platonnak az eszméről szóló tanítása értelmében, mint ismeretes, az esszencia (a lényeg) magánvaló, önmagában létezik, mint isteni eszme, mint a valóságban létező minden tárgy ideális típusa. Már Aristoteles a legértelmetlenebb állításnak nevezte ezt a Platon eszméiről mondott bírálatában.⁵⁾ Ez a vita a lényegnek a jelenséghez, az egyszerűhez, a létezéshez való viszonyáról végigvonul a középkor skolasztikus filozófiáján, s tart egészen napjainkig, amikor azt az egzisztencializmus a maga sajátos módján veti fel.

Mindjárt kezdetben meg kell állapítanunk, hogy a lényeg és jelenség ilyen elválasztását csak az idealista filozófiai rendszereken találjuk meg, míg a materializmus sohasem választotta el azokat. Már Spinoza azonosítja a lényeget a „dolgok szükségszerű törvényeivel.“⁶⁾ Már Hegel is, az objektív idealista, akinek filozófiai rendszerében igen sok fontos materialista elemet találunk, később pedig a dialektikus materialisták is, egyenlőségi jelet tesznek „a természet lényege“ és a „fajta“ fogalma,

4) J. P. Sartre, *L'existentialisme est un humanisme*, Nagel kiad. Páris, 1951. 17. old. A perszonalista Jean Lacroix hangsúlyozza, hogy „a szubjektum, illetve a szubjektumok elsődlegességében az egész perszonalizmus megegyezik az egzisztencializmussal“. (*Marxisme, existentialisme, personalisme*, Presses universitaires de France kiad. Páris, 1951. 76. old.).

5) Aristoteles, *Metafizika*, B 2,997 b. Ilyen és ehhez hasonló spekulatív konstrukciók bírálatát 1. Marxnál, Szent család V. f. 2.

6) Spinoza, *Az értelem fejlesztéséről* XIV. f. 101. §.

valamint a törvények közé⁷⁾ Szerintük az esszencia, a lényeg, a lényeges és a fontos az az általános, különösen a tudományok fejlődése nem egyéb szakadatlan törekvésnél arra hogy az emberi elme minél beljebb hatoljon a lényegbe, s hogy a természetben és társadalomban végbemenő változásoknak mindig újabb törvényszerűségeit fedezze fel.⁸⁾ Nem vonható kétségbe az általános objektívnek létezése az egyszerűben, a lényeg megnyilvánulása a jelenségben.⁹⁾ De ez egyben azt is jelenti, hogy nem is választható el a lényeg a jelenségtől. A lényeg tehát a jelenségben létezik, a konkrét létezésben, de létezik és megnyilvánul a fajta fontos, lényeges tulajdonságaiban. Az ember, mint „fajta“, az egyes emberekben létezik. az ember, a fajta a termelés folyamatában kiválik az állatvilágból. A társadalmi osztályok egyes tagjaikban léteznek, és fordítva: nem létezik az egyed a fajtán kívül az osztálytársadalomban az osztályon kívül; nem létezik az egyén meghatározott társadalmi rétegen, társadalmi közösségen kívül. Az egyszeri létrejön és eltűnik, születik és meghal. de az általános megmarad mert az *relative* állandó, de csak *relative*, mert tulajdonképpen az is múlandó: az osztályok, a népek és nemzetek is születnek és letűnnek, sőt maga az ember sem örök, hanem múlandó. Másszóval magát a lényegyet is dialektikusan kell felfogni. Míg a régi materialisták — pl. Spinoza szerint a lényeg „állandó“ és „örök“, láthatjuk, hogy az is múlandó

Igy fogja fel tehát a mai materializmus a lényeg és jelenség viszonyát.

Mindjárt megállapíthatjuk, hogy Sartre és az összes egzisztencialisták, akik elválasztják a lényegyet és jelenséget, abban a bűvös gondolati körben keringenek, amelyet Platon alkotott. Ezzel persze nem akarjuk azt mondani, hogy Sartre platonikus. Ellenkezőleg. Sartre elveti Platónnak azt a tételét, amely szerint a konkrét ember az isteni ember-eszme megvalósulása, tagadja az embernek, mint lényegnek, létezését a konkrét létezés előtt és azonkívül. Ez eddig helyes is, noha egyáltalán nem eredeti megállapítás. Megállapítja továbbá, hogy ez a tétel annak a termelési folyamatnak metafizikai általánosítását jelenti, mely szerint a termék előbb létezik, mint eszme, a termelő gondolatában, s csak azután jön létre a valóságban. Elveti Sartre a XVIII. század klasszikus polgári filozófusainak az örök emberi természetről szóló tételét is, amely szerintük minden egyes ember őslényege.¹⁰⁾

Amikor azt mondtuk hogy az egzisztencialisták a platói felfogás bűvös körében mozognak, akkor ezzel azt akartuk hangsúlyozni, hogy az egzisztencialista filozófia tulajdonképpen az idealizmus egyik válfaja, bármennyire is törekszik Sartre és korunk más idealista filozófusa bebi-

7) Lenin, Filozófiai füzetek, Moszkva 1947. 250. old. Másutt Lenin azt a következtetést vonja le Hegelből („a törvény lényegszerű jelenség“), hogy a törvényszerűség és lényeg egynemű fogalmak (egyzon rendűek) vagy helyesebben azonos fokozatúak“. (U. o. 127. old.).

8) U. o. 237. old. Az emberi gondolkodás állandóan áthatol a jelenségtől a lényeg felé az első, mondjuk, számú lényegtől a második felé stb. a végtelenségig. L. Még Lenin Materializmus és empiriokriticismus, Kultúra kiad. Beograd, 1948. 272. old.

9) U. o. 153. old.

10) „L'existentialisme est un humanisme“, 18—20. old.

zonyítani, hogy az ő felfogásuk mind a materializmus, mind pedig az idealizmus túlhaladását jelenti.¹¹⁾

Az egzisztencializmus idealista jellegét igen világosan kifejezte Sartre, amikor az egzisztencialista filozófia alapvető elveit magyarázta. E szerint az egyediségből kell elindulni: „a tudat létezik okság nélkül.”¹²⁾

Amikor az egzisztencializmus elválasztja a lényegét a jelenségtől, amikor azt állítja, hogy a jelenség megelőzi a lényegét, és hogy a tudat létezik minden okság nélkül, akkor tulajdonképpen tagadja a társadalmi lét törvényszerűségeit, és az embert oly lénynek tekinti, amely „létezik mielőtt még bármilyen fogalommal is meg lehetne határozni.”¹³⁾ Szerintük az emberi közösségek fejlődésében nem létezik semilyen általános törvényszerűség, az egyén egyáltalán nem függ a társadalmi valóságtól, tudata a közösség, az osztály, vagy a réteg tudatától. Nem hat a környezet az emberre, mert az ember teljesen szabadon választ. Az egzisztencializmusnak ezt az elvét leghatározottabban Maurice Merleau-Ponty fejtette ki, akivel Sartre majdnem teljesen meg-egyeznek.

„Én vagyok az abszolút forrás. Az én egzisztenciám nem a multból, nem természeti és társadalmi helyzetemből következik. Feljűk tart ugyan és támogatja őket, mert én teszem, hogy létezzenek a számomra. (Ezért csak abban az értelemben léteznek, amelyet én tulajdonítok ennek a szónak). Általam létezik az a hagyomány is, amelyet vállaltam. a látóhatár, amelynek tőlem való távolsága — ez különben nem sajátos — megszűnne, ha én nem volnék, aki azt bejárom a tekintetemmel. A tudományok látóhatárai mindig naívak és képmutatók, mert említés nélkül ugyan. de mindig azt a másik látóhatárt értik ezen, a tudat látóhatárát, amely csak most terpeszkedik körém, s amely csak most kezd a számomra létezni.”¹⁴⁾

Később majd visszatérünk még az egzisztencializmus néhány tételére részletesebben is foglalkozunk velük, de maradjunk csak egyelőre ennél az alapvető tételnél és igyekezzünk meghatározni helyét a gondolkodás történetében.

Sartre, Merleau-Ponty és az összes egzisztencialisták Kierkegaardtól napjainkig, valamennyien hangsúlyozzák, hogy az egyedből kell kiindulni az egyed az abszolút forrás. Az emberi egyéniség tevékenységét semmi sem határozza meg, az tehát teljesen szabad és szabadon tevékenykedik a világban.

Az egzisztencializmusnak ez a tétele egyáltalán nem új és nem eredeti. Protagorá már időszámításunk kezdete előtt az V. szd.-ban, a rab-szolgatartó társadalom súlyos válsága idején, hangsúlyozta, hogy „Mind-en dolognak, amely létezik, ahogyan létezik és ahogyan nem létezik,

11. J. P. Sartre, *L'être et néant*, Gallimard kiad. Páris 1950. 31. old.

12) U. o. 22. old. (megjegyzés).

13) „L'existentialisme est un humanisme, 21. old. Másutt ezt a gondolatot határozottabban fejezi ki Sartre: „Semilyen valóságos helyzet, bármilyen legyen is az (politikai szerkezet, a társadalom gazdasági rendszere, vagy lélektani állapot), önmagában nem indokolhat valamilyen tettet”. (*L'être et néant*, 510. old.).

14) Maurice Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, Gallimard kiad. Páris 1945. III. old.

mértéke az ember.“¹⁵⁾ Protagorától, a filozófiai relativizmus és pragmatizmus atyjától kezdve egészen napjainkig csatlakoznak az egzisztencialisták minden olyan felfogáshoz, amely valamely önmagát túlélt, vagy társadalmilag tehetetlen osztály helyzetét tükrözik vissza.

Az egzisztencializmus forrásait kutatva megálapíthatjuk, hogy az a polgári filozófiai felfogás elfajulásának folytatódását jelenti, ami a XIX. szd. első felében indult meg. Ennek az elfajulásnak legfőbb ismeretető jegyei a klasszikus polgári filozófia gyengeségeinek kihangsúlyozása, s egyszersmind elhallgatása mindannak, ami benne nagyot és tartós értéket jelent.

Hogy megérthessük a polgári filozófia, különösen pedig az egzisztencializmus újabb fejlődését, szükséges lesz kissé többet időznünk Kantnál.

A XIX. és XX. szd. egész dekadens filozófiája gondosan megkerüli e nagy gondolkodó tánításának materialista elemeit. Figyelmen kívül hagyják mindazt, ami maradandó értéket jelent a megismerés lehetőségeinek és határainak kutatására irányuló munkásságában. Másrészt tudatosan kapcsolódnak agnoszticizmusához és apriorizmusához, különösen pedig az akarat önállóságáról alkotott elméletéhez. Éppen erről az utóbbi tételről állapítja meg Marx, hogy az a tehetetlen német polgárság tiltakozását fejezi ki a feudális abszolutizmus ellen.¹⁶⁾

Mindamellett, hogy Kantnak ez a gyakorlatias filozófiája magában foglalja a későbbi voluntarizmus és szubjektivizmus bizonyos elemeit, nem szabad figyelmen kívül hagynunk azokat a különbségeket sem, amelyek elválasztják Kantot az említett dekadens irányzatoktól.

Kant szerint az akarat szabad, amennyiben nem függ bizonyos „tapasztalati feltételektől“, „érzéki ingerektől“, „tetszőleges és önmagukban véletlen körülményektől“, illetve „mások akaratától“,¹⁷⁾ azonban minden szabad akarat erkölcsi törvényekhez igazodik, amely közvetlenül meghatározza azt és e szerint úgy hat, mint egy felsőbb lény parancsa. Kant gyakorlatias filozófiája tulajdonképpen egy tehetetlen, de nem hanyatló, hanem egyenjogúságáért küzdő társadalmi osztály történelmileg meghatározott filozófiája. Az erkölcsi magatartás kanti imperatívuszai a polgárság társadalmi törekvéseit fejezik ki, egy tehetetlen osztály arra irányuló törekvéseit, hogy abban a társadalom-

15) Predsokratiki, válogatta és szerk. Anton Sovre, Slovenska Matica kiad. Ljubljana 1946. 140. old.

16) Marx—Engels, Die deutsche Ideologie, Berlin 1932. 175. old. „Németország helyzete a múlt század végén, teljes mértékben visszatükröződik a gyakorlati ész kanti bírálataiban. Míg a francia polgárság a történelem legköltszalásabb forradalmában hatalomra jutott és meghódította az európai szárazföldet, míg a felszabadult angol polgárság forradalmasította a közgazdaságot, politikailag hatalma alá hajtotta Indiát, kereskedelmileg pedig az egész világot, a tehetetlen német polgárok csak a „jóakaratiig“ jutottak el. Kant meglegedett a pusztá „jóakarattal“, még ha az nem is valósul meg, s e jóakarát megvalósulását, a közte és az egyének szükségletei, valamint ösztönei közötti harmóniát a túlvilágba vetítette ki. Ez a Kant-féle jóakarát teljes mértékben megfelel a német polgárság tehetetlenségének, elnyomatásának és nyomorúságának, mert ennek az osztálynak kicsinyes érdekei sohasem fejlődhettek egységes, nemzeti érdekekké...“ (1845—46-ból).

17) Immanuel Kant, Kritik der praktischen Vernunft, passim.

ban, amely a magántulajdon konkurenciáján alapszik összeegyeztessék az egyén és osztály, valamint az osztály és társadalom érdekeit. Erre az az osztály törekszik, amely a társadalom reprezentánsa akar lenni és egy meghatározott történelmi korszakban valóban az is. A kanti „értelem“, a maga a priori törvényeivel és kategóriáival, az osztály értelme, s emez értelem parancsának alá kell rendelni az egyén akaratát. Kant gyakorlatias értelmének posztulátumai, az isten, a szabadság és halhatatlanság eszméi, a polgárság társadalom-ideáljai — átvetve a túloldalra. Olyan célok ezek így, hogy csak jelképesen közeledhet feléjük a véges ember. Tudvalévő, hogy Kant éppen annyira lelkesedett a francia forradalomért, mint a klasszikus német filozófia más képviselői, s ugyancsak ismeretes, hogy Rousseau is jelentős hatással volt rá. Minden esetre nem véletlen, hogy éppen Marx, aki az akarat önállóságának tételét olyan megsemmisítő bírálathoz vetette alá, ugyanakkor azt a véleményt fejezi ki, hogy Kant filozófiáját „joggal tekinthetjük a francia forradalom német elméletének“¹⁸⁾

Kant követői a klasszikus német filozófusok, különösen Hegel, meglátták, hogy a kanti „értelem“ a történelem terméke, az emberi tudat fejlődésének terméke, s ennek a fejlődésnek egyes szakaszaiban a világszellem önmegismerésének folyamata nyilvánul meg. E filozófusok legnagyobb érdeme, hogy a filozófiában — noha fejtetőre állítva, idealisztikus formában — de mégis meghonosították a társadalom és a társadalmi tudat fejlődése dialektikus törvényszerűségének felfogását. Ez a felfogás serkentőleg hatott a társadalmi valóság további tanulmányozására, ez pedig elvezetett Marx és Engelsz tanaihoz, a társadalom és társadalmi tudat fejlődésének tudományos elméletéhez.

Az existencializmus valahol a polgári filozófia mellékútján született, amelyen a késői polgári filozófia a XIX. szd. első felében indult el, miután letért a progresszív társadalmi felfogás fejlődésének fő útonaláról.

2.

Kant és az existencializmus képviselőinek fellépése között igen jelentős történelmi korszak van, amelynek legnagyobb eseményei a nagy francia forradalom, az utána következő felszabadító háborúk, a thermidori reakció, Napoleon hadjáratai, Metternich uralma, a forradalmi hullámok 1830 és 1848 között, valamint az angol és francia polgárság hatalmának megszilárdulása. Ebben a korszakban a polgárság társadalmi eszményei a kapitalista hétköznapi üzleties prózaiságába fulladnak és kompromittálódnak. A kapitalizmus nemesi, feudális bírálata mellett megjelenik a kispolgári és végül a proletárbírálat is. A feudális bírálathoz azonban gyakran zavarólag és kiábrándítólag hat a kispolgári bírálathoz. A kapitalista vállalkozó szellem diadalai tápot adnak a különböző dekadens felfogásoknak — főleg a konzervatív és kispolgári körökben — s ezek a felfogások az individualizmus, indeterminizmus és irracionális irányzataiban jutnak kifejezésre. A kapitalista társadalom leginkább atomizálódott rétege, a kispolgárság, a társadalom két alapvető osztálya — a polgárság és munkásosztály — között találta magát. Ideológ-

18) „A jog történelmi iskolájának filozófiai kiáltványa“ 1842. Marx—Engelsz Művei, Moszkva-Leningrád 1928. I. k., 112. old. (oroszul)

gusai e tény alapján építették fel illúziójukat a kispolgárság „osztályokon kívülálló” helyzetéről, „semlegességéről” és a független kritikai egyéniségről.¹⁹⁾

Az egzisztencializmus e szerint az osztály bomlásának és demoralizálódásának korszakában keletkezett a feudális kézműves romantikából. Keletkezésének tehát ez a társadalmi alapja, s ez a magyarázata a klaszszikus felvilágosodással szemben elfoglalt álláspontjának.²⁰⁾ Sören Kierkegaard, az egzisztencializmus megteremtője e korszak legfőbb problémájának a vallásosság hiányát tartja:

„A rohamosan növekedő szenvedélyek a világi felfogás következtében egész Európában olyan problémákba bonyolódtak, amelyeket csak az istenség oldhat meg, amelyekre csak a keresztyénység adhat választ, sőt már meg is adta régen... A középkor fogyatékosága nem a vallásos felfogásban volt, hanem abban, hogy ez a felfogás hamar kihalt.”²¹⁾

Kierkegaard tehát tagadja, hogy kora problémáit az ész segítségével meg lehet oldani. Sikraszáll Hegel és filozófiája ellen, s visszatérést követel Ágostonhoz, aki a római birodalom bomlása idején azt prédikálta, hogy az ember teljesen tehetetlen az isten ismeretlen és meg nem ismerhető rendelkezéseivel szemben. Ilyen hagyományokra támaszkodott Kierkegaard, s ennek alapján felvázolta az egzisztencializmus összes fontosabb tételeit.

Az ember átkozott világban él és „teremtődik”. Az isten lényege rejtve van előle és nincs útmutató az életben. Az ember tehát arra van ítélve, hogy szabad legyen, hogy maga találja meg az istenhez vezető utat, amelynek lényegébe beletartozik az ő lelkisége is. Az ember szakadatlanul túlnövi saját pillanatnyi „én”-jét, állandóan „megsemmisül”, „kifelé tart önmagából” abba az „én”-jébe, amely mellett állást foglal, s amelyet tetteivel megvalósít.²²⁾ Az ember szabadságából következik, hogy állandó lehetősége van arra, hogy tévedjen, hogy eltávolodjék az abszolút „én”-től, az istentől. A szabadság, s ezzel együtt az abszolút fe-

19) Annenkovhoz intézett levelében írja Marx 1846. dec. 28-án: „Fejlett társadalomban, saját helyzeténél fogva a *kispolgárság* egyrészt szocialista, másrészt pedig oekonomista lesz, vagyis elvakítja a nagypolgárság nagyvonalúsága és a szenvedő néppel való együttérzése. Egyszerre burzsoá is és nép is. Lelke mélyén büszke arra, hogy semleges, hogy megtalálta az igazi egyensúlyt és jogot formál arra, hogy megkülönböztesse a juste milieu-től (az arany középpúttól). Az ilyen kispolgár isteníti az ellentmondást, mert az létének alapja.” (Marx—Engelsz válogatott művei, Kultúra kiadása, Beogr. 1950. II. k. 441—442. old.)

20) Az egzisztencialista filozófia szubjektivizmusa számára akadályt jelent Kantnak minden olyan tétele, amely társadalmi élet objektív törvényszerűségére irányul. Jaspers és Sartre felróják Kantnak, hogy a szubjektum általános törvényszerűségének kutatása közben nem jutott el a személyiségig. A teljes mértékben idealista L. Gabriel, aki egy terjedelmes könyvet írt az egzisztencializmus főbb képviselőiről, Kant és az egzisztencializmus között a következő különbséget látja: „Már Kant világosan látta, hogy a tárgyi világban nincs szabadság, s hogy a szabadság az elméleti értelem számára nem lehet a megismerés tárgya, csak a gyakorlati, a szubjektív területén, csak az erkölcsi imperatívusz megvalósításában az emberi létezés folyamán; tehetsz, mert tenned kell (du sollst). Az egzisztencializmus számára ez a megvalósulás nem valamely absztrakt, formális erkölcsi törvény, illetve kategórikus imperatívusz megvalósítását jelenti, hanem

lelősség tudata állandó félelmet és szorongást okoz, mert állást foglalva bizonyos dolgok mellett az életben való részvétel folyamán állandóan tévedhetünk.²³⁾ Az állásfoglalás elől azonban nem lehet kitérni, mert a semlegesség is bizonyos állásfoglalást jelent. Ha az ember állást foglal valamiben, akkor tulajdonképpen legyőzi félelmét és győz benne a bátorság.²⁴⁾ A félelem és bátorság belső harcában valósul meg az ember lényege (essentiája), de véglegesen csak akkor valósulhat meg, ha az ember befutotta élete pályáját.

Kierkegaard tételei megtalálhatók az egész későbbi egzisztencialista filozófiában. Az első világháború utáni társadalmi zűrzavarban — így fogja fel ezt a forradalmi erjedést a polgárság — az egzisztencialista filozófiának két kiemelkedő filozófusa akad. Jaspers és Heidegger. Amint-hogy nem véletlenül jelentkezett ez a filozófia az akkori Németországban. hanem a háború kimenetele miatt kiábrándult Wilmos-korabeli értelmiség mumusának kifejezésekként, ugyanígy Franciaországban sem véletlenül terjedt el a második világháború után. A dekadens felfogások keletkezése és elterjedése számára rendkívül termékeny talajnak bizonyult Franciaország helyzete a háború előtt, alatt és utána, valamint az osztályviszonyok alakulása — különösen pedig az a tény, hogy a FKP sztalinista politikája ideológiai zavart keltett a kispolgárság körében és csökkentette a munkásosztály társadalmi szerepét.

A mai egzisztencializmus bizonyos mértékig valóban a negáció negációját jelenti ama fejlődési út negációjának negációját, amelyet a késői klasszikus polgári filozófia Kierkegaardtól Sartre-ig megtett. A mai egzisztencialista filozófia ugyan visszatért Kierkegaardhoz, de a dekadens felfogás egy „magasabb“ fokozatán. Az egzisztencializmus, ahogyan azt Sartre a „L'être et le néant“ (Lét és nemlét) c. művében kifejti, tulajdonképpen egy olyan keverék, amely Kierkegaard tételei alapján a schopenhauerizmusból, bergsonizmusból, pragmatizmusból és a Husserl-féle

---

ebben az esetben valóságos létezésről van szó, az ember szellemi egzisztenciájáról. Tehát nem valami általánosnak a megvalósításáról beszélnek, hanem az egyén önmegvalósításáról, saját létezéséről, vagyis annak megvalósításáról, amit ő magában jelent. A legfontosabb alkotó tevékenységről van szó, amire minden egyes ember képes és hivatott. (Exisztenzphilosophie, von Kierkegaard zu Sartre, Herold kiad. Bécs 1951. 339. old.)

- 21) Sören Kierkegaard, Religion der Tat, válogatott művek gyűjtemény, Kröner kiad. Leipzig, 607. és 148. old.
- 22) Sartre szerint a „megsemmisülés“ állandóan kettős folyamat: az ember „egyrészt kénytelen feltételezni a dolgok ideális állapotát, mint pillanatnyi tisztá nemlétet (néant), másrészt feltételeznie kell az adott időszertű helyzetet, mint nemlétet a dolgok emez állapotához viszonyítva“. L'être et néant, 510. old.).
- 23) Kierkegaard megkülönbözteti azt a fogalmat, amelyet a németben „die Frucht“ szóval jelölnek, s a „másoktól való félelmet“ kellene jelentenie, attól, amelyet „die Angst“-tal jelölnek, amelynek a „magunktól való félelmet“, vagyis a bűn lehetőségétől való félelmet, szorongást kellene jelenetnie. Franciában erre a „l'angoisse“ (a. m. szorongás) kifejezést használják.
- 24) Religion der Tat, 197. old. „Bátorságával (durch das Wagnis) az egyén a végtelenséget éri el; többé nem az az egyén, s a bátorság nem egyetlen hőstett csupán a többi között, nem mondható eggyel több állítmánynak, amely ugyanahhoz az alanyhoz tartozna, a bátorsággal maga is változik.“

fenomenológiából készült. Az egzisztencializmus keletkezésének és fejlődésének történelmi feltételeit elemezve megállapíthatjuk, hogy az irracionális és indeterminizmus e filozófiája, amely a természetben és társadalomban minden törvényszerűséget tagad, maga is törvényszerűen jelentkezik bizonyos előregedett, vagy tehetetlen társadalmi osztályok és rétegek súlyos válsága idején, mint pl. a francia forradalom, az első világháború, az Októberi forradalom és a második világháború után.²⁵⁾

Alljunk meg kissé Sartre egzisztencializmusánál, a Kierkegaard-féle egzisztencialista felfogás legfiatalabb hajtásánál, amelyet a késői polgári filozófiának Schopenhauertől Husserlig tartó, majdnem száz éves fejlődése „termékenyített” meg.

Heidegger és Sartre „ateista” egzisztencializmusa (mindketten Husserl fenomenológiáján nevedtek, majd az előbbi az egzisztencializmusba vezette az utóbbit is) lényegesen nem különbözik Kierkegaard és Jaspers „keresztény” egzisztencializmusától. Míg a „keresztény” egzisztencializmus istenfogalma sokban hasonlít a korai protestáns teológia „rejtett istenéhez”,²⁶⁾ aki az embernek semilyen módon nem adja tudtára, hogy mihez tartsa magát az életben, addig az „ateista” egzisztencializmus ebben a kérdésben a polgári liberalizmus hagyományait követi és nyitva hagyja az isten létezésének kérdését. Maga Sartre mondja, hogy az isten létezése, vagy nem-létezése mitsem változtat a dolgokon:

„Ha létezne is az isten, az semmit sem változtatna; ez a mi álláspontunk. Mi, természetesen, nem hisszük, hogy van isten, de nem az ő lényegéről van szó; az embernek fel kell találnia magát, s meg kell győződnie arról, hogy semmi sem mentheti meg önmagától, még akkor sem, ha ez az isten létezését bizonyítja.”²⁷⁾

Létezik-e isten, vagy sem, az Sartre-nak nyilván mindegy: az ember arra van ítélve, hogy szabad legyen.²⁸⁾

A szabadság a lét és tudat kettősségéből következik, vagyis a tudatnak, a „magáért való lény”-nek az objektív lénytől, a „magában való lénytől” való függetlenségéből. A szubjektivitás, amit Sartre a tudat tu-

25) A mai egzisztencializmus és a francia és német társadalom súlyos válsága közötti összefüggést különösen kiemeli Lukács György „Exzisztencializmus, vagy marxizmus” c. művében (l. franciául Nagel kiad. Páris, 1948. 117. és másutt). Paul Foulquié „L'existencialisme” c. tájékoztató jellegű művében hangsúlyozza, hogy Sartre Franciaország német megszállása idején írta és adta ki fő filozófiai művét a „L'etre et néant” — t. L. Gabriel említett művében a következőket mondja: „Ez az elhatározás, az értelmetlen iránti és a megsemmisülés utáni vágyakozás az egzisztencia egyik formája, amely valószínűleg abból az érzésből következik, hogy az illető semmi egyébre nem érez erőt, minthogy helyzetében feltalálja magát.” (162. old.).

26) Kierkegaard maga is protestáns teológus volt.

27) L'existencialisme est un humanisme, 95. old.

28) „Az ördög és a jóisten” c. utolsó drámai művéről szólva Sartre alapvető problémának „az ember és az isten, vagy, mondjuk, az abszolút viszonyát” tekinti. A mű tanulsága a következő: az embernek magának kell választania, nincs mérték, amelyhez tetteiben igazodhatna. A mű főhőse, Goetz von Berlichingen, ezt mondja: „Kezdem hinni, hogy az isten teljes szabadságot (carte blanche) adott nekem”, (Le diable et le bon-Dieu, Gallimard kiad. Páris, 1951. 113. old.).

datának nevez, s amely mindig kiindulási pontnak tekintendő, mert az az abszolút forrás, szemben áll a „magában való lény“-nyel az adott természeti és társadalmi környezettel, amiről semmi egyebet nem tudunk, minthogy létezik. Nem mondhatjuk róla sem azt, hogy lehetséges, sem azt, hogy lehetetlen, nem tekinthetjük sem oknak, sem okozatnak. A „magában való lény“, amely az, ami se nem aktív, se nem passzív, hanem minden értelem nélkül való, egyszerűen van. Ez a „magában való lény“ magában foglalja a gondolkodó alany fizikai létezését, testét is, s ez számunkra valahogyan véletlenül tűnik fel az unalom és szenvedés idején.²⁹⁾ Az ismeretelmélet terén Sartre is intuitivista, akárcsak a polgári filozófiai dekadencia többi képviselője. A „magában való lény“ olyan valami, ami a maga merevségében teljesen indifferens a tudat irányában és semmilyen értelemben sem hat rá. Ezért ezt csak intuitíve lehet megismerni.³⁰⁾

Már említettük, hogy Sartre a maga filozófiáját az idealizmus és a materializmus (vagy szerinte, a realizmus) túlhaladásának tekinti. Ebben látszatra igaza is van, amennyiben a késői polgári filozófiában gyakran keveredik a vulgáris marxizmus a szubjektívizmussal (Nietzsche, James, Freud stb.), s amennyiben sikerült neki e látszatra egészen poláris filozófiai felfogásokból gyúrt konglomerátot eddig túl nem haladott magasságba görgetni.

Sartre nem tagadja a külvilág objektív létezését. Szerinte a külvilág, az objektív valóság létezik, de néma és önmagában értelmetlen feltetele a szubjektív létezésnek. A szubjektivitás, a tudat minden. A tudat, az „önmagáért való lény“ nem tükröződése a „magában való lény“-nek. A gondolatok rendje és kapcsolata független a dolgok rendjétől és kapcsolatától, sőt az egzisztencializmus a tárgyak minden belső rendjét és összefüggését tagadja. Ezt csak a gondolkodó alany tulajdonítja a tárgyknak. A tudat állandóan születik a semmiből.

Ezzel kapcsolatban foglalkoznunk kell azzal, hogyan fogja fel egzisztencializmus az egzisztenciát.

A klasszikus filozófia nem tesz lényeges különbséget az egzisztencia és a lény között, hanem — mint pl. Hegel — az egzisztenciát a lény közvetlenségének tekinti.³¹⁾ Az egzisztencializmus azonban lényeges különbséget lát e két fogalom között. Az egzisztencia, az egzisztencializmus szerint, saját lényünk állandó túlnövését jelenti. Heidegger ipsum transcendens-nek, önmagunk szakadatlan túlnövésének, önmegvalósításának nevezi. Az egzisztencia csak az ember sajátja. Csak a gondolkodó szubjektum egzisztálhat. Az emberre, a gondolkodó lényre nem mondhatjuk rá, hogy egyszerűen van, hanem az egzisztál, létezik. Míg a „magában való lény“ az, ami, a tudattal rendelkező ember, az „önmagáért való lény“

29) L'être et néant, 14, 30—34. old. Ugyanebben a művében másutt így fejleszti tovább az abszurdum filozófiáját: „abszurdum, hogy születünk, abszurdum, hogy meg fogunk halni“ (631. old.). „A lény létezésének nincs értelme, nincs oka és nem szükségszerű“ (713. old.) „Gyöttrődés“ c. regényének főhőse így elmélkedik: „Pusztán véletlen folytán létezem, mint a növény, mint a kő, mint a mikroba (98. old. horvátul). „Minden, ami létezik értelmetlenül létezik, gyengesége miatt folytatódik és véletlen következtében hal meg.“ (151. old.).

30) L'être et néant, 31. és 220. old.

31) Hegel, Wissenschaft der Logik, Meiner kiad. Leipzig 1932. II. k. 110. old.

mindig az, ami nem, és sohasem az, ami.³²⁾ Egyszerű tény az, hogy az ember gondolkodik és megismeri a világot, az ember olyan lény, amely konkrét célokat tűz maga elé s miközben küzd azok megvalósításáért, állandóan túlhaladja pillanatnyi énjét. Az egzisztencialisták ezt az egyszerű tényt boncolgatják, terjesztgetik a verbalizmus tengerében, elválasztják a társadalmi valóságtól, elferdítik és misztifikálják.

A teljesen semleges ember is állandóan és szükségszerűen állást foglal a környezetében. szembeszáll vele, megismeri és így saját létezésének körülményévé teszi.³³⁾ A környezet az ember létezésének csak a világban elfoglalt helyzetéből következő a priori határait szabja meg, „helyzetének általános emberi voltát“ jelenti (une universalité humaine de condition). De csak ezt. A környezet semmit sem jelent, ha az ember nem éli át és nem foglal állást vele szemben. Az „abszolút forrás“ a gondolkodó szubjektum tudata marad.³⁴⁾ Azonban nemcsak a tárgyi és természeti környezet nem hat az egyén tevékenységére. hanem az, ami ő az adott pillanatban, az sem hat arra, ami ő lesz, mert ebben az esetben nem lenne teljesen szabad a tevékenysége.³⁵⁾ Minden tevékenység teljesen eredeti és minden új állásfoglalás egészen új jelleget ad az embernek, új egyéni lényegét (essentiát), amely a maga részéről ismét egyáltalán nem befolyásolja az egyén további határozatait. Az adott egyéniség végleges lényegéről csak akkor beszélhetünk, ha végére ért életútjának, amikor a halál lehetetlenné teszi számára a további „önmegvalósítást“, további „túlnövését önmagának“.

Az egyén életét Sartre egész sor állásfoglalásra boncolta, tagolta, amelyek állandóan alakítják és megszüntetik a lényegét. Az ilyen „lényegegk“ közötti összefüggés tagadásával tulajdonképpen elvetette a tudományos lélektan minden lehetőségét.^{35a)} Ez a felfogása irodalmi műveiben is megnyilvánul: alakjai között nem találunk egész jellemeket, viselkedésük indokolatlan, tetszőleges és véletlenszerű.

Az ember csupán az, amivé „valósul“. Sartre felfogása szerint pl. nem beszélhetünk elfojtott és ki nem fejlődött tehetségekről, mert tehetség egyáltalán nem létezik, ha nem valósul meg. A lehetőség kategóriájának, mint a megvalósítatlan, de a reális körülmények által feltételezett valóság létezését ebben a materialista értelemben Sartre teljes egészében kizárja. Minden ember teljes mértékben maga a felelős tet-

32) L'Être et néant, 33. old.

33) I. m. 660. old.

34) L'existentialisme est un humanisme, 67—69. old.

35) L'Être et néant, 69. old.

35a) u. o. 555. old: „így az emberi valóságban semmi sem eleve adott olyan értelemben, mintha a temperamentum, a jellem, a szenvedélyek és az ész elvei velünk született, vagy megszerzett adottságok lennének, s olyanformán léteznének mint a tárgyak. Mindezt az emberi lény empirikus vizsgálata alapján a „viselkedés“ és magatartás szerves egységének látjuk. Törekvőnek, félénknek, vagy ingerlékenynek lenni, egyszerűen annyit jelent, mint így vagy úgy viselkedni ilyen, vagy olyan körülmények között. Igazuk volt a behaviouristáknak, amikor azt állították, hogy bizonyos szigorúan meghatározott körülményekben tanúsított magatartás tanulmányozása lehet az egyetlen pozitív, tudományos lélektani kutatás“.

teiert, helyzetéért és sorsáért. Ha az ember régi erkölcsi értékekre hivatkozik, ha tetteit valamilyen determinizmussal igyekszik igazolni, az a „rossz lelkiismeret“ jele.³⁶⁾

Röviden: az egzisztencia állandó állásfoglalás, állandó választás és tiszta tett — actus purus:

„Az ember nem más, mint saját terve; annyiban létezik, amennyiben ez megvalósul. Az ember e szerint nem egyéb, mint tetteinek összessége, mint saját élete“ — állapítja meg Sartre.³⁷⁾

Az ember tehát, mint egzisztencia első „élettervével“ kezd létezni, „lényünk eredeti megválasztásával“. Sartre-nál ez misztikum, s ezzel helyettesíti ő Schopenhauer „élet-akarátát“, Nietzsche „hatalom-vágyát“, Bergson „életkedvét“ és Freud „libidumát“.³⁸⁾

E szerint az egzisztencializmus kifejezetten voluntarista filozófia. S éppen ezért mindenféle politikai causisticának és elvtelenségnek ideológiai alapjául szolgálhat. Az egzisztencialista voluntarizmust röviden Sartre szavaival foglialhatjuk össze: az ember nem az, ami, hanem a z, a m i l e n n i a k a r.³⁹⁾

Az ember azonban, aki az, ami lenni akar, ebben a törekvésében nincs egyedül. Alanyiségének szuverenitását veszélyezteti a „m á s i k“. Minden gondolkodó lény a világban él, ahol más gondolkodó lények is léteznek, más „abszolút források“, más tudatok, s ezek célkitűzései gyakran ellentétesek és keresztezik egymást. Az én számomra a „másik“ éppen olyan tárgy, mint minden „magában való lény“ körülöttem. De én is tárgy vagyok a „másik“ számára, ő is a szerint ítéel meg engem, hogy mit jelentek a „másik“ számára, milyennek látszom előtte. Ez pedig Sartre-nál. Husserl hajdani intuitivista tanítványánál egyet jelent, az én „magában való lény“-emmel.⁴⁰⁾ A „másik“ rombolja az én világotam, miközben sajátját igyekszik építeni, amelynek már nem én vagyok a központja, hanem ő. Ugyanakkor arra is törekszik, hogy az én tudatomat az ő világához kapcsolja, s ezzel megvonja tőlem az állásfoglalás szabadságát. A „másik“ számára én csak a látott vagyok a látható világban.⁴¹⁾ A „másik“ előtt nem az vagyok ami lenni akarok. „Magánvaló“ magamat csak a „másik“ által ismerhetem meg. Bármilyen legyen is az a „másik“, ő a számomra médium, amelyre okvetlenül szükségem van, hogy túlnőhessem és megvalósíthassam önmagam, hozzá mérem magam, s önmagam túlnöve, túlnövöm őt is. A „másikhoz“ való viszonyom örök dilemma: vagy én növöm túl őt, vagy ő engem. „A külön-

36) L'existentialisme est un humanisme, 57, 80—81. old: A „jó lelkiismeretű“ emberek Sartre szerint azok, akiknek tevékenységük a szabadság keresésére irányul.

37) u. o. 55. old.

38) L'être et néant, 651. és 657. old.

39) L'existentialisme est un humanisme, 22. old. Ugyanezt az álláspontot képviseli Albert Camus is „Sisyphos mithosza“ c. művében: „Nem létezik hatar a között, ami az ember az adott pillanatban, s ami lenni akar“. (Le mythe de Sisyphe, 110. old.).

40) L'être et néant, 12. old. „A jelenség nem fedi el a lényegét, hanem felfedi, az maga a lényeg“. L. még a „Gyötrődés“ c. regény 110. old. horvátul. A tárgyak teljesekek úgy, ahogy látjuk őket — és mögöttük... nincs semmi“.

41) L'être et néant, 328. old.

böző tudatok egymásközi viszonyának lényege tehát nem az összehangolódásban, hanem a konfliktusban van.⁴²⁾

Sartre ebből a nézőpontból magyarázza az összes társadalmi viszonylatokat — az osztályharcot, a nemzetek közötti viszonyt stb.

A világra jövetelt, a tárgyak közé süllyedést, a „másik“, a médium szükségességét Sartre „eredendő bűn“-nek, „első bűnbeesésnek“ nevezi.⁴³⁾ A „másik“ akadályt jelent a számomra, miatta nem lehetek „tisztá szubjektum“. vagyis nem láthatok a nélkül, hogy engem is ne látnának és, hogy ne legyek senki számára tárgy, nem valósíthatom meg önmagam kizárólag magamból, mások közvetítése nélkül. Röviden: a „másik“ miatt nem valósíthatom meg a „magában való“ és „magáért való lényem“ közötti teljes összhangot. Ez az, amit az ember ősidőktől fogva az istenségre ruházott, mint saját megvalósíthatatlan vágyának kivetítődését.

A Sartre-féle ember állandóan arra törekszik, hogy saját istenévé legyen:

„Minden úgy történik, mintha a világ s benne az ember nem törekednék egyébre, mint arra, hogy megvalósítsa az istent, amely nem létezik.“⁴⁴⁾

Ez az első következtetés, amelyet Sartre filozofálásából levontunk, azt a fenti állításunkat igazolja, hogy az „ateista“ és „keresztény“ egzisztencializmus között nincs lényeges különbség. A második következtetésben pedig megnyilvánul ez a különbség. Ez a következtetés abból a tételből ered, hogy nincs isten. Hiába törekszünk arra, hogy az istenségben megsemmisüljünk. Az istenség eszméje ellentmondásos, az ember pedig egy eredménytelen törekvés (une passion inutile).⁴⁵⁾

„Az egzisztencializmus humanizmus“ c. művében, amelyet 1946-ban, tehát közvetlenül a második világháború után írt, Sartre igyekszik bizonyítani, hogy az ő felfogása mégis optimista életfilozófia. Ebben a műben nincs szó az „eredendő bűnről“, sem a „mások“ közé süllyedésről, s nincs benne szó az istenségre való törekvésről sem. Sartre filozófiai tételeinek abból a — gyakran ellentmondásos — halmazából, amelyet előbbi műveiben láthattunk, itt kiválik az a gondolat, hogy az ember saját állásfoglalásaival, „választásaival“ saját emberi eszményképét valósítja meg: „magamat választva (en me choisissant), az embert választom“.⁴⁶⁾ Az ember állandó szorongásban él, s ennek lényege annak felismer-

42) U. o. 502. old.

43) U. o. 349. old. A Sartre-féle ember belső ellenállása a másikkal szemben fő témája „Huis clos“ (Csukott ajtók) c. drámájának, amelyet először 1944 májusában játszottak Párisban. A drámában a halottak, a „magában való lények“ akik többé nem valósíthatják meg önmagukat, hanem a megmerevedett mulat jelentik, így beszélgetnek: „Ez tehát a pokol. Sohsem hittem volna... Hát nem emlékeztek? Kén, máglya, nyárs... Ah, milyen ostobaság! Nem kell nyárs, a poklot a „mások“ jelentik.“ (J. P. Sartre, Theatre, Gallimard, kiad. Páris, 1947. 167. old. Camus tiltakozására a Jeanson-féle bírálattal miatt, Sartre válaszol s e válaszában majdnem, hogy marxista magyarázatát adja a „másik“-ról és poklóról alkotott szubjektivist felfogásának: az ember a pokolban munkás, akit mások hajtanak kényszermunkára a gyárba. („Temps modernes“, 82. old. 1952. aug. 350. old.).

44) U. o. 717. old.

45) U. o. 708. old.

46) L'existentialisme est un humanisme, 27. old.

47) U. o. 31—32. old.

résében van, hogy „választásával“ nemcsak önmagát valósítja meg, hanem bizonyos értelemben az emberiség törvényhozója is, s hogy nem szabadulhat meg annak a felelősségnek tudatától, amelyet az összes emberekért magára vesz.

„Úgy tűnik, mintha az egész emberiség egyes emberek cselekedeteire szögezné tekintetét, s azt irányadónak tekintené. Minden ember fel kell, hogy tegye önmagában a kérdést: valóban én vagyok-e az, akinek joga van úgy cselekedni, hogy az egész emberiség példát vehessen tetteimről. S ha ezt nem kérdezi, azt jelenti, hogy szorongását magába rejti.“⁴⁷⁾

Végző fokon az egzisztencializmus egész gyakorlati filozófiája Kant egyetlen „kategórikus imperativusá“-nak vulgarizálására vezethető vissza.

(Folytatjuk)

Nova Misao, 1953. III. sz.

(Fordította: Juhász Géza)

Borisz Ziherl

B. Szabó György: Illusztráció

A MŰVÉSZET REHABILITÁLÁSA

Sokáig nem fogjuk elfelejteni azt a meghökkenést, amit éreztünk annakidején, a Szovjetunió képzőművészeinek, különösen az idősebb Geraszimovnak jugoszláviai, noviszádi kiállításán. Szó nélkül és ijedten álldogáltunk az óriás vásznak előtt és zavartan pislogtunk egymás felé. Hát ez volna az az új művészet amiről azt mondják, hogy tetszik nekünk, s amiről mi is azt mondjuk, hogy tetszik másoknak? Emlékszem: merev arcú és testű fiatal leányok esetlenül szaladgáltak a víz partján és ez volt Geraszimov „Tavasza”-a. Egy fiatalember leugrott a toronyból (valójában lehetetlen volt megállapítani, hogy zuhan-e, vagy repül) és ez volt Geraszimov „Első repülő”-je. Aztán az erősen retusált Sztálin-fénykép...

Emlékszem hogyan szöktünk meg egymásután attól a feladattól, hogy Geraszimov művészetéről, az új szovjetművészetéről beszéljünk a kollektívák egyes csoportjai előtt. Bihaly-Merin, akit Beográdból hívtak ezt az „új” művészeti irányt ismertetni úgy oldotta meg kellemetlen feladatát, hogy a görög-római művészetéről beszélt félórát és még percek sem a szovjet „realistákról”.

Lényegében nagy kiábrándulást jelentett ez a kiállítás és sokunkban már akkor tudatosodni kezdett, hogy nem minden jó. nem minden szép, amit az ukázok jónak és szépnek parancsolnak. A művészetnek nem lehet parancsolni.

Budapesti újságban beszámolót olvasok egy képkiállításról. Ezeket írja a „Népszava”:

„...örömmel üdvözölhetjük Benedek Jenő „Drága Rákosi elvtárs jelentjük” című alkotását. A nagyméretű olajfestmény azt a jelenetet ábrázolja, amikor egy üzem dolgozói levelet írnak Rákosi elvtársnak vállalásuk teljesítéséről... kellemetlen és nem indokolt például a nyomasztó sötét színhangulat, amely eluralkodik a nagyméretű képen. A másik hiányosság az arckifejezések bizonyos természetellessége — egy-egy mosolynak szánt arcmozdulat akaratlanul fintorrá merevül...”

A kritikus, úgylátszik, éppen abban a hangulatban volt, mint mi a Geraszimov-kiállításon. Örömmel üdvözli a... ugyan mit üdvözöl örömmel? A nyomasztó sötét színhangulatot? A fintorrá merevült mosolyt?

„Vince Gergely és Bokor Miklós Rákosi elvtárs harcoss életének egy-egy korai epizódját dolgozzák fel...” Remek tanulmányok! — mondja a kritikus. „Rákosi Zoltán szénrajza „Rákosi elvtárs 1912-ben” az előbb említetteknel jóval igényesebb és művészi ábrázolásmódja is frissebb, közvetlenebb. Témájánál fogva jelentős mű!”

Dudás Jenő is „mai” témát rajzol. Képen „...a tszcs (termelő-szövetkezeti-csoport) egyetlen tehene búsan fordul be az ajtón...” Szabó Vladimír „... valamiféle romantikus elvágyódást fejez ki a mi korunkból...”

Látnunk sem kell ezt a kiállítást, hogy elképzeljük a magyarországi kényszeredett új geraszimovokat, akik kénytelenek a „témájuknál fogva jelentős” műveket alkotni; kénytelenek, mert a vevő (hivatal, gyár, tszcs) éppen úgy a Rákosi, mint a kritikus is: Rákosi és a modell is: Rákosi.

„Hiszen ő a párt!” — írta Rákosiról Máté György a „Magyar Írók Szövetségének folyóiratában” (Csillag) és azt is írta, hogy „irodalmunkon a sor, hogy többet merítsen (Rákosi) műveinek tárházából. És, hogy ábrázolja a nagyszerű hőst, akiről írni az alkotó legszebb feladata — Rákosi elvtársat magát...” (Csillag, 1952. március.)

És mert ember a művész, az író is, aki lakik, eszik és öltözködik és mert a házigazda is Rákosi és a vendéglős is és a textilgyáros is — a művész és az író fényképezi, festi és írja „Rákosi elvtársat magát”, a csecsemő Rákosit, a hús éveset, a jelentéseket fogadót, a harcost és a szónokot: mindig Rákosit, csak Rákosit — hiszen ő a párt és a párt az ország és Rákosi a magyarság...

Furcsa ez épen akkor, amikor már — és milyen kevéssel a halála után! — már elkezdődött a sztálini önszemlélet alapos revíziója.

A „kritika” még így sem tudja leplezni az „új” magyar művészet és irodalom teljes csődjét és a művészek „nyomasztó színhangulatokkal”, „egyetlen tehénkéekkel”, „fintorrrá merevült mosolyokkal” igyekeznek kifejezni „romantikus elvágódásukat”.

Vagy — hallgatnak. Mert nem minden magyar költő tud ilyen örök-szép sorokat zengeni a türelmes papíron:

Költő vagyok s te, hengerész,
sokan vagyunk mi csak e g é s z :
bányász, vasas,
mert a célunk mind ugyanaz.

Vészi Endre írta ezeket az örök-szép sorokat a hengerészről. Kár érte, mert Vészi Endre írt már — verseket is. Lám, a Szécsi Margit versében már akad némi „nyomasztó színhangulat”:

Azt mondom — hogy szabotálták béréd.
Bizony, hozzánk sok alj-nép ömölt.
De ha nem versz karmaikra láncot,
ott vihognak majd szíved fölött.
Nem írom ki nevüket e dalban,
silány lelkük nem érdemli meg,
de névtelen véssz te is, te gyáva —
nem érdemled a vasas nevet.

(Csillag, 1952. május)

Lukács Imre „Csillagfények” című versében már témájánál fogva is jelentős művet alkotott. A költő a kislányával beszélget:

Késő van már, elfáradt a kislány,
kezem fogja s hazafelé ballag.
„Ugy-e apu, Rákosi elvtársunk
adta nekünk, övé is a csillag?”

„Igen, lányom, tőle kaptunk mindent...”
Gondolkozik s megszólal: „Meglássad
édes apu, elmegyek én hozzá
s megcsókolom Rákosi elvtársat...”

És így gügyög hozzá a néha tehetségesnek látszó Gereblyés László:
Bennünket bátorít, melenget
és földet óv, mint kisdedet!
S jutalmazón a hú szerelmet,
sugárba vonja népemet.

De a költő még akkor is igazat szól néha, ha — Sztálin-díjas. Aczél Tamás — bár nem ez volt a célja — im így leplezi le a Rákosi-munkásmozgalmat s egyben költészetét és művészetét is:

„...s miként aszfalt kövein a gyom
növekedett a munkásmozgalom.“

A gyom, persze, giz-gazt jelent.

A beismerések korát éljük. Moszkva már beismerte, hogy a nagy sztálini korszak „meg nem engedett eszközökkel“ kényszerítette vallo- másra politikai ellenfeit. Néhány nappal később arról beszél egy másik Pravda-vezércikk, hogy a szovjet tudományos munkában is bajok vannak, hogy protekció révén lettek „tudósok“ a szovjet tudósok. Eljön az idő és ügylátszik hamar jön el, hogy revideálják majd a Sztálin és Kossuth-díjakat is és megállapítják, hogy a művészeti iparban is hem- zseg a protekciós.

Időnként (és véletlenül) mindez már most is kiderül. Olvasom például a Népszavában, hogy Kovács József, a budapesti Ganz-gyár géplakatos a kapta „az ország legjobb autogénhegesztője“ címet. És ez nem egyedülálló eset, hiszen például Ujvári István gyalus lett az ország második legjobb géplakatos. Nem vagyok szakember, de annyit tudok, hogy a gyalus éppen úgy nem géplakatos, mint ahogy a géplakatos sem autogénhegesztő. És ha ennyit ér egy a Kohó és gépipari minisztérium által adományozott hivatalosnak tekinthető jutalmazás, akkor talán a Sztálin-díj, a Kossuth-díj is ilyen alapokon adományozódik. Így lett Sztálin-díjas például Aczél Tamás...

Egyébként — március 15-én Illyés Gyula és Gábor Andor kaptak Kossuth-díjat.

Illyés Gyulát, akit sokan tartanak a magyarság legnagyobb élő írójának, sokáig nem tudta a megfelelő fiókba helyezni a „szocialista realizmus“. Nem is olyan régen, ötvenedik születése napján még azt olvastam róla a Szabad Népből, hogy Illyés nem tekinthető a dolgozó magyar tömegek igazi költőjének. Igaz, akkortájt Illyés még így írt:

Veri a sors a magyart, dühösen
vagdalkozik.

Egyet nem üt le testéről sosem,
a láncait.

És ezt is ő írta:

Magyar és magyar és magyar,
magyar, magyar akarok lenni,
leverten, megverten: magyar,
míg leköpheti minden senki.

És ezt is:

Apáim és anyáim népe,
úgy változz hogy ne változz mégse.

Akárhogy híjják az urat:
a bitorlót, ne hagyd magad!

Ezeket a sorokat — valamennyit — Illyés a „felszabadulás“ után írta, valamint ezt a négy sort is:

Adhatsz tetőt, tündöklőt a fényben
és hatalmat s dicsőséget nékem,
nem pompázni, de pusztulni tettel,
ha népemből szál magam kivettél.

Most megkapta mégis a „tetőt“ — harmincezer forintot. És... hadd olvassuk rá saját sorait:

Nem hősi sor: vén asszonyoknak átka
telne be rajtam. Nem az értelem
gyarapodna, hanem a förtelem.

Nem tüzláng nyelne el, hanem kloáka!

A másik harmincezer forintot Gábor Andor kapta, de nem az élő Gábor Andor, hanem a halott. Életében Gábor sohasem kapott semilyen díjat és halála után megállapíthatjuk róla azt is, hogy bár hosszú éveken át élt Moszkvában, sohasem írt Sztálin-verset, sohasem írt Rákosi-verset.

Gergely Sándor mesélte annakidején, hogy amíg ő és a többiek Moszkva és a Szojetunió mutogatnivalóit látogatták, Gábor Andor és Balázs Béla kis kávéházakban, kis kocsmákban üldögéltek és Magyarországról, Budapestről beszélgettek, sóhajtoztak, álmodoztak. Ezért, persze, nem jár Kossuth-díj.

Nézzük az „új“ szobrászokat.

Feltűnő a mozgásmotívumok gazdagsága a szobrászati alkotásokban, — mondja Pogány Ö. Gábor. „A legsikerültebb művek közé tartozik Rákosi elvtársat 1919-ben ábrázoló kétméteres szobor, Olcsai Kiss Zoltán műve. Az érzékenyen megmintázott, meghitt hatást keltő szobor a Magyar Tanácsköztársaság fiatal népbiztosának, legendáshírű parancsnokának alakjában a mai Rákosi Mátyást, a szocializmusért folyó harc bölcs és sziklaszilárd irányítóját is szemünk elé idézi. Felemelő és nehéz feladatot hajtott végre Olcsai Kiss Zoltán... Jól fejlődik szobrászatunk, ha már ilyen lelkesítő és összetett feladatokkal is sikeresen próbálkozik...“

Még ezt is írja Pogány Ö. Gábor: „A kisszámú nagyobb kompozíció közül a Kossuth-díjas Bencze Lászlóé a legigényesebb. Gíme: „Rákosi elvtárs beszél 1919-ben a Vérmezőn“.“

Csasztuska-témának is jó volna mindez. Igaz, a „csasztuskát“ magyarították azóta, most „rigmusok“ a neve. De ha egységesek a tartalom és a forma — és egységesek! — akkor a csasztuska — csasztuska maradt, ha rigmusnak hívják is.

A moszkvai orvosbotrány egy pillanatra, úgylátszik, belevilágított a szovjet tudomány, irodalom, művészet (és persze: az államvezetés) borszorkánykonyhájába. Nem az orvosokat leplezték le, nem is Ignyatievet, a biztonságügyi minisztert, hanem Sztálint, a sztálinizmust; a sztálini politikai, tudományos, irodalmi és művészeti módszereket. Kézenfekvő az összefüggés Acél Tamás Sztálin-díja és — mondjuk — a Rajk-féle botrányper között. „Meg nem engedett módszerekkel“ kényszerítik ki (nem mondhatjuk még, hogy: „kényszerítették“) a vádlottak, frók, költők szobrászok vallomásait.

Rehabilitálták a moszkvai orvosokat. És az irodalmat, a művészetet mikor szándékoznak rehabilitálni?

Gál László

Tavaszi Jánoska elindul

(Részlet)

Telik már a határ
Fénnyel, madárdallal:
Édes, mély álmából
Most ébred a hajnal.

Elnyújtózik hosszan
Ringó, puha ágyán;
Szellő cirógatja,
Csók csattan a száján.

A táj leste titkon
S halkan keltegette,
Mint anya gyermekét,
Csókolta, ölelte.

„Kelj már, kelj, leánykám,
Szép, fehér galambom
Virágok-virágát
Néked leszakajtom.

Kelyhe, mint a pipacs
Levélkéi kékek,
Dús hajadba tűzöm
Fénylő ékességnek.“

Anyja szép szavára
A hajnal felugrott;
Hófehér lábára
Ezüst cipőt húzott.

Mily szép is e lányka:
Haja lenge, szőke,
Lábán két mosolygó
Ezüst cipellőcske.

Arca mint az alma,
Selyem a ruhája;
Hajában a mező
Legszebb virágszála.

Ráhajol a rétre,
Úde bájjal, könnyen
S megmossa szép arcát
Szűzi harmatgyönggyel.

Csillan, ezütszínben
Két szép szeme gyöngye,
Majd gonddal megtörli
Szép, fehér felhőbe.

És huncut kezével
Szerteséjjel rázza
S buggyan, mint a forrás,
Vidám kacagása.

Csengő kacajától
Felhő is elszéled,
S milliomm kismadár
Mosolyogva ébred.

S elkezd énekelni,
Jaj, de nagyon szépen!
Arany fény gyullad ki
Fenn, a kéklő égen.

Felbukkant a nap már
A horizont alján
S fényeit leküldi
A tájra, hamarján.

Hajnal kisasszonyka
Mélyen illetődve,
Köszönti a napot
S meghajol előtte:

„Köszöntlek, nagyapó,
Örök, égi vándor,
Ki itt mindig megtérsz,
Kóborolj akárhol.

Nélküled szépségem
Nem égne, ragyogna,
Hagyd hát hadd leheljem
Csókom homlokodra...“

Szépség-imádásban
Nem vagyok ám rest én,
Hajnal bájait is
Tovább pepecselném,

Ha nem hallanám, hogy
Lomb közt motoz élet:
Ringó, gyenge ágon
Két veréb beszélget.

Mi két csórből hullik
Mind felszededetjük;
Madárkák „csirip“-jét
Hallgassuk hát együtt!

„Csirip-csirip, hallo
Lelkem, édes párom,
Egész odavagyok
A csodálkozástól.

Föl se ragyogott még
Fénye a reggelnek,
De a kicsiny házban
Máris jönnek-mennek.

Öröm érte őket —
Vagy tán szívszorongás?
Annyi bizonyos, hogy
Nagy a csengés-bongás.

Piros tető alatt
— Ha jól néztem én be —
Tavaszéknak zsibbad
Puha, meleg fészke

Nagy-nagy büszkesége
Van e kicsi háznak,
Igaz nevén hívják
Tavasz Jánoskának.

Pöttömnyi emberke,
Szíve mindig tárva,
Lelke legmélyéig
Madárcák barátja.

Emlékszel, e télen
Éhenvesztünk volna
Ha ránk Jánoskának
Nem lett volna gondja?!

Csak akkor éreztük,
Szíve értünk dobban,
Éhünk csillapítja
Finom fűmagokkal...“

„Hogyne emlékeznek,
Válaszolt a másik,
„Szívemben a hála,
Most is itt parázslik.

Az ablak tárva volt,
Szépen rája szálltam,
Hogy mit látnék-hallnék,
Be-bekukucskáltam.

Tavasznéni beszélt
Meleg szeretettel,
Jánoska hallgatta
Ragyogó szemekkel.

Hallgatta, hogy néki
Nagy útra kell menni:
Nem ismert világgal
Meg kell ismerkedni.

Nem ismert világnak
Temérdek a titka,
S annak bűvös zárját
Csak a betű nyitja.

Kiváncsi e kulccsal
Minden titkot tárhat;
Gombóc, kis betűkből
Tudás, erő árad.

Turzó Lajos

Hideg, októbertvégi est volt. S szél fujt, ruhán, kalapon, kabáton áthatoló. Komisz, zord, északi szél. Szabadabb helyen szinte beretválta az arcot. És zargatta, hajkurászta a szállongó faleveleket. A kutyaugatást is széttépte. A pusztai telep két szélső háza közt úgy zúgtak a telefondrótok, mintha harangoztak volna.

Ebben a gyalázatos időben egy ütött-kopott teherautó gurult be a teleprész hátsó udvarára. Egészen az ólakig döcögött le, ott, a kerti bejáratnál megállt.

A nagybundás, nagysapkás soffőr most nyomkodni kezdte a dudát. Erre kinyílt az egyik ház ajtaja, s ócska, sötétszürke télikabátban, egy sovány, alacsony, őszhajú nő lépett ki. Sárga gyapjúkendőjében, fűrge madárléptekkel sietett a teherautó felé.

— Itt vagyok — mondta szerbül. — De miért jött olyan későn? Mindjárt hét óra.

— Nem jöhettek előbb — válaszolta közömbösen a gépkocsivezető. S otromba bundájában és bakancsában lemaszott. Fülkéjéből, hogy leeresse a kocsni oldalát. Az dörömbölve vágódott le.

— Kezdheti a hürcolkodást — szólt érdesen az asszonyhoz, sáros kezét csapkodva.

Az asszony előbb betúrte kiszabadult ősz haját, aztán gondnyütte barna arcán megbántottság grimaszával visszasietett.

— Gyere, Míra, segíts, itt van a teherautó — kiabált be lányának, midőn belépett az előszobába.

— Mindjárt jövök, mama — válaszolta belülről egy kellemes női alt.

S a kinyíló ebédlőajtóban, formás karjaival dolograkészen, egy szép, barnaarcú, teltidomú, szemüveges leány jelent meg, tekintetében félig kérdő, félig csodálkozó kifejezéssel.

— Gyere, Míra, segíts. De előbb vedd fel télikabátodat — mondta a durvavonású, erélyesarcú asszony, s hideg, szürke szemével végignézett az egymásradobált mindenféle holmin. Majd lehajolt, felemelt két kisebb zsákbatyut, s hóna alá szorítva, kifelé indult. Nemsokára lánya is követte.

Így vittek, cipeltek — nagyobb láda hiányában — minden darabot külön-külön. Egy élet sokszor keserves szerzeményeit rakosgatták immár negyedszer kocsira. Ezuttal azonban utoljára, mert a nyugalombavonulás pontot tett egy harmincötéves tanítónői pályá végére, s egy ezer gondtal, bajjal, vesződséggel és két világháborúval megszaggatott életre.

Hajlongtak, görnyedeztek, cipekedtek. Hol egyedül, hol egymásnak segítve. Élesen vágó északi szélben. Hajuk néha kibomlott, kendőjük félrecsúszott. Meg kellett állniok, hogy megkössék, megigazítsák. A megerőltető cipekedésben melegük lett, verejték csurgott homlokukról. Kezefejükkel törölték, maszatolták. Az asszony végülis keserűen fakadt ki:

— Ilyenkor soha sincs itt! Egyetlen hürcolkodásnál se segítene. Mindig magamra hagy. Inkább elutazik, semhogy csinálnia kelljen valamit. Mindig én húzom az ígát.

Férjére célezott. Erre a öregedő fejjel is legényéletet élő emberre, akinek sohasem volt elég egy nő, s aki minél idősebb lett, annál több leányt kívánt meg. Noha kellemetlensége is volt emiatt, néhány.

A nagyobb bútorokhoz érve, tanácstalanul álltak meg.

— Még kellene, mama, kérni a soffórt — ajánlotta végülis a lány.

— Nem tudom — válaszolta anyja kedvetlenül, kidolgozott kezét végighúzva homlokán. — Olyan nem szives. Ha szólok hozzá, immelámmal válaszol. Inkább telepi emberek után néznék.

— Ilyenkor, anyám? Már késő van. Gyerünk, beszéljünk veled, mondd, hogy megfizeted a fáradságát. S azt is, hogy Milka is segíteni fog a fiával. Ő mindig olyan jó volt hozzánk, biztosan eljön.

— Hát menjünk.

S a kocsiszélességű, kerti gyalogúton a teherautó felé indultak.

— Erről a fáról sem eszünk több almát — mondta az asszony, mikor egy mélyen lelógó, terebélyes fa alatt elhaladtak. — Ugyancsak rövid ideig élveztük.

— Rövid ideig — ismételte a lány. — De itt vagyunk, beszélj a soffórral.

— Kérem — kezdte az asszony — segítsen a bútorokat idehozni s felrakni. Megfizetem. Az én embereim nem várhattak tovább, hat után elmentek. De jön egy asszony a fiával az is segíteni fog. Mindjárt ide hívjuk.

A soffór azonban nem válaszolt. Konokul leszegte a fejét, s a földre nézett.

Erre a leány próbálta rávenni.

— Nem fárasztanók, ha nem volna olyan későn, s tudnánk embert szerezni. Ezért kérjük, hogy segítsen.

A testes, nagyfejű, sűrűszemöldökű gépkocsivezető végre „igen“-t dörmögött.

— Csak aztán sokáig ne tartson — tette hozzá.

— Nem fog tartani — biztosította a lány. — Már megyek is az asszonyért.

S negyedórával később megkezdődött a nagyobb bútorok berakása.

A sürgés-forgásra, cipekedésre, lábak dobogására figyelmessé vált a szomszédház lakója, Holló. Egy középtermetű, sasorrú, átfésülthajú, domború homlokú férfi. Történetesen vízért ment konyhájukba, mikor kívülről hangos beszéddel kevert topogást hallott. Kissé kinyitotta az ajtót és kinézett. Akkor látta, hogy mi történik. Sietve felvette kabátját, feltette kalapját s kiment. Az erősen fúvó északi szél mindjárt az ajtóban elkapta — Ezek is jó időt választottak — gondolta. — De csakugyan hurcolkodnak-e vagy csak a bútor egy részét szállítják — morfondírozott magában. Megkérdezni azonban nem akarta. Egy indokolatlan sértődés miatt ugyanis nem volt legszívélyesebb viszonyban az asszonnyal. De mikor látta a süvöltő szélben görnyedni, cipekedni, megsajnálta. Végülis mi öröme volt csélcsep férje mellett az életben. Csak örökös gond, munka, igavonás, költözködés. Lám, itt is alighogy megmelegedtek, már tovább kell menniök. S ha legalább jobb sorssal cserélhetnék fel a mostanit. De még azt se! Akármilyen sajnálatos félreértés is zavarta utóbbi időben viszonyukat, mégis csak szomszédai voltak, akik, ha elmennek, hiányozni fognak. Ahogy hiányzik egy fa, mely évekig a ház mellett állott, ha máról-holnapra kivágják.

Ily gondolatokkal tért a kerti gyalogútra, midőn szembejött vele a lány. S bár egyébként nem sokat beszéltek, megállította.

— Hát csakugyan hurcolkodnak, Míra? — kérdezte.

— Csakugyan — válaszolta a kipirult, röpködő hajú lány.

— Sajnáljuk, hogy elmennek — mondta Holló egyszerűen. — Megszoktuk, hogy itt élnek mellettünk, hogy ide tartoznak a kerthez, a parkhoz, a környezethez. Hiányozni fognak.

— Csak kezdetben. Aztán ezt is megszokják — felelte a lány, udvarias mosollyal.

— S magának nem fáj, Míra, hogy elmennek?

— Én olyan ritkán voltam idehaza, hogy ez a hely sohasem vált otthonommá.

— De mégis otthona volt.

— Annyiban, hogy itt élt, itt lakott az anyám, s hogy amikor hazajöttem az egyetemről, a vasutvonalról vagy Új-Beograd építéséről, viszonláthattam régi, kedves bútorainkat. Ezentúl még otthonalanabb leszek — tette hozzá mosolyogva, de hangjában csepp szomorúsággal. — Most már csak anyám marad, a bútorok jórésze kikerül, lakás hiányában, nagyanyám falusi házába, s ki tudja, mikor állíthatjuk be ismét valahová. De hol leszek én már akkor?

— S mit szól mindehhez az anyja?

— Mit szólhatna? Bele kell törődnie Mert apámat mégsem hagyhatja magára. Így mégis szeme előtt lesz.

— Hát akkor, Míra, ma utoljára látjuk egymást.

— Itt: utoljára. De máshol még találkozhatunk.

— Nem hiszem én azt. Míra. Sokaktól búcsúztunk el úgy, hogy többé sohasem láttuk egymást. Régebben, míg többet utaztam, nem egy kedvessé vált idegennel szorítottam így kezét a vonatban.

— Akkor mi is így szorítunk kezét.

— Így, Míra — búcsúzott el a leánytól.

S utána felkereste a teherautónál foglalatосkodó asszonyt.

— Sajnálom, hogy elmennek — mondta beszélgetés közben.

De a tanítónő tartózkodó maradt s ridegen, szűkszavúan válaszolt. Noha annak idején nem neki volt igaza.

Holló végülis megunta.

— Bárhogь is volt — fordult az asszonyhoz — ne hánytorgassuk szükségtelenül a multat, s fogjunk utoljára barátságosan kezét, így búcsúzzunk el egymástól.

Azután visszatért lakásukba.

— Menj át, Sarolta, Milyékhez — szölt nappali szobájukba lépve, feleségéhez, egy kecsesstartású, magas, finomarcvonasú, barna asszonyhoz. — Megjött a teherautó, hurcolkodnak. Hátha szükségük van valamire.

Az asszony abbahagyta a frissen vasalt fehérnemű berakását, s csillogó, fekete szemével meglepődve nézett urára.

— Ilyen későn? — kérdezte.

— Ilyen későn — válaszolta egykedvűen ura. Majd rágyújtott kurtá angol pipájára, bevágódott kényelmes karosszékébe, s csendesen pöfékelve, maga elé nézett.

— Szegény asszony, ugyancsak kijut neki az életben — mondta felesége részvétellel.

Utána gyorsan kabátott vett fel s átsietett. De alig volt odaát néhány percig, máris visszajött.

— Egy paplant viszek át, hogy legyen mivel takarózniok, — szölt elmenőben.

Másodszor se maradt tovább.

— Semmit se akar elfogadni — mondta, mikor visszatért s odaüszódott a kályhához. — Hiába ajánlottam, hogy aludjanak nálunk, visszautasította. Makacsul kitartott a mellett, hogy a padlón ágyaz maguknak. Csak egyetlen paplant kért. Többet világért se kart elfogadni. Különben ismered. Ha valamit átjött kérni, mindig igyekezett valamivel viszonzni. Ha nem is egyértékűvel. Senkinek sem akart adósa maradni. El kell ismerni, hogy jellemes asszony volt.

— S mindent felraktak már? — tudakolta férje.

— Mindent. Nem maradt más a lakásban, csak fekhelynyi ágynemű. Ott éppen, hogy összebújhatnak. Ugyancsak fázni fognak. A tűz is kialudt, s egy darab fa sincs a háznál. Ami kevés megmaradt, azt zsákokba rakták, bekötötték, kocsira hányták. Felajánlottam, hogy áthozok néhány darabot. Az asszony ezt is visszautasította. A villanykörteket is kicsavarták. Csupán egyetlen égett, szegényes, sárga lánggal. Rossz volt ránézni. Halottvirrasztó gyertyára emlékeztetett. Isten ments, hogy mi is ily sívár, gyászos hangulatban költözzünk, ha nyugdíjba vonulunk. De Militynén a legkisebb szomorúság se látszott. Végesvégig rideg, tárgyilagos maradt. Lánya is megőrizte nyugalmát. Irigyelem őket. Bár mi is ilyenek lehetnénk.

— Mikor elbúcsúztam s kijöttem — folytatta — a feketesárgafoltos vén macska ott nyávogott a küszöbön. Mintha érezte volna, hogy ismét gazdátlan marad. Olyan rossz volt hallgatni. Egész az ajtóig kísért a hangja.

— Ha látjuk, hogy az új tanítóék nem szívelik, s nincs ellenedre, idevesszük — jegyezte meg férje.

— Idevehetjük — egyezett bele az asszony.

— Úgy sincs sok ideje hátra.

— Nekünk se. Két-három év, s reánk kerül a sor — mondta az asszony.

— Ne gondolj rá, Sarolta — válaszolta férje. — Még itt vagyunk, senki sem zargat, szobánk meleg, a lámpák barátságosan világítanak, még nem inog alattad a padló, még beletartozunk egy élő emberi közösségbe. Három esztendő nagy idő, ne csináljunk magunknak előre gondot, s próbáljunk beletörődni, hogy ismét elveszítünk egy szomszédot. Látod — folytatta — míg itt éltek melletted, s napról-napra találkoztál, beszélgettél velük, közömbösek voltak, sose gondoltál rájuk különösebben. Most azonban, hogy elmennek, s ideállt a bútorszállító kocsi, mintha csak a szent Mihály lovát hozták volna a ház elé, hirtelen megcsapott az elmulás hangulata, s egyszerre sajnálni kezded őket, mert érzed, hogy többek voltak, mint más mindennapi ember: szomszédok — fejezte be szavait.

Szirmai Károly

Ha verset írnék

Ha verset írnék,
piros tintával írnám.
Olyan lenne — kristályváza,
kicsíszolnám — hadd szikrázzon.
Megöntözném — virágozzék,
megölelném — csak szeressen.
Rálehelnék — sose fázzon,
melegítsen, melegítsen,
lelkesítsen.

Ha verset írnék,
zöld tintával írnám.
Olyan lenne — hűs hegyoldal;
fel is ásnám, megkapálnám.
gereblyézném, be is vetném.
Elélnék én piros málnán,
ha csurogna, be szeretném;
a levelét is megenném, —
én megenném.

Ha verset írnék,
én meg nem írnám.
Csak elmesélném,
csak eldúdolnám;
ha verset írnék,
csak elmotyognám,
csak eldünnyögném.

Ha verset írnék,
kótára írnám,
hadd énekeljék.
Azt hiszem, sirnék,
ha verset írnék,
ha költő lennék,
ha énekelnék.
Nem írok verset.

Gál László*TavasZ*

Violából a kalapács,
az üllő meg ibolyából.
A fujtató parazsat szit
a csillogó hóvirágból.
TavasZ van.

Csupakékből a hegytető,
kék erdőből a kalap.
Csőbognak a tollam alól
égszínű, szép, kék szavak.
TavasZ van.

Ablakom alatt a hárs is
rügyfiai sütteti.
Nap nagyapó tüzes arany-
galuskával eteti.
TavasZ van.

A szobámban a polcokon,
poros könyvek, okosok.
Fenébe a tudománnyal!
csak verseket olvasok.
TavasZ van.

Gál László

Amerikai ucca

Zsivajog az ucca,
érdek, herce-hurca,
lármát csirázhatik,
rajt' gép cikazhatik,
teher- s másfajta gép,
lásd teljesítményét
a perc rohamának,
az idők sorának,
a kirakatokban,
modern ablakokban,
játékok, buborék
szeszélyek, pazar ék,
drága szörmék, bundák,
vannak, kik megunták,
nyurga hölgyek nézik,
kéjtelgve igézik
a pénzt s a szerelmet,
közben a tömegnek
áram-érverésén,
elrejtett kelésén,
mint szabadult rabok,
mint némult haragok,
a kedvek, görcestelen
örömök, bölcstelen
vágyak tombolhatnak
s abba botolhatnak
ők, szegények, sokan,
frissen s fáradozottan,
ami övék sohasem,
szédítõn s sebesen
viszi õket a lábuk,
börtön-mentes álmuk,
viszi zuhanóan
célnak udvarlóan,
így, úgy, erre, arra.
szavakat hadarva,

(Ohio. Cleveland)

céltalan, tán épen
innen s túl a szépen,
viszi, viszi õket,
férfiakat, nõket,
közelben a rendõr,
egyenruhás zaj-õr,
cingár. köpcös, kõvér,
tekintélybe befér,
áll a sarkon, áll, áll,
szolgálja a nép-ár,
oly fölénnyel vigyáz,
mint ki bûnt bogarász,
mint ki minden satnyán
úr az ucca sarkán,
mint ki minden háznak
parancsol.

Csodásnak
mégis mondd az uccát,
a sok herce-hurcát,
az embert, ki rohan,
kinek szive dobban,
míg zsarnok idõkben,
vérben feszítõkben,
számol, játszik, nevet
s bár van, ki pityereg,
nagyjában förtelmen
lép át, döbbenetesen,
szimatolhat vétket,
sejthet messzeséget,
a jaj rangja nélkül,
kivülrõl és bévül,
tán tudja van mocsár,
tán tudja van sóvár,
tán tudja van gyermek,
kit éjszakák vernek.

Reményi József

Szatirák eze kilencszázharminckilencből

Jóbarátok röpke párbeszéde

„Alászolgája“ — üdvözöl,
 így hint port a szemedbe
 és „Van szerencsém“ mondd te,
 ám jóval több lehetne.

„Hát hogy van?“ kérdi, mint akit
 dolgaid érdekelnek.
 „Ó, köszönöm jól“ feleled,
 bár ép ma árvereznek.

„Viszontlátásra“ búcsúzik
 s boldogan megvakulna.
 „No isten áldja“ szólsz s véled,
 korszorúra még jutna...

No, de hisz emberek vagyunk
 és nincs nagyobb számárság,
 mint kákán keresni csomót.
 Éljen a jóbarátság.

Komáromi József Sándor

Ezt tedd meg

Kezed a szívedre teszed,
 úgy véled, ez már bizonyít.
 Nem mondom, igazad lehet,
 sok az ostoba bizony itt.

No persze, esküt is teszel.
 Esküvel több, vagy kevesebb...
 De el is pirulsz szívesen
 s még hogy lesütöd szemedet.

Hát szép és jó. De látod, én
 szörnyűmód hitetlen vagyok:
 el nem hinném hogy károdér'
 lopnád épp velem a napod.

Kezed a szívedre teszed?
 Csak kabátodra, vén csaló...
 Ne tréfálj, legyen már eszed:
 szív, s neked? Mire volna jó?

Ne pirulj, ne esküdj többet.
 Eféle nem hat meg, ne félj.
 Szíved a kezedre, öreg!
 Ezt tedd meg. Azután beszélj.

Komáromi József Sándor

Te jót akartál

Feldult az arcod és kezed
 remeg, amikor magyarázod,
 hogy fizetnek az írigyek
 s több barátod is milyen álnok.

„Nagy célokért“ volt jelszavad
 és bizony előbbre is vitted
 minden dolgodat és haladt
 munkád, hisz úgy arat ki mint vet.

Az az nem épen, mert íme
 most sárral dobálnak meg téged.
 És elmeséled sebtibe,
 hogy minden ember félreértett.

Te jót akartál. Jót bizony,
 de tévedtél, mi megtörténik
 és jaj, most elfog az iszony:
 bepiszkoltak könyökig-térdig.

Ne mondd tovább nagy célodat.
 Ha minden poklok rádszakadnak:
 te jót akartál és sokat —
 és mindent-mindent önmagadnak.

Komáromi József Sándor

Petőfi a magyar irodalom egyik legnagyobb, eddig még meg nem fejtett titka. Ez kissé furcsán hangzik, de így van. Talán azért hangzik furcsának, mert az emberek megszokták, hogy Petőfit az egyszerűség, könnyenérthetőség költőjének tekintsék. De nem vették észre, hogy ez az egyszerűség maga a legbonyolultabb titkok egyike, a könnyenérthetőség mögött nem látták a magyar irodalom egyik legnehezebben megválaszolható kérdését, hogyan jelenhetett meg Petőfi abban a magyar irodalomban, amelyben elődje Vörösmarty, kortársa pedig Arany volt. Fejtegetéseinket e kérdés köré próbálnánk összpontosítani, Petőfi egész életútjával csak annyiból foglalkozunk, amennyire szükséges, hogy fejtegetéseink ne maradjanak a légüres térben.

1.

A fentemlített kérdés nem is olyan egyszerű, mint első pillanatra gondolnánk. Legelőször tisztában kell lennünk, hogy Petőfi korában a forradalmi romantika végnapjait, reakcióssá alakulásának napjait éli át.

És mégis, ugyanebben a korban, a felbomló romantika korában, sőt, ennek a romantikának közvetlen hatására, jelentkezik a romantika legkövetkezősebb forradalmiasságú költője — Petőfi, olyan költő, akihez hasonló lirikust Heinéig, sőt Baudelaireig nem tudott létrehozni a romantika. Még hozzá olyan következtelen forradalom költőjeként, mint a magyar szabadságharc, amelynek minden forradalmi jellege ellenére a következetes forradalmiasság szempontjából súlyos szervi hibái voltak — mindjárt az első napokban olyan sajtótörvényt fogadott el, amely nem sokkal járt a metterlincki sajtótörvények előtt; a jobbágy-ság felszabadítását olyan következtelenül hajtotta végre, hogy a jobbágy-ság végleges megszűntetése, a szerződvényes jobbágyok végleges felszabadításával, csak 1896-ban ért véget; még legpozitívabb vívmányának — az úrbér megszüntetésének — végrehajtása is a forradalom legyőzőire maradt, mert a képviselő uraknak jóval fontosabb volt, hogy a kártérítésről vitatkozzanak; csak félévi harc után fosztják meg trónjuktól a Habsburgokat és még akkor is akadnak sokan olyanok, akik ezért összeesküvést szőnek Kossuth ellen, aki pedig maga sem mondható Robespierre, Marat típusú forradalmárnak. stb.

Ebben állna a kérdés lényege, most pedig próbáljuk megválaszolni.

2.

Egy nagy író jelentkezése sohasem csak a tehetség kérdése. Így abban is, hogy Petőfi ilyen óriássá nőhetett, fontos — nem egyedülálló, de kétségtelenül igen fontos — szerepet játszott az a körülmény, hogy egyéniségének, egyéni fejlődésének és az objektív társadalmi — magyar és európai — körülmények egymásra találása lehetővé tették. sőt, egyesenesen megkívánták, hogy Petőfi egymaga csinálja meg mindazt, amihez másutt az írók egész nemzedékei voltak szükségesek. (Tehát nem azért nagy, mert ezt megcsinálta, hanem azért lehetett nagy, mert ezt megcsinálhatta.) Így például Európában majdnem mindenütt külön írónemzedékek, vagy legalább is más írók voltak a szellemi forradalom végrehajtói és a forradalom harcosai, énekesei — ha ugyan egyáltalán voltak. Nálunk ezzel szemben Petőfi volt a szellemi forradalom végrehajtója is, de a forradalom előkészítője és énekese, harcosa, sőt, mondhat-

juk, végrehajtója is. (A magyar kritika egyik hibája, hogy nemigen vette észre Petőfi két szakasza — szellemi forradalom és a tényleges forradalom előkészítése, megéneklése szakaszának, valamint a közējük eső pesszimista korszak minőségi különbségeit.)

Bizony, szükség volt arra, hogy Petőfi forradalmat hajtson végre a magyar szellemi életben. Már többen kimutatták — 1848 március 15.-ikét nem lehet egyszerűen a reformokból levezetni, hanem az egy minőségi ugrás volt. Enélkül a minőségi lökés nélkül a reformkor politikusai sohasem csinálták volna meg még azt sem, amit megcsináltak, hisz ebben a korban felforgató dolognak tartották még Dessewffy Emilnek azt a javaslatát is, hogy a jobbágyságot 72 év alatt, tehát 1914-ig meg kell szüntetni.

Március tizenötödike forradalmi ugrását viszont nem lehetett volna végrehajtani a reformkorból kinövő irodalommal. Petőfinek kellett jönni, hogy egy kis élénkséget vigyen a megporosodott magyar szellemi életbe, forradalmat hajtson végre benne. Egész egyénisége, életútja erre a forradalomra predesztinálta. Egy költő kialakulásában mindig döntő szerepet tölt be az, hogy milyen élményeket szerez. A társadalmi körülmények hatásának egyik legközvetlenebb megnyilvánulása, hogy az új élmények nem férnek a régi formába. A Schillert utánzó Hörderlin olyan élményre bukkant, amelyet már nem tud schilleri formában kifejezni. A kóborló, színészkedő, katonáskodó Vörösmartyt és Bajzát utánzó Petőfi olyan élményeket gyűjt, amelyek nem férnek a vörösmartyi, bajzai pátosz alá és át kellett azt törniök. Az igazi Petőfi talán ott született, amikor fenkölt témák helyett katonakorának egyik deszkapriccsét énekelte meg.

Ezek az ily mozgalmas életben gyűjtött élmények teszik aztán lehetővé, hogy Petőfinek ne kelljen mesterségesen gyártott sémákat követni, ne kelljen a népdalokat mehanikusan utánoznia, hanem ehelyett valóban a nép érzéseit, gondolatait és életét adja vissza, irodalmi feladványok megoldása helyett a nép igazi költőjévé legyen, akinél a dal összeforr az étellel, életmegnyilvánulásainak része lesz. De aztán forradalmat is jelentett, amikor a szende, minden erősebb, őszintébb hangtól rettegő népdalok körében megjelent egy dal, amely azt énekelte:

„Hortobágyi kocsmárosné angyalom!

Csókolja meg az ajkamat szaporán,
Édes a csók, megédesül tőle szám.
Szép menyecske... savanyu bor... édes csók.

Ejh galambom, milyen puha a keble!
Hadd nyugodjam csak egy kicsit fölötte“.

Vagy amikor az idealizált paraszti és pásztoralakok között megjelent a juhász-legény, aki: „Elkeseredésében Mi tarthatott tőle? Nagyot ütött botjával A számár fejére“. (Megy a juhász a számaron.)

Petőfi dalai még a legkonvencionálisabb költeményeiben — a bordalokban is forradalmat jelentettek. Gondoljunk csak arra, hogy például Vörösmarty még bordalaiban is ilyen fenkölt pátosszal énekelte: „A legelső magyar ember A király, Érte minden honfi karja Készen áll. Lelje népe boldogságán Örömét S hír, szerencse koszorúzza Szent fejét!“ (Főti dal.) Ezek között a fenkölt pátoszu dalok között jelent meg az, hogy:

„Hosszan nyuljon, mint e
Hurkaszál,
Életünk rokkáján
A fonál.
Valamint e sültre
A mi szánk
Mosolyogjon a sors
Szája ránk.“ (Disznótorban.)

De a legnagyobb forradalmat Petőfi azzal hajtotta végre, hogy teljesen elvetve, vagy legalább is megtörve az antik forma hatalmát, egy közvetlenebb tartalom elmondására alkalmas formát teremtett és ezt a formát valóban közvetlenebb tartalommal töltötte meg, jobbanmondva ehhez a közvetlen tartalomhoz idomította a formát is. A fenkölt témák helyett vándorló, hazavágyó, barátai körében mulató, szép lányoknak udvarló önmagát; borozgató, dörmögő édesapját; felszarvazott parasztgazdát, almát lopó kisfiút, stb. énekel meg.

Ez a költészetben végrehajtott forradalom eleinte valószínűleg csak az élmények által öntudatlanul kikényszerített dolog volt, de később mindinkább tudatossá, programmá alakult, hitvallássá, amelyet később — amikor a tulajdonképpeni népdal-korszak már a múlté — így fogalmazott meg: „Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá. Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék és ez a század feladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokalta már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egy párezren henyékhessenek és élvezhessenek. Égbe a népet, pokolba az arisztokráciát.“ (Első levele Aranyhoz, 1847. febr. 4.) Tehát a népi elemek, a népi élet győzelemre segítése a költészetben tudatos szellemi forradalomnak készült, amelynek az volt a feladata, hogy a népet is bevigye a költészet eddig a nemeseknek fenntartott sáncai közé, mint ahogy később a tényleges forradalomban be akarja vinni az „alkotmány sáncai“ mögé.

Később Petőfi túlnőtt ezen a népdal-korszakon. Ez az, amit a kritikusok egyrésze és a magyar közvélemény nagyobb része nem vett tudomásul. Gyulai még azt írta: „A népdal Petőfinek igaz eleme“. Holott már 1845-ben gyérül és később majdnem kivesz költészetéből a tulajdonképpeni népdal. Ez a forma jó volt addig, míg a szellemi forradalom végrehajtására volt szükség, de később az objektív körülmények és Petőfi egyéni fejlődése új feladatokat állított a költő elé.

3.

A szellemi forradalom tehát megvan. A nép lett az úr Petőfi költészetében; érzései, élete elevenedtek fel ezekben a gyönyörű versekben. A gyakorlati forradalom pedig még messze van. Most aztán hová?

Ez az elvont és a későbbi fejlemények alapján feltett kérdés természetesen Petőfinél konkrét formában jelentkezett: megteremtette az eszközt mondanivalójának kifejezésére, végrehajtotta a formai forradalmat és most aztán mire használja fel ezt a formát? Hol talál most megváltozott életkörülményei között olyan megénekelni való témát, amelyben teljes egészében adhatná önmagát, hol talál eszményt, amelynek szolgálatába állíthatná költészetét, melyet érdemes megénekelni, melynek még életét is feláldozhatná? Ezek az eszmények ekkor még csak homályosan voltak meg a valóságban. Az ilymódon lefojtott energiáknak megéneklése méltó eszményeket, tárgyat nem találó költészetnek szük-

ségszerű velejárója a pesszimizmus. (Meg kell jegyeznünk, hogy az eszmények hiányából jelentkező pesszimizmus, világfájdalom, másutt szintén külön írók, írónemzedékek nevéhez fűződik. Nálunk ezt az utat is megjárta Petőfi, s ez ismét bizonyítja, hogy az objektív és szubjektív körülmények egymásra találása igen intenzív fejlődést tettek számára lehetővé, lehetővé tették, hogy költő-óriássá váljék. Ha Petőfi fejlődéséből akármelyik szakasz is hiányozna, az sokat levonna nagyságából.)

Petőfinél a nép egyszerű, nyugodt életformája mindig távoli vágyként, álmokként jelentkezik, míg maga közben vándorszínész, a katona vagy a szegény nyomorgó segédszerkesztő viszontagságos életét éli. Így nem csoda, ha kezdetben ebből a népből, ebből az életből csak a leg szebb részeket, vonásokat látta. Petőfi is a kispolgári életörömök, idillek költőjévé vált volna, ha népelet idealizálását nem tudta volna kinőni. De szerencséjére és a mi szerencsénkire — szerencsére, mert más-kép csak egyike lehetett volna a számos kis idillikus költőnek — túlnőtt és pedig elsősorban a francia forradalom 1845 végén megkezdett tanulmányozásának, de saját tapasztalatainak hatására is. Ez a forradalom megtanította a jelszóra: „Szabadság, egyenlőség, testvériség”, de megtanította arra is, hogy nálunk nem így van. Ekkor vetődött fel benne a kérdés: ha a nép olyan, mint amilyennek ő képzelte, akkor miért tűri ezeket az igazságtalanságokat, ezt az elnyomást? Talán az emberekben van hiba? Elég hamar hajlandóságot mutat arra, hogy ezt a kérdést igennel válaszolja meg. 1845 közepén azt írja: „Megvetésem és utálatomnak Hitvány tárgya, ember a neved... Szolgazsarnok! Vagy nyalod más talpát Avagy talpad mással nyalod”. (A világ és én.) Később is, mikor a pesszimista korszak csúcsát jelentő „Felhők” ciklusban felveti a kérdést: mi nagyobb — az emberiség szenvedése vagy bűne: „Ki fogja vajjon megfejteni E rejtélyt: Az emberiségnek könnyei, Lemoshatják-e az emberiség szennyét”, akkor, mivel a világban nem lát bizonyítékot az ellenkezőre, a bűnt tartja nagyobbak. Ez aztán az emberiség legteljesebb megvetésére készíti:

„Ha a világ végén majd újólag
Két ember lesz a föld határain
Ők is bizonynal így egymásra rontanak.
S az, ki megmarad ott,
Nőül fog venni egy vadállatot.
Talán e vadállatnak méhibül
A réginél szelidebb emberfaj kerül.” (Midón a földön.)

Mivel eszményeket nem tud a világban találni, nem marad más számára, mint megénekelni az emberrel szemben érzett megvetését; az elmúlást: „Mi száll tova még sebesebben? az élet”, „Te, ifjúság, te forgozsz... És gyorsan tovafutasz. Mi búsan álmélkodva állunk, És kérdezzük: igaz-e, hogy nálunk Valál? talán nem is igaz.”; az élet fájdalmát, értelmetlenségét: „hogy fáj nekem, hogy fáj nekem az élet!”, az élet, a filozófia nagy kérdéseit; csalódását barátokban, reményekben; végső kiábrándultságát: „Mért vagyok én a világban, ha már Átélttem minden szenvedéseket?... Láttam a jónak örökös bukását, S a rossznak örök diadalrait”; menekülési vágyát: „Szeretném itthagyni a fényes világot, Amelyen oly sok sötét foltot látok. Szeretnék rengetegbe menni, Ahol nem lenne senki, senki”, stb.

Nem sokkal mindezek után azonban jön egy forradalmi hullám. Az 1845—46. évi gazdasági válság, rossz termés, forradalmasítja a kedé-

lyeket, mindenütt mozgólódások kezdődnek, a forradalmi szellem új lendületet vesz. Ez a lendület, tehát ismét objektív körülmények, lendítik ki Petőfit is pesszimizmusából. Ezek a körülmények teszik lehetővé számára, hogy előbbi nagy kérdését új formában válaszolja meg: nagyobb az emberiség szenvedése, mint bűne. Ekkor alakul ki benne az a meggyőződés, hogy az embereket csak fel kell rázni, mozgósítani kell és azok összezuñának minden zsarnokságot, most alakul ki az a meggyőződése, hogy ebben a felrázásban a költőnek kell előljárni, meggyőződése, amely most alakult ki, melyet már 1847 elején így fogalmazott meg ismert soraiban: „Újabb időkben isten ilyen Lángoszlopoknak rendelé A költőket, hogy ők vezessék A népet Kanaán felé.” (A XIX. század költői.) (Már most utalunk — mert később szükségünk lesz rá, — arra, hogy a belső körülményekből kinövő átalakulást külföldi hatások is elősegítették, elsősorban a reakcióssá vált romantika egyik képviselőjének Dumasnak a hatása. Mint ő maga írta „Úti levelei”-ben: „hogy e nyavalyából kigyógyultam, nem egészen, de nagyrésztben Dumásnak köszönöm, ő segített levenni orromról az epéből készült sárgászöld pápaszemet, az ő munkáinak olvasása után kezdtem eszmélni, hogy talán mégis szép a világ“.)

Ez a pesszimista epizód nagy hasznára vált Petőfinek és ennek elemzése egy lépéssel közelebb visz bennünket a cikkünk elején feltett kérdésünk megválaszolásához. A korszakon való átesésnek egyik legpozitívabb hatása abban nyilvánult meg, hogy átalakul Petőfi politikai költészeté. Mert bizony a legpolitikusabb költő a politikai költészet terén hajtotta legkésőbb végre forradalmát. Első politikai költeményei még szervesen kapcsolódtak a reformkor hazafias költészetének hangjához. (Lásd például: Honfidal, Halvány katona, A külföld magyarjaihoz, Rab hazának fia, stb.) Néhol pedig addig ment, hogy dicshimnuszokat zengett a reformkor egyes alakjaihoz (Batthyány és Károlyi grófnak) és ezt írta V. Ferdinándról: „Megtennél te mindent A magyar javára”, (V. Ferdinándhoz.) vagy: „S a király a honnak atyja; Mint valóban jó atyánk”. (Védegyleti dal.) Az új politikai költészet jelei jelentkeznek ugyan már előbb is. (A nemes. Lant és kard, Búcsú 1844-től) de egészében csak a „Felhőkkel” egyidőben jelentkező „A királyok ellen” című versében sikerül leráznia a reformkori hazafiság utolsó maradványát. Az új politikai költészet pedig teljes egészében csak a „Felhők” után bontakozik ki.

Ebben a pesszimista korszakban megtanulta: hogyan kell ostorozni az emberi gyengeségeket az emberi szolgálalkúséget. De van még egy fontosabb dolog: Petőfi ebben a pesszimista korban megtanulta, hogy az élet, az örömök mulandók, tehát csak akkor érdemes élni, ha életünket egy nagy cél, az emberiség, a forradalom szolgálatába helyezük. Alig fél évvel a „Felhők” után 1846 végén megjelennek ezek a gyönyörű sorok:

„Ha majd minden rabszolga-nép
Jármát megunva síkra lép,
Pirosló arccal és pirosló zászlókkal
És a zászlókon eme szent jelszóval:
„Világszabadság”
S ezt elharsogják,
Elharsogják kelettől-nyugatig,

S a zsarnokság velük megütközik:

Ott essem el én

A harc mezején...“ (Egy gondolat bánt engemet.)

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy Petőfi azért lehetett a legforradalmibb romantikus költő, mert nála az objektív körülmények és egyéni fejlődése egymásra találása következtében politikai költészetében szintézisét adhatta a két romantikus iskolának: az életörömmel hirdető romantikának és annak, amely már látja, hogy az életöröm önmagában még nem elég, és e két vonásnak szintéziséből megtalálja legegységesebb valójával egygé forrt hitvallását: élni csak nagy cél érdekében érdemes, ez minden öröm forrása. e nélkül nincs öröm, nincs értelme az életnek. Ehhez adta Petőfi lobogó, lángoló egyéniségét, amely mikor örül, akkor úgy örül, mint senki más — mikor pedig pesszimista, akkor még a polgári pesszimizmus csillagai — Schopenhauer, Nietzsche is járhatnak hozzá iskolába — az utóbbi talán járt is.

4.

Petőfi költészete azonban sokkal jobban kapcsolódik a magyar valósághoz és a romantika általános fejlődéséhez, semhogy ilyen egyszerűen el lehetne intézni. Így tehát más tényezőket is figyelembe kell vennünk.

Mivel a romantika még gyenge vagy homályos célkitűzésekkel induló mozgalom kifejezője volt, szükségszerű jellemvonása lett az a képzelet amelyet már Rousseau így jellemzett: „Nagyon különös dolog, hogy képzeletem sohasem szárnyal kellemesebben, mint akkor, midőn állapotom legkevésbé kellemes és ellenkezőleg kevésbé mosolygó, mikor minden nevet körülöttem.“ A romantika ilyen jelent megszépítő, a vágyakat jelenbe álmódó tulajdonságát Petőfinél is megtaláljuk.

Ezt a tulajdonságát politikai költészete szolgálatába helyezte. Az országgyűlés még eredménytelen vitákat folytat de Petőfi már 1845-ben azt írta: „Háborúval álmodám az éjjel Háborúba hiták a magyart... A szabadság drága koszorúja Nem hitvány pénz volt a harci zsold.“ (Háborúval álmodám.) A „Felhők“ korszaka után ugyanezt a gondolatát mondja el még határozottabban: „Véres napokról álmodom Mik a világot rombadöntik És az óvilágnak romjain Az új világot felépítik.“ (Véres napokról álmodám.) Nemsokára aztán álmái megvalósulás felé közelednek. 1848 januárjában kitört az olasz forradalom. Ebben a forradalomban eddigi reményeinek igazolását és az új remény forrását látja:

„Eljő, eljő az a szép idő,
Amely felé reményeim szállanak.

Zsarnokság ki fog pusztulni és
Mégint virító lesz a föld színe.“ (Olaszország)

Később is lépten-nyomon látjuk, hogy forradalmi költészete gyakran azon alapszik, hogy valónak veszi azt, ami tulajdonképpen csak az ő vágyaiban van meg. Nem sokkal a márciusi napok után már azt írta: „A legelső jeladásra Kiállunk Ha elesünk új sor áll föl Utánunk“, (Van-e mostan olyan legény) pedig akkor bizony még senki sem gondolt harcra, mindenki a békés megegyezést kereste. Később is többször hirdette: „Egy szóvá, egy érzelemmé Olvadt össze a haza, Az érzelem „leikesülés“ A szó „szabadság vala“, (A márciusi ifjak), vagy „Nagy idők betel-

jesült az Írás Jósolatja: egy nyáj, egy akol. Egy vallás van a földön, szabadság! Ki mást vall. rettentően lakol.“ (1848) és ; Azért nem győzött eddig is e hon, Mert soha nem volt egy akaraton; Most egy a lélek, egy a szív, a kar... Mikor győznél ha most sem, óh magyar“. (Bizony mondom győz most a magyar.) Hejh, pedig de messze volt az annyi különböző ellentétes erőt egyesítő magyar szabadságharc attól, hogy teljes egységet teremtem, egy törekvésben, egy jelszóban egyesítse az országot. Ebben a romantikus felfogásban jó adag politikai idealizmus volt. Csak ez hitelhette el Petőfivel, hogy a forradalom csak a „békés Lafayette“-tek miatt akadt el, a nép csak arra vár, hogy felrázzák, megfűjják a harci trombitát. Politikának idealizmus ugyan de költészetben elegendő ahhoz, hogy Petőfiből a legforradalmibb verseket csiholja ki. A romantikának ez a megszépítő, a vágyakat valóságáá álmódó tulajdonsága mindenképpen egyik legfontosabb forrása lett Petőfi forradalmi költészetének.

A romantika fenti általános vonása azonban Petőfinél a magyar valóság hatására még módosult. A magyar szabadságharc egyik belső gyengesége ugyanis az volt, hogy a forradalom objektív folyamatát a szubjektív erők állandóan fékezni akarták, ahelyett, hogy segítették volna. Legfőbb gondjuk az volt, hogy megteremtsék és megőrizték a nemzeti egységet. Ezért történt meg az, hogy Batthyány bevette kormányába minden forradalmi megmozdulás, önálló fellépés esküdt ellenségeit. Kossuth beveszi kormányába a Batthyány kormány tagjait. Amikor 1849 áprilisában a baloldal győz, az ellenpárt tagjait nem nyakazzák le, mint az egymást követő francia forradalmak teszik. Sőt, az előző rendszer miniszterelnöke — Kossuth most kormányzó lesz Mivel ilyen módon akartak nemzeti egységet teremteni, természetesen túl óvatosan nyultak a jobbágykérdéshez. Ezért volt az, hogy a magyar parasztság milliós tömegei, csak immel-ámmal tekintették magukénak ezt a forradalmat de az is, hogy Kossuth félt és nem is tudott népfelkelést hirdetni. Mindössze kétizben hirdettek népfelkelést — mindkétszer papokkal és egyházi zászlókkal. Ilyen körülmények között aztán a legnagyobb forradalmi fanatizmus, romantikus hit kellett ahhoz, hogy valaki nemzeti egységet sőt ebben a valóságban egy új forradalom lehetőségét lássa. Az eszmények és a valóság között tátongó, ilyen nagy szakadék mindenképpen fontos tényezőjévé vált annak, hogy Petőfi egvéniése állandóan feszültségben volt és a valóság minden jelenségére forradalmi tüzének egész izzó lávájával reagált. Elmondhatjuk, hogy a forradalom következtelensége hozzájárult Petőfi forradalmiasságához, mert fokozottabb forradalmi fanatizmust, lelkesedést követelt az eszményeit feladni nem akaró költőtől.

Fontos körülmény az is, hogy milyenek voltak ezek az eszmények. Nemcsak arról van szó, hogy, mint láttuk, Petőfi egész fejlődése szükségessé tette, hogy egy romantikus politikai felfogásra, hitvallásra tegyen szert, hanem egyrészt arról is, hogy Petőfi nem vette figyelembe az időközben liberálissá vált forradalmiasságát lassan elvesztő polgárság elképzeléseit, elméleteit, hanem egyenesen 1789-hez nyult vissza és a francia forradalmat tette meg evangéliumának, egyetlen olvasmányának. Másrésztől azonban arról is, hogy már ismerte, sőt szerette a reakcióssá vált romantikusokat is, akik ezeket az eszményeket pátozzsá, kánonná alakították, csak hogy a valóság ellentmondásainak elhallgatására leplezésére használhassák fel. Ily módon Petőfi ezeket az eszményeket a

legtisztább formában vette át és nem látva, hogy ezek az eszmények Nyugaton már önmaguk karikatúrájává lettek, következetesen ragaszkodhatott hozzájuk.

Végül, Petőfi forradalmiasságának legfőbb elemei ismét egy magyar sajátosságban keresendők. Magyarországon objektíve megvolt az az erő, amely egy következetesebb forradalmat is végrehajthatott volna. Hisz Cromwell Angliájában még nem volt vasút, Petőfi Magyarországaiban már volt. A polgári forradalom XVIII. századbeli Franciaországában még nem voltak gyárak, Petőfi Magyarországaiban viszont már 23.000 gyári munkás volt, elsősorban Pestre összpontosulva. Ezek az új társadalmi erők viszont politikailag fejletlenek voltak. Nem voltak vezérek. Külföldi eszméken nevelkedett fanatikus költőnek kellett jönnie, aki a tömegrehatás legközvetlenebb eszközével hathatott rájuk és ideálmodhatta nekik a forradalmi harc biztosan megvalósuló eredményeit, a győzelem reményeit, mert csak ily módon voltak megmozgathatók.

Így jutunk el aztán Petőfi forradalmiasságának legfőbb forrásához. Míg másutt a költők legfeljebb előkészítették a forradalmakat a forradalomban magában vagy elhallgattak, vagy legjobb esetben zengedeztek erőltetett dalokat, de a főszerepet mindenképpen a politikusoknak adták át. Ezzel szemben nálunk Petőfi nem vonult háttérbe, sokszor tevékenysége fontosabb volt, mint a politikusoké. Ő volt a vezére a forradalom legkövetkezetesebb szárnyának és minden politikai verse napi politikai tett is volt. Ez nemcsak abból látszik, hogy a diáküntetésnek indult március 15-éből az ő verse csinált forradalmat, korszakalkotó eseményt, de abból is, hogy később mindig a mozgalom legkövetkezetesebb részének kifejezője volt, azt tudatosította, amit azok csak sejtettek vagy homályosan éreztek, s így a kormánnyal, a hivatalos politikusokkal szemben jelentette a balszárnyat, amely hajtóereje lett a balratolódásnak és lehetővé tette, hogy a forradalom ne 1848 közepén, hanem 1849 végén kapituláljon.

Amikor még mindenki nyugodt volt, Petőfi versei jelentették az óvatosságra intó figyelmeztetést, mert „Ki tudja, hogy mit hoz a holnap? Mire virrad, tán már dobolnak. Akkor aztán ki a csatára Édes magyar hazánk javára!” (Bordal.) Amikor a magyar kormány arra kényszerült, hogy a bécsiek által elzavart királyt Magyarországra csalogassa, Petőfi emeli fel az ostromozó gúny szavát: „Készülj hazám, ez ünnepélyre, Készülj és örvendj óh boldog haza! És ti elcsapott királyok Itt Európában valamennyien Jertek mihozzánk, A jó magyar nép szívesen lát Dicsőségnak tartja, ha Hízalhat benneteket”. (Készülj hazám!) Amikor a parlament, ahelyett, hogy tenne valamit, a kártérítésről vitatkozik ismét Petőfi emeli fel szavát: „Megint beszélünk és csak beszélünk... Meglásátok, maholnap minden Az ó kerékvágásban lesz”. (Megint beszélünk és csak beszélünk.) Petőfi tiltakozik, amikor meg akarják fizetni az osztrák államadósságokat: „Mit nem beszél az a német. Az istennyila ütné meg! Azt követeli a svábság: Fizessük az adósságát. Ha csináltad fized is ki.” (Mit nem beszél a német.) Ő tiltakozik az ellen is, hogy a magyar állam segítse az olasz forradalom leverését: „Olaszország minket soha nem bántott, Egyet akar velünk: szabadságot”. (Hány hét a világ?) Petőfi látja meg azt is, hogy az országnak katonaságra van szüksége. Ezért írja meg, amikor Lenkei százada hazaszökik ezeket a sorokat: „Vitéz jó testvérek, üdvözlünk ezerszer... Beszéljen akármit A hadügy-

miniszter". (Lenkei százada.) Ezért írja meg ismert „Vörösmartyhoz“ című versét, amikor Vörösmarty az önálló magyar katonaság megalakítása ellen szavaz. Ő az, aki a kormány, király és osztrák-barát politikájával szemben már előre köszönti a köztársaságot. (Respublica.) Amikor Jelasics megtámadja az országot, ismét Petőfi fújja meg a harci trombitákat: „Elég soká voltunk fajankók, Legyünk végtére katonák! Elég volt már a furolyából, Riadjatok meg harsonák“. (Föl.) De ő az, aki a magyar forradalmon túlmenő jelszavakat is hangoztat: „A halálos ítélet rájuk! Százezerszer fojtson bár a hóhér, Bár a házak ablakán foly is be Az utcáról kiáradó vér“ — írja a belső ellenségekről (A nemzethez) és kiadja a jelszót: „Akasszátok fel a királyokat“. Ezek a versek nem maradtak pusztába kiáltó szavak, hanem szónoklatok helyett hangoztak el a pesti nép gyűlésein, egész tömegek hangulatát alakították. Egyik ilyen Petőfi által szervezett népgyűlés buktatta meg a Battyhány-kormányt is.

Az egészet összefoglalva: Petőfi az objektív és szubjektív tényezők hatásának következtében egy lassan öntudatra ébredő nép legkövetkezetesebb részének megtestesítője, fanatikusa, buzdítója, megszólaltatója és kifejezője lett. Ebből a tényből nyert alapot ez a hatalmas költőóriás és ezért tudott egy elég következetlen forradalomban is a legforradalmibb romantikus költővé lenni.

Bálint István

B Szabó György: Illusztráció

DISPUTA

GONDOLATOK A „NÉPOKTATÁS” TOPOLYAI VITÁJA ALKALMÁBÓL

Csak a legfontosabb kérdéseivel számítok foglalkozni annak a vitának, amely a múlt hónapban Topolyán a Népoktatás körül lezajlott.

Ez a vita érdekes és fontos kultúrpolitikai esemény, amelynek célja az volt, hogy a tanügyi munkásokkal megtárgyalja a nevelés-tudomány különböző problémáit, az iskolai nevelőmunka elvi kérdéseit, amelyekről szó volt a Népoktatás hasábjain az elmúlt év folyamán. Valamivel több mint száz magyar tanügyi munkás találkozója Topolyán, Vajdaság majd minden részéből, egy olyan fontos kérdés megtárgyalásán, mint amilyen napjainkban a sajtó, folyóirat és könyv útján való nevelés, már magában véve is üdvös és hasznos. A tanügyi munkások ismertették követeléseiket a Népoktatással szemben, a szerkesztőbizottság pedig feltárta azokat a kérdéseket, amelyekkel küzd, erősítette kapcsolatait a tereppel és számtalan hasznos indítvánnyal gazdagodott.

Különösen érdekes a folyóirat egy évi munkájának az elemzési formája. A szerkesztőbizottság az elemzést rábízta a szabadkai Pedagógiai központra, amely több megbeszélést tartott és felosztották az anyagot elemzésre maguk között. A Népoktatás szerkesztősége pedig kérdőívet indított még decemberben és a beszámoló megírása előtt átadta azt a szabadkai központnak. Ez a forma különös jelentőséggel bír. Szabadkáról kerülnek ki a tanügyi munkások új káderei. A Népoktatás a tanárok és tanítók folyóirata, nekik kell róla gondoskodniuk, nekik kell azt ápolniuk és tökéletesíteniük. Ha jó a folyóirat, akkor számukra jó elsősorban, ha rossz, ők érzik meg azt is. A mi társadalmi életünk olyan viszonyok közt fejlődik, hogy minden ember véleményére és építőszándékú bírálatára szüksége van a közösségnek, mert a munkásigazgatás és az önkormányzat elvei csak így valósulhatnak meg teljes egészében.

Az a benyomásom, hogy a találkozón résztvevő tanügyi munkások túlnyomó többsége mélyen átértékelte a Népoktatás nagy szerepét és saját kötelességét vele szemben. A találkozó és a vita megegyezően aláhúzta azt, hogy a tanügyi munkások többsége szereti és becsüli saját folyóiratát.

Az elmúlt évben a Népoktatásban 82 különféle cikk jelent meg, melyek közül pedagógiai jelenünkre vonatkozik 10, pedagógiai multunkra 3, családi nevelésre 5, anyanyelvünk ápolására 9, és 8 vegyes irányú volt. A cikk mellett még könyvismertetés, 3 beszámoló különböző tanácskozásokról, 4 közlemény és 2 kérdés-felelet jelent meg. Különös jelentőséggel bír a „Pedagógiai jelenünk” című cikksorozat, amely a tanügyi munkások társadalmi szerepéről, jogaikról és kötelességeikről, felfogásairól és esetleges tévelygéseikről ad elvi és gyakorlati ismertetést.

Szintén nagy jelentőséggel bírnak az irodalomtörténeti, a történelmi, a családi nevelésre és anyanyelvünk ápolására vonatkozó cikkek, amelyek közül bármelyik (kisebb vagy nagyobb hiányossággal) alapja és kiindulópontja lehet mai szocialista neveléstudományunk elvi és gyakorlati kérdései megoldásának. A beszámoló végén, amelyet Szűcs Vilmos, a Tanítóképző igazgatója olvasott fel, ez áll:

„...megállapíthatjuk, hogy annak ellenére, hogy javítani és bírálni való van a Népoktatás körül, mégis azt kell mondanunk, hogy a Népoktatás szerkesztőbizottsága jó munkát végzett és igyekezett a sokféle érdeklődésnek eleget tenni.“

A találkozó felmérte ezeknek a cikkeknek az értékét és bizonyos újabb, indokolt vagy kevésbé indokolt indítványokkal és ajánlatokkal állt elő a folyóirat további munkáját illetően. A cikkek értékelésének színvonala, az indítványok és ajánlatok tartalma visszatükrözi tanügyi munkásaink öntudatát, eszmei-politikai fejlettségét, műveltségi színvonalát és gyakorlati tapasztalatait. Véleményem szerint, ha számításba vesszük azt, hogy aránylag rövid idő múltott el szabad szellemi életünk kialakításának harcában és hogy tanügyi kádereink legnagyobb része fiatal, aránylag még kevés elvi és gyakorlati tapasztalattal rendelkezik, akkor megelégedhetünk azzal az öntudattal és eszmei-politikai fejlődéssel, amelyet elérték és amelynek elérésében minden szempontból nagy szerepe van a Népoktatásnak, amely immár hatodik évébe lépett. Ezért a különféle hiányokat és tévelygéseket, amelyek még jelentkeznek egyeseknél, felszámolja majd a társadalom jóhiszemű bírálata és az egyszerű harc az öntudatos néptanító arculatának megeremtéséért.

A fenti megállapítás minden igazsága mellett is kénytelen vagyok rámutatni néhány olyan hiányosságra és elvnlküliségre, amely a Népoktatás munkájáról szóló beszámolót és vitát jellemzi. Ez logikus tükörképe tanügyi munkásaink fent említett hiányosságainak és tévelygéseinek. Van a beszámolónak és a vitának is néhány olyan jellegzetessége, amellyel közvéleményünknek foglalkoznia kell, hisz csak így tudunk elvi és gyakorlati támogatást adni a nevelés nehéz és sokoldalú kérdéseiben.

Az egyik ilyen fontos kérdés az egyes módszeres egységek gyakorlati feldolgozása óra-vázlatok formájában.

A Népoktatás decemberi számához csatolt kérdőíveket 53 olvasó töltötte ki. A kérdőív azon kérdésére, hogy milyen cikkeket kíván az olvasó, majdnem mindenki (47) gyakorlati tárgyú cikket kér és kíván. A beszámoló ezzel kapcsolatban megjegyzi hogy: „Ez érthető is, mert a tantervnek vannak olyan részei is, amelyek többé-kevésbé problémát jelentenek, különösen a kezdő pedagógusok számára. Természetesen, a gyakorlati irányú cikkek közlését úgy kellene végrehajtani, hogy ne jelentsen sablont a pedagógus számára.“

A vita folyamán a jelenlevő tanügyi munkások majdnem egyöntetűen követelték a gyakorlati utasításokat és előírásokat felülről, hangoztatták a módszeres egységek konkrét feldolgozását, a tanítás megkönnyítése és a nevelő nagyobb biztonságérzete céljából.

Voltak, akik csupán a tapasztalatok kicserélésére korlátozták a konkrét példák ismertetését különböző cikkeken keresztül. Ezzel, úgy vélik, egymás tapasztalatain okulnának, kiegészíthetnék és igazolhatnák gyakorlati munkájukat.

Úgy gondolom, hogy gondolkodni kellene ezen a kérdésen, mind a tanügyi munkások egyesületeinek, mind pedig a Népoktatás szerkesz-

tőségének, de természetesen minden közéleti és kultúrmunkásnak is. Azt hiszem, hogy nem véletlen a tanügyi munkások törekvése, gyakorlati utbaigazítósokért. És éppen ezért, teljesen elvetni azt, éppen úgy helytelen volna, mint amilyen káros és hamis dolog volna elfogadni a sablonizálást, a konkrétan kidolgozott gyakorlati utbaigazításokat.

A sablonizálás, a kidolgozott és előírt tanítási tervezetek, amelynek követelői a gyakorlati cikkek megjelentetésében látják a varázsvesszőt a nevelés problémáinak megoldásához, elfelejtik, hogy az a módszer már a múlté. Még 1950-ben Jugoszlávia Kommunista Pártja III. plenáris ülése világosan meghatározta fejlődésünk irányvonalát a szocialista nevelésért folytatott harcban és általában közművelődési politikánkban. Ennek a plénumnak határozatában a tanügyi káderekről többek között a következő áll:

„Iskoláinkban az oktatói kader és az előadás minősége nagyon fontos probléma. Mind a tanítóknak és tanároknak, mind a közoktatásügyi hatóságoknak komoly figyelmet kell szentelniük szakmai és eszmei színvonaluk felemelésére. A szakmai és eszmei felemelkedésért folyó állandó harc nélkül iskoláinkban lehetetlen javítani az előadás minőségén. Ezért kaderpolitikánk alapfeladata iskoláinkban az, hogy a nevelőknél elérjük előadott tantárgyuk sokoldalú ismeretét (kiemelés tőlem — F. N.), és szolid felkészültséget nyújtsanak a tanulóknak.“

A Jugoszlávai Kommunista Szövetségének (JKP) hatodik kongresszusa pedig a következőket húzza alá az iskolákkal kapcsolatban:

„Az iskolaügy és a tudományos intézetek további fejlődésében az alapvető kérdés a tudományos színvonal emelése, a demokratikusság megszilárdítása és fejlesztése... (Kiemelés tőlem — F. N.)

Vázlatokat felülről előírni, az egyes módszeres egységek tanítására szabványt és skatulyát jelent a nevelésben. A régi német és magyar közoktatásnak volt az a módszere, hogy részleteiben kidolgozta és előírta a tananyagot a nevelő számára, aki azt minden gondolkodás és önállóság nélkül gépiesen előadhatta. Ezért lehetett az, hogy az ország minden iskolájában mindenütt pontosan egyformán kellett pl. Petőfi hazafias költészetének feldolgozásánál egy felülről előírt célt megvalósítani. Ilyen tanítási módszerre azért volt szüksége a különféle uralkodó rendszereknek a múltban, hogy az önálló gondolkozást kiirtsák. Öntudatlan, szűklátókörű embereket neveltek, akik a rendszernek nem árthattak. Ma Jugoszláviában olyan oktatásra van szükség, mely szabad szocialista embert nevel, aki bátran, öntudatosan és önállóan tud gondolkodni és dolgozni, aki nem egyenruhás áldozata semmiféle irodaszellemnek, hanem sokoldalúan képzett szabad polgára a közösségnek. Ezt pedig receptekkel elérni nem lehet, és nincs is rá recept.

Természetesen, a recept- és sablon-nélküliség nem szabad, hogy anarchiát teremtsen a nevelésben. Egyezem azzal, hogy egységes általános programra szükség van, amely nem vész el az apróságokban és feleslegességekben. A Vajdasági Magyar Kultúratanács éppen most indítja el a vitát a magyarnyelv-irodalom és a történelem egységes program-tervezetével kapcsolatban.

A program gyakorlati megvalósítását lehetővé teszi a tanügyi munkások önkezdeményezése, szak és eszmei-politikai képzettsége.

A gyakorlati cikkek, a sablonok és szabványok követelésének a háttere éppen abban van, hogy ne kelljen gondolkodni saját magamnak a

dolgok fölött, hogy szak és eszmei felemelkedéssel ne törődjek. Meg van a skatulya és annak felnyitása varázsvessző a nevelésben. Bizonyos kispolgári könnyelműséggel gépember módjára végezhetem a kötelességeimet. Ez teremtette meg különösen a horthy-Magyarországon a tanítók és a tanárok nagy részénél a szűk és önző világnézetet, akik sokszor nem hivatást és célt láttak a nevelőmunkában, hanem pusztán állásocskát, mely amilyen-olyan egzisztenciát biztosít. Különösen az idősebb tanügyi munkások egy részéről érezhető nálunk is a nemtörődés az eszmei felemelkedéssel. Ez a nemtörődőség némely esetben a fiatalabakra is átragad.

Az eszmei elmaradottság, a tudományos nézetek hiánya ösztönzi tanügyi munkásaink egy részét arra, hogy sablonokat várjon, mert úgy gondolja, hogy ezzel megmenekülhet a közösség előtti felelősség elől is. Nem bírálhat senki, mert a felülről előírt sablon szerint dolgozom — ez a másik oka a gyakorlati cikkek követelésének.

Tehát a sekélyes tudományos ismeretek és az elmaradott nézetek komplexuma mellett a felelősség előli megbújásra való törekvés jut kifejezésre. Ezekkel a törekvésekkel szemben a Népoktatásnak is, de a szocializmus minden öntudatos harcosának küzdenie kell a vélemények harcával a tudomány fegyverével.

Ugyanakkor viszont nem szabad elfelejtenünk, hogy tanügyi kérdéseink legnagyobb része fiatal és különösen a felszabadulás utáni években minőségileg gyengébb oktatásban részesült és ennél fogva szüksége van a gyakorlati kérdések tisztázására is. Nem szabad egyoldalúan elzárkózni az elvek elefántcsonttornyában, és vergődni hagyni a törekvő és küzdő nevelőmunkást. A Népoktatásnak többet kell foglalkoznia az egyes gyakorlati tapasztalatok kicserélésével is. Nem sablonok, szabványok és vázlatok kellene, hanem a vélemények harcára és a pozitív tapasztalatok kicserélésére van szükség. A fejlődni és művelődni törekvő tanügyi munkás nem is kívánhat felülről előírt sablonokat, mert az tulajdonképpen lebecsülése önállóságának, tudásának és oadaó munkájának. A felülről szentesített részletes előírások és szabványok megfojtják a szabad és önálló gondolkodást.

Az a jelenség, hogy a tanügyi munkások többsége követeli a gyakorlati utbaigazítást, arra figyelmeztet bennünket hogy a tanárok, oktatók és tanítók egyesületeinek még jobban a nevelő, felemelkedés és képesítés eszközeivé kell válniuk. Ez pedig feladata mind a közoktatási szerveknek, mind a közéleti és kultúrmunkásoknak, de elsősorban a kommunistáknak. Tehát társadalmi és kultúrkérdés.

Egy másik kérdés, ami a találkozón felvetődött az, hogy mivel foglalkozzék a Népoktatás. Ezen a helyen — a HÍD-ban, ezzel a kérdéssel csak röviden akarok foglalkozni. A beszámoló és az elhangzott bírálat is többször kifogásolta azt, hogy „... a Népoktatás nem foglalkozott a fizika, kémia, földrajz, ének, testnevelés stb. tanításának kérdéseivel“, vagy „Ismertesse, hogy a tájékoztatóirodás banditizmus ma sem változtatja eszközeit és állandóan veszélyezteti hazánkat“ stb. Ilyen és ehhez hasonló megjegyzésekből arra lehet következtetni, hogy egyes tanügyi munkások úgy képzelik el a Népoktatást, hogy annak mindennel kell foglalkoznia. Ez természetesen lehetetlen egy olyan jellegű folyóirat keretein belül, mint a Népoktatás.

Az ilyen követeléseknek háttére az, hogy a legtöbbször elfelejtik a folyóirat szerepét és helyét. A Népoktatás a magyar nevelőmunkások számára indult és nem tűzhetett maga elé olyan feladatokat és célokat, amelyekkel más vajdasági magyar lapnak, vagy folyóiratnak kell foglalkoznia. Amellett, hogy anyanyelvükön szakfolyóiratot adott a magyar pedagógusok kezébe, azt a feladatot és célt is maga elé tűzte a Népoktatás, amely a nevelőmunkában a sajátságos vajdasági problémákra, de különösen a nemzeti tantárgyak tanításának kérdéseire vonatkozik. Az volt a legfőbb probléma, hogy a magyar tanügyi munkások számára olyan folyóirat létezzen, amely magyar nyelven haladó, tudományos marxista szemszögből világítja meg a neveléstudomány egyes kérdéseit.

Nem szabad elfelejteni azt, hogy Jugoszláviában a tanügyi munkások számára számtalan szakfolyóirat jelenik meg amelyek szerb-horvát, szlovén stb. nyelven foglalkoznak a pedagógia kérdéseivel.

Másrészt viszont valóban hiánya a Népoktatásnak az elmúlt év folyamán az, hogy majdnem kizárólag szakmai kérdésekkel foglalkozott és ugyanakkor nem volt mozgalmi folyóirat is. A beszámoló is megjegyzi, hogy nem foglalkozott a tanügyi munkások egyesületének kérdéseivel, de főleg nem foglalkozott társadalmi életünk demokratizálásának folyamatával sem. Ez pedig külön élénkséget jelentett volna és a konkrét kérdések megtárgyalására készítette volna a folyóiratot. Csak a közoktatási tanácsok viszonyának kérdését vetem fel a tanügyi munkások egyesületéhez és fordítva. Számtalan esetben jelentkezik még a bürokrácia az első részéről (Mitra Mitrovics cikke a Borbában a páncsevoji járási közoktatásügyi tanács határozatáról), de ugyanakkor előfordul nem kevesebb esetben a kicsinyesség és nemtörődömség az utóbbi részéről. Mindezek a kérdések és még számtalan az iskolák és a közoktatás társadalmi irányításáról sok esetben még érintetlenek és velük elvi és gyakorlati szempontból is foglalkozni kell mind a Népoktatásnak, mind valamennyi kultúrmunkásunknak a terepen.

Még egy kérdésről kell beszélnünk a találkozóval kapcsolatban, amely szintén nemcsak a tanügyi munkások kérdése, hanem általános kultúrmozgalmi kérdés is. A beszámoló és a vita is sokszor és hosszan személyi kérdés körül forgott. A beszámoló egyes részleteiben bírálta a Népoktatás szerkesztőbizottságának egyes tagjait, de különösen B. Szabó Györgyöt. Véleményem szerint a bírálatnak helye van és nem az a baj, hogy bárkit, vagy konkrétan B. Szabó Györgyöt érintette, hanem sajnálatos az egészben az, hogy nem elvi síkon mozgott és ezáltal személyi torzalkodás jellege volt. A noviszádiak (különösen B. Szabó Györgyöt, szerintem, inkább az elvi síkon maradtak (különösen Jánosi Gábor és Brunett Elemér), mint a beszámoló. Itt bennünket a kérdésnek különösen az az oldala foglalkoztat, hogy már ott a helyszínen és a találkozó után is az a vélemény alakult ki, hogy ime, a noviszád-szabadkai ellentét a Népoktatás vonalára is áttolódott. Ez a vélemény a beszámoló és a vita alapján született meg az emberekből.

Ilyenkor ellentéttről a valóságban szó sincs, ha elvi síkon mozgunk és nem osztjuk az embereket noviszádiakra és szabadkaiakra. Azonkívül meggyőződésem, hogy sem a szabadkai, sem a noviszádi kultúrmunkások többsége nem így néz a dolgokra és az elvi álláspontokat nem helyettesíti a kicsinyeskedéssel és a lokál partikulárizmussal. Sajnálatos jelenleg azonban az, hogy egyes kultúrmunkások Szabadkán valóban igye-

keznek ilyen ellentétet fölfedezni, melengetni és annak elvi igazolást találni. A közelmúltban kultúréletünk némely kérdésében ezek az emberek abból indulva ki, hogy mivel Szabadka nagyobb mértékben a magyarság központja, mint Noviszád ezért ők inkább képviselői a magyarság érdekeinek, mint a noviszádiak. Szabadka magyar jellegét senki sem veszélyezteti ma és ezért ez valószínűleg még a régi Jugoszláviából eredő — akkor részben igazolt — bizonyos idegenkedő felfogás maradványa ezeknél az embereknél a „szerb Noviszáddal“ szemben.

Ennek alapján jelentkezett némelyeknél az az állítólagos ellentét Szabadka és Noviszád között, amely szerintük abban jut kifejezésre, hogy a noviszádiak háttérbe szorítják a szabadkaiakat, egyes intézményeknek (konkrét esetben a Népoktatás szerkesztőségének) Szabadkán kellene lenni, nem pedig Noviszádon; hogy a noviszádiak nem értik meg a szabadkaiak problémáit s így egyoldalúak és merevek véleményeik. Ha egy szabadkai író verseit, novelláit, vagy valamilyen más írását nem adta ki a „Testvériség-Egység“ könyvkiadó vállalat, helyesebben a vállalatnál működő Irodalmi Tanács, akkor az mindjárt a szabadkaiak mellőzését jelenti egyesek szerint, és véletlenül sem keresik az illetők saját magukban is a hibát és fogyatékoságát. Amikor a Népszínház műsorpolitikájának bírálataról volt szó a „Piros buggyelláris“ és más értéktelen szindarabokkal kapcsolatban, akkor az a magyar népszínművek nem értékelése és túl merev álláspont a noviszádiak részéről, nem pedig a nemzeti romantika és a kispolgári felfogások melengetése a Népszínház egyes tagjainál.

A Népoktatás vitáján is a fentihez hasonló bontakozott ki a beszámolóból, azzal a különbséggel, hogy a Népoktatás szerkesztőségének (konkrétan B. Szabó Györgynek) is vannak valóban bírálatra szoruló hiányosságai. Azonban szokatlan a következtetés (még szokatlanabb a hangnem, amellyel a következtetés megíródott), hogy egy elírás miatt azt a megállapítást tegyük, hogy B. Szabó György „járatlan a nyelvtanban“, vagy egy cikkében az államvizsgákra jelentkező főiskolai hallgatók felkészültségének bírálata miatt, hogy „végre a saját munkájában is talál hibát!“ Az ilyen megállapítások nem születnek higgadt, megfontolt és tárgyilagos elemzés nyomán, hanem valamilyen rejtett hátsó törekvésekkel terhelt felfogások hozzáik létre azokat.

Ezzel távolról sincs szándákomban B. Szabó Györgyöt védeni, mert őt is lehet és kell is bírálni. A bírálat azonban legyen elvi, állapítsa meg azt, hogy B. Szabó György hol tér el a tudománytól a dialektikus materializmustól, vagy hol téved az idealizmusba, vagy hol nem őszinte stb.* A beszámoló bírálata viszont véleményem szerint egyoldalú szofista, egy tényből következtető, s ez nem lehet meggyőző és tudományos, mert csak a személyeskedésnek, a sértődöttségnek és a piszkálódásnak enged teret. Ezen az embereken a találkozóan át is láttak (megjegyezték, hogy Spartak—Vojvodina 1:1), azaz a vita végén a helyzet úgy alakult, hogy a bírálat említett része nem állta meg a helyét és megmutatkozott a bírálók nem egészen őszinte szándéka.

Úgy gondolom, nem képez központi problémát tartományunk kultúréletében az úgynevezett noviszád-szabadkai ellentét, azonban néha-néha felbukkan, és magának helyet követel. Talán jó volna komolyan gondolkodni azoknak, akik az ilyen ellentétek mesterséges előidézői és belátni azt, hogy Vajdaság magyar dolgozói ma valóban közösséget éreznek tartományunk minden népével és nem aszerint mérlegelik a dolgo-

kat, hogy ki milyen nyelvet beszél, noviszádi-e, vagy szabadkai, hanem aszerint, hogy ki hogyan gondolkodik és dolgozik, ki mennyit dolgozik a szocializmus építésén, úgy a közgazdaságban, mind a közoktatásban és a kultúra minden terén. Eppen ezért fölösleges szabadkai problémát csinálnia abból, ami nem az, hanem mind Szabadkán, mind Noviszádon és mindenütt máshol is törekedjünk a minőségre, a tudományos elvek elsajátítására és a szocialista tartalmú kultúrmunka tapasztalatainak kicserélésére. Ne a polarizációt és a csoportosulást keressük mindenben, hanem az érvek felsorakoztatása legyen az eltérő véleményűek fegyvere véleményük igazolásáért.

A vélemények felsorakoztatása azonban lehetetlen tudományos alap nélkül, csak mellődnetéssel és vádaskodással. A Népoktatás kérdőíveire egy olvasó a következőkkel válaszol: „Az a benyomásom, hogy vagy csak a párttagok írnak, vagy csak azok írásait közlik...“ Csodálatos felfogás! Talán az illető elvárja, hogy a kommunisták lemondjanak arról, hogy a szocializmus elveiért harcoljanak? Kinek a javára mondjanak le? Talán a reakció javára? Ezt verje ki a fejéből a politikai reakció és annak különféle ügyvédei. A szocializmusért vívott harc nem előjoguk a kommunistáknak, hanem kötelességük. Ha írnak a Népoktatásban az csak jó, mert kiveszik részüket a nevelő munkából, de ezzel nem gátolják meg, hogy mások is írjanak. Írjon az egyik is és a másik is. Akinek tudományos érvei és igazságai erősebbek, az haladóbb és építőbb írás, bárki is írta azt.

Ez a néhány gondolat merült fel bennem a Népoktatás topolyai vitájával kapcsolatban és úgy gondolom, hogy szükséges ezekről a kérdésekről írni és beszélni.

Farkas Nándor

Balaty Milorád: Virágok

DOKUMENTUM

S Z Í N P A D   A   T A N Y A U D V A R O N

1.

A színészek vonaton érkeztek ki a szövetkezeti birtokra. A süppedő homokban libasorban kullogtak a birtokközpont felé. Fülledt, későtavaszi nap volt. Nehézkesen lépkedtek a különben heves taglejtésű, igen beszédes emberek. Álmosító, melegséggel terhes szellő suhant a szőlőkerti fák alatt. A fák száraz, pergő virágjaik ölében már gyümölcsöt ringattak. A szellő a fáktól jövet az útmenti vadvirágokra lehelt könnyedén és illatfüggönyüket meg-meglebbentette.

Haragos zöld sövényekkel elkerített szőlőföldek, dúslombú gyümölcsfák, hamvaszöld, selymes rozstáblák között lépegetett a fáradtan mozgó társaság.

Egy vidámtekintetű, dióbarnaszemű szövetkezeti ember jött ki a fogadásukra, az tartotta szóval a színészvendégeket.

— Néhány száz lépés ide a tanyaközpont, — biztatta az aszfalton való járkáláshoz szokott embereket, akik nehézkesen lépkedtek az út vastagon omló homokjában. — Nem nagy út az egész. Igaz, hogy jó meleg van, — törölgette ő is a homlokát.

A keserű basszusú intrikus egykedvűen legyintett és azt dörmögte:

— Nem ez az út a hosszú. Egész héten utaztunk és az fárasztott ki bennünket. De hát szakszervezeti kötelezettségünknek is eleget kell tenni. Még a tél végén vállaltuk, hogy kijövünk a szövetkezetbe... Amikor a színpadon leszünk, majd elfelejtjük a fáradságot...

— Színpad? — nevetett apró szemével a tatárképző szövetkezeti ember. — Hát az se igazi, de azért játszani lehet rajta... A táncos csoportunk föllépett ott és egyfölvonásost is játszottunk párszor. Közgyűléskor pedig oda ül föl az ügyvezető elnökség...

Hát valóban szerény helyecske volt az a színpad. Pedig mire a szövetkezeti központba ért a színésztársaság, már a jóval előbb érkezett technikai munkások a hórihorgas színpadmester vezetésével rendezték, díszletdarabokkal és bútorokkal látták el. Az iroda előtti terasz-féle szolgált színpadul. (Maga az iroda egy volt kisurasági lakóházban nyert elhelyezést.) Hét-nyolc lépcső vezetett föl a terraszra. A terasz lépcsői előtti tér is ki volt téglázva néhány méternyire. Most a teraszt, a lépcsőket és a földszinti téglás teret is szőnyeggel terítették be. A terasz falához erősítve kuliszákat állítottak föl. Így mélyebbé és oldalt valamelyest zártabbá tették a hirtelenében színpaddá alakított terraszos térséget. A terasz fölött az épület plafonja, a lépcsők fölött pedig egy óriási diófa lombja alkotott tetőzetet. A villanyt is odavezette a világosító. S oldalt függönykuliszák redői közé rejtettek jónéhány erősfényt égőt, hogy a színpadot, ha nem is városi színpad fényerejével, de

mégis a játékhoz alkalmasan megvilágítsák: Néhány darab finom rokokó-bútort hozott a színészek szakszervezeti csoportja, hogy az otthoni előadás légkörét könnyebben elővarázsolják. Egy jobboldali és egy baloldali kijáratot is készítettek függönyívéléssel. S egy hátsó járás is volt, a kisszínpad mélyén a terrasról az irodába. Az irodát ugyanis most öltözőnek rendezték be.

Néhány szövetkezetbeli fiatal férfi és egy pirosarcú kamaszlány segédkezett a műszaki munkásoknak a színpad rendbehozásán. Majd padokat hoztak... kerti és konyhaszékeket. Néhány hordót is előgurítottak rájuk deszkát tettek, ezzel is szaporították az ülőhelyeket. Lassanként vagy száz-százhusz ülőhelyes nézőteret hoztak össze. Minden kénszen állott már az előadáshoz.

A színészek látva, hogy a játékhoz minden elkészült számukra: színpad, jelmezek, fehér párókák és különféle kellékek; elszéledtek a nagy udvaron. Egyesek a fák alatt telepedtek le, a közönség számára összehordott ülőhelyeken s ott cigarettáztgattak. Lassan lefelé hajlott már a nap. Vöröses felhősávok villóztak nyugat felől az alkonyodó ég alján. Itt-ott madár füttyögött a fák között. Különben a városi ember számára olyan megkapó mezei nyugalom honolt a környéken.

Némelyek bejárták a szövetkezet gyümölcsösét. A színésznők a szőlőskertek szélén szedett vadvirágokból füzéreket, bokrétákat kötöttek. Mások kisebb csoportokban sétálgattak a szelíden hajladozó roztáblák között. Oly szép és békés volt a természet.

Egy kisebb csoport színész hosszabb sétára, a most épülő szövetkezeti kultúrotthon megtekintésére indult. Egy fiatal suhanc vezette őket, mutatva a földek között a legrövidebb utat...

2.

Alkonyóra után az irodából alakított öltözőben gyülekezett a színészgárda. Maszkírozni és öltözködni kezdtek. Az öltözködés nehézkesen folyt, mert csak egy fogas akadt a szobában, s különben is alig fértek el a kis helyiségben. Egy a faltól elhúzott szekrény mögött öltöztek át egyenként a nők. Ámde a maszk és smink elkészítése még nehézkesebben ment. Az asztalra állított kézitükrök mellett nem volt villanygő, és csak úgy találomra kenték föl a festékeket és igazították föl a parókákat. Az egyes árnyalatok közti különbséget nem ellenőrizhették. Ezért egymást kérdezték: — Hogy néz ki a maszkom? — Majd pedig a szoba közepére állva az egyetlen nagy villany körte alatt vizsgálgatták kendőzött arcukat.

Kint ezalatt kezdett benépesedni a nézőtér. A nagy fák alatt első sorban a színészeket vendégül látó szövetkezet tagjai jöttek össze családjaikkal. De jöttek a szomszéd szövetkezetekből is. Jöttek a környékbeli magánparasztok jónéhányan. Színelőadás. igazi színészekkel — ritka dolog ez itt! A környék eléggé fejlett városának központjában szokták őket látni a nagy színházban. De fáradságos dolog a városba bejutni s előadás után a hazajutás későn esik a korahajnalban kelő paraszti munkásoknak. Ezért aztán az öröm rózsája nyiladozott a szedelődzködő emberek arcán. Érdeklődéssel néztek szét az érkezők.

— Mit játszanak? — kérdezte néhány mosolygó lány és legény a szövetkezeti kultúrvezetőtől.

— Valami olasz komédiát. Tán a kocsmárosné vagy a fogadósné a címe...

Kerekarcú, nevetős lányok, csontosképű, csizmás legények, kajla kalapú öregek, szemérmesen szerény, sötétkendős asszonyok ültek le, előbb össze-vissza, melyik hol nézett ki magának kellemesebb helyet a családjával az egyszerű ülőalkalmatosságokon. Majd a későbbben érkezők a már előbb helyetfoglalt ismerőseik mellé telepedtek és így lassacskán megteltek a sorok. Gyerekek is jöttek csiripolva és a legnagyobb érdeklődéssel. Némelyik nagyobb gyerek sem látott még igazi színészeket. A kisebbek közül egyik-másik még műkedvelő előadást sem. Izgalom ült ki az arcukra, ahogy a padokon izegtek-mozogtak. Néhány kisebb gyerek a színpaddá alakított terras szőnyeges lépcsőin futkározott, amíg a helyrevezetők el nem kergették őket onnan. Gyerekek kergetőztek a nézőtér melletti fák alatt is. A nagy fatörzsek mögé bújtak és egymást ijesztgették.

A sorokba rendezett ülőhelyek megteltek. A később jövőknek már nem jutott hely. Csak úgy ülhettek le valahol a sorok végén, ha székeket hoztak magukkal. Egyesek kocsikat húztak a fák alá, a székek és padosorok mellé és mögé, s a kocsik ülésein, oldalain foglaltak helyet. A kocsikon ülve még jobban a kis színpadra láttak mint a rendes sorokban ülők, ha a lelógó falombok véletlenül nem éppen előttük bólogattak, mert akkor aztán nyujtogathatták a nyakukat ide-oda.

Kigyúlt a fény a színpadon. Előfüggöny nem volt, így nem a függöny szétnyílása jelezte az előadás kezdetét, hanem egy kézi gong ünnepélyes hangjával adták a jelet a játék megkezdésére.

A fák alatti, sötétben zsongó nézőtéren hirtelen elcsöndesedtek az emberek. — Psszt — seppogtek a tereferélők felé.

Goldonitól mutatnak be a színészek egy már sokszor játszott, kacagató komédiát, „A fogadósné“-t. A színes rokokó öltönyök jól hatottak a szerényen megvilágított s hevenyészve bedíszített színpadon is. A szőnyeggel leterített lépcsőket a terras előtt bevonták a színészek a játékba, mert másképpen kicsiny lett volna a játékterük, de meg az ott-honi színpadon is sok a lépcsős játék a darabban. Így itt is mutatossá vált a multbeli ruhák és viselkedés bájai közül kikandikáló cselekmény. A régi szellemességek magyarul is remekül ható csípőssége egy-kettőre megkapta az embereket. A kacajinger előbb csak csiklandozta a nézőket, de később harsogó teltszájú nevetésbe taszította őket. Az egyszerű emberek a rozoga konyhaszékeken, padokon, hevenyén eszkábált deszkáüléseken és kocsioldalakon csakugy rázkódtak végül a nagy hahotától. Teljesen megértették a darab célzatát és kitűnően szórakoztak a póruljárt lovagon, a fölkapaszkodott pénzeszsák újnemesen és a régi nemessége romjain pöffeszkedve tengődő grófon. Jóízűen nevettek a darabbeli színésznők eleven jelenetein is, de minden rokonszenvűk Mirandolina, a talpraesett kocsmárosné felé hajlott. Neki szurkolt a padosorokban, a kocsioldalokon helyetfoglalt fölött közönség, de még az esti szellőben susogólombú eperfák és a roppant diófa ágaira fölhúzódott apró legénykéek serege is. A szövethuzatok tapsát egyre csak a munkáját végző polgárasszony érdemelte ki. Mikor aztán kiderült, hogy Mirandolina csaposlegényéhez, az egyszerű dolgozóhoz megy feleségül és nem csélcsap nemesekhez nem a dühöngő, félbolond lovaghoz — olyan vastaps zúgott fel a szövethuzatok vaskos tenyeréből, hogy a valamikori begyakorolt hivatásos tapsolók, az úgynevezett „klakkörök“ sem tudtak volna ilyet kierőszakolni. Szó ami szó, nagy sikert arattak a színészek.

3.

Előadás után a társulatot vacsorára tartotta ott a szövetkezeti vezetőség. Díjtalanul játszott a színészcsoporthoz, úgynevezett szakszervezeti látogatást tett, s a derék szövetkezeti a szívességet viszonzni akarták.

A szövetkezeti művelődésvezető bedugta hamiskás fejét az iroda ajtaján, ahol rendes ruháikba bújtak át a színészek, s a szöke szakszervezeti elnököt kereste, a társulat mélabús apaszínészét. Nem látta, erre csak úgy futtában odaszólt a most kissé hallgatag színésztársaságnak:

— Elvárjuk magukat az asztalokhoz! Itt a fák alatt terítünk! Csak jöjjenek! — és máris visszasietett az udvarra.

A mélabús apaszínész a belső szobákból került elő, az útiköltséget számolta el a szövetkezeti pénztárnokkal mivelhogy vonaton érkeztek ki. Kissé puha, jószívű ember az apaszínész-elnök, de igyekszik azért elnöki tekintéllyel hatni a néha féktelenségekre is hajló kollégákra.

— Gyerekek — kezdte a mondókát, — jó kis vacsorára tartanak itt bennünket. Finom boruk is van. Tudjátok, hogy nem sajnálják, elég bőven mérik, azért nekünk kell egy kicsit vigyáznunk. Nehogy nagyon elázzon valaki!...

— Elég fáradt a társaság. Legjobb lenne mindjárt hazaindulni. — mondta az epebajos ügyelő.

De a Mirandolinát alakító fiatal kómika nagyon örült az egyszerű emberek előtt szerzett sikernek. S a maradást indítványozta.

— Csak egy-két órát maradjunk, drága Kokó, — mondta ajkát csücsörítve az elnöknek.

Mire a színészek kiszállingóztak az irodából, az öreg eperfák, meg az óriás diófa alatt már megterítették a művészszemélyzet és a technikai munkások részére. Néhány kopott, egyszerű asztalt állítottak egymáshoz véggel, melléjük a nézőtérrel elbontott primitív padokat. De az abroszok ragyogó fehérek voltak. Az iroda előtti terrasz fölött egy jókora villanyégő ide az asztalokra világított és az asztalok túlsó végére még egy petróleum-lámpát is tettek. Evőeszközöket, tányérokat, poharakat raktak föl az asztalokra.

— Foglaljanak helyet, — biztatták a rendezkedők a csoportokba összeállt színészeket. Távolság a szövetkezeti fiatalok is szedelődzködött már.

Vacsora előtt a zömök, fekete szövetkezeti elnök pálinkával kínálta sorba a színészeket. Finom illatú, erős gyümölcspálinka volt. Egy-két színésznőnek szinte elfult a hangja, amikor a pálinkába kóstolt. Nem is merték egészen kiinni a kispohárból az italt. Aki óhajtott, annak kétszer is töltöttek poharába a jóféle papramorgóból. Egyszerű, de jó vacsora következett, malacpörkölt krumplival, mellé savanyú paprika és igen fehér kenyér.

Az erős ital és a jószagú vacsora a színésztársaságot máris kissé hangosabbá tette. Felejtették az egész heti utazás fáradalmait. Csipős tréfák, komisz élecek, az öngúny és a társak harapós kipellengérezése egy-kettőre előkerült.

— Drága Mirandolinám, a papucsából innám, — szavalt a kopasz, nyakigláb kómikus, majd a színésznőhöz hajolva, hozzátette — ma oly undok voltál a színpadon, mert te arattad a legnagyobb sikert. Büszkén, öntelten mosolyogtál, ó fogadósnek virága! Nem táncolok veled!

Ám a piruló kis lírai szerelmes, aki még alig melegedett meg a színháznál és fülig szerelmes az ifjú kómikába, egyre esengett:

— Ügy-e velem táncol először, Léria? — mert civilben Valéria névre hallgatott a csillogószemű és ringóderekű kómika. Nagyon szerette ugratni az ifjú rajongókat. Most is talányosan felelt az esengő tekintetű ifjúnak:

— Majd meglátjuk... De alig hiszem. Ha tánc lesz, ezekből a szálas, csizmás legényekből választok valakit...

A hangos színészek közül egyesek már dalra gyujtottak.

— A horgosi csárda ki van festve...

Néhány szövetkezeti ember, aki a vacsorát készítette s még nem vacsorált, szintén az asztalnál evett most egypár szövetkezeti ember mellett. Ők csak mosolyogtak az élcelődésen, amikor látták, hogy bizony jól fölvtágták a színészek nyelvét. Színpadon kívül is ugyan ügyesen használják. Hát amikor még a vacsorához a kitűnő homoki rizlinget föl-szolgálták! Szokatlanul kitüzesedett ám egyik-másik színész szeme és hangulata. A színésznők is kuncogóbbak és beszédesebbek lettek, s olyan villámgyors szócsata csapott föl egynémely csipős megjegyzés nyomán, hogy a tempós beszédbe, nehéz munkához és kevesebb szóhoz szokott földművelők egyre szélesebben mosolyogtak a bajúszuk alatt. A vidámság egyre több ember arcát kerekítette meg. A pohár bujdosott az öntögető és a kiűritő kezek között. A szövetkezetiek igen szívélyes vendégszeretetről tettek tanúságot. Vendéglátók és vendégek, kötetlen beszélgetésben, egészen közel kerültek egymáshoz.

A nyakigláb kómikus azt ecsetelte bőbeszédűen, hogy legszívesebben itt, a tanyavilágban élne.

— Az emberek arca napsütött, — mondta a kómikus —, és békés alvás vár rájuk este. Korai fekvés... és gyönyörű hajnalok!...

— Igen ám, — felelte rá az egyik vállas brigádvezető, — de a nap hetedmagával süt, éppen akkor, mikor a legtöbb dolog van. Itt a homokos földeken különösen...

— Na, én mégis szeretnék itt kint, — merengett el a kómikus. — Nagypám parasztember volt. Most is emlékszem a szép piros arcára és a sűrű, fehér hajára...

Néhány egyenruhás ember verődött össze az asztal végén. Önkéntes tűzoltók. A szövetkezetiek énekes-táncos műkedvelő csoportjának fűvös zenekara volt. Ropogós nótákat kezdtek játszani. Addig fújták, addig ropogtatták, amíg csak az egyik színész, a hosszú, nagykalapú bonviván derékon nem kapta az egyik szövetkezeti lányt és sebesen ropni kezdte vele a jóízű néptáncot. Mintha csak a kezdésre vártak volna lányok, legények menyecskék és fiatal férjek, színészek és színpadi munkások. Egymásután szólongatta táncra mindenki a szomszédját, a vendégeket és a szövetkezetnek a zenére egyre jobban összegyülekező tagjait. Egyesek énekelték is a dalok szövegét:

— Három bokor saláta, kisangyalom!... Károm kislány kapálta, hej! — Majd másik nótába csaptak át, méltóságteljesebbe. Mély öntudattal és igaz érzéssel énekelték a szőlőművelő brigád tagjai:

— Megkapáltuk szölleinket, három ízben is...

Ez alatt azok között, akik az asztalnál visszamaradtak, meg akik az első táncban kifulladásra, visszatelepedtek, bujdosva járt tovább a pohár. S mindig élénkebb lett köztük a hangulat. A villogófogú, négerképű jellemszínész a fiatal énekeszínészt akarta túlénkelni és egész kék lett az arca az erőlködéstől.

— Hú, de melegem van! — mondta a vérszegény drámai szende, aki a színpadon is majd mindig színésznőket alakít. — Pedig alig ittam a borból. Erős nagyon.

A szövetkezeti könyvelő ült mellette, és jót nevetett a drámai szende kihevülésén. Ugyanis jól bírta az italt s ő szorgoskodott, hogy a kényeskedő kis színésznőbe belediktáljon egy-két pohárral a tavalyi jó termésükből.

A szövetkezet elnöke szívélyesen és egyszerűen fölköszöntötte a városi kultúr munkásokat, akik kijöttek a föld dolgozóikhoz, hogy népművelő föladatukat a színházon kívül is teljesítsék. Kedves és önzetlen formájú találkozó ez a város és a tanyavilág munkásai között — mondotta. — Szükség van ilyen találkozókra, — fejezte be — szükség van ilyen találkozókra, hogy megismerjük egymást munka után, a fehér asztalnál is...

A sovány, hosszúhajú, kistermetű rendező párszavas viszontköszöntőt mondott, s végül a testi és szellemi munkások egységét éltette.

A beszédekre sokan a táncolók közül az asztal köré gyülekeztek. Végül a zene is elhallgatott. Az általános pohárkoccintás után újra táncba mentek a fiatalabbak. A takaros szövetkezeti asszonyokkal erős-derekű lányokkal táncoltak a vékonyarcú színészek és a vállas technikai munkások. A pehelysúlyú színésznőket meg csizmás vagy bakkan-csos, napbarnította szövetkezeti férfiak kapták derékon és szilaj erővel táncoltatták. Csak a testes, szőke naiva, aki már anyaszerepeket is kezd játszani, ült az asztalnál. Őt csak az elnök kérte föl egyszer udvariasságból. Úgy látszik, széles alakja nem aratott elismerést a csontosképű, szikkadtizmú tanyavilági emberek között.

A vékony városi étkezdekosztokon élő színészek egyike-másika egészen lázba jött a csalóka, jóitalú rizling hatására. A kis apaszínész, száraz, alacsony kómikus emberke, már túllépte a megengedhető határt és szalonspiccesen tragikus verseket szavalt. A magas zömök másodrendező félrevágta országoshírű, nagyszélű kalapját s úgy da olt sikamlós kuplékat. A csipősnyelvű, vékony, hosszú sűgónő, szőke haját ismételten hátradobva apró, gyöngyöző nevetéssel nevetgélt és k békült a drámai szendével, akivel már évek óta nem beszélt. Még össze is csokolóztak. Az idősebb szerelmes színész egyet-kettőt táncolt, de aztán elült az utolsó asztal sarkára, félrehúzódott a táncoló lányoktól — menyecskéktől, s elrívülten versekre gondolt, amelyeket tegnap olvasott.

A többi színész pedig csak ropta a táncot, szinte lélekszakadva, mert itt, a föld őszintearcú dolgozói között azt érezték, hogy va ami régmúlt őserő tér vissza beléjük. A tanyaiak nagyszerű szilajsága magával rántotta őket. Arra a társulat egyik tagja sem gondolt most, hogy milyen izomlázuk lesz holnap.

— Nem volt ilyen kedvem, van száz esztendeje! — rikoltotta a csöndes segédrendező. — És úgy dobogott ő is, hogy porfehőt vert maga körül.

— Koccintani, koccintani! — kiáltotta erélyesen a pincészet pirosképű vezetője. — Ilyen tiszta bortól nem kell félni! — mondta biztatóan a nemtáncolóknak. — Nem fájdul meg tőle a fejük!

A tanyaudvaron a koraest érdekes, finom színpadi játéka után, földrobajhoz hasonló multság keletkezett. S jó volt ez a gyorsan jött, rövid tombolás. A hétköznapi gondok között egy kis kiruccanás a fékület lazító érzékek birodalmába...

Ámde egyesek indulásra készültek. A sovány, epés művészeti igazgató, majdnem egészen józanon már egyenként szölogatta haza a táncra melegedett színésznépet. Holnap próba és előadás pihenni is kell. De a vendéglátókat sem lehet olyan sokáig fönntartani. Holnap őket is a földdel való birok várja. Erős kézzszorításokkal búcsúzkodni kezdtek.

Jókora társzekér állt elő, arra rakták föl a ruhásládákat, rokokóbútorokat. Aztán fölszedelőzködtek kabátba, pokrócba burkolódzva a színészek is. Vonat nincs éjjel, így a szövötkezet vállalta a társulat hazaszállítását.

Egy idősebb férfi hajtotta a tanyaudvarra a kocsit. Amint a hozzászólók megtiszteléséből kitűnt, valamelyik brigádvezető volt. De egyhamar előjött egy kis csomónyi legényke, egy 17—18 éves suhanc, aki fojtott haraggal vette ki a gyeplőt és az ostort a brigádéros kezéből.

— Jani bácsi, az istenségit, igaz hogy a mult éjjel se aludtam mert úton voltam. de azért nem adom a lovaimat... Majd én beviszem a városba a színészeket... Én kaptam kezelésbe a lovakat! — morgott még egyszer és föluggrott a bakra.

Az öreg brigádéros ilyen önérzet láttára vállatvont, csöndesen meghátrált és továbbállt.

— A fene akarja bántani a lovaiddat, csak nem akartam, hogy a nagy álmosságtól árokba vidd a vendégeket — mondta csöndesen a brigádvezető távozóban.

— Ne féltsen engem, de a vendégeket se, — feleselt a kislegény még önérzetesebben. — Egyszer három nap, három éjjel úton voltam, mégse dőltünk az árokba, — mesélte most már a színészeknek.

A társzekér, amire a színészek fölkapaszkodtak, széles gyümölcsszállító kocsi volt. Ezen szokták a városba hordani híres gyümölcsfajtaikat a szövötkezetiek, amikor jó eredmással fizet a gyümölcsösük.

Kómikus össze-visszaságban helyezkedtek el az utasok a szokatlan szállító eszközön. Kissé ügyetlenül kapaszkodtak föl. Egyesek lábukat a kocsi födélzet széléről lelogatták, mások beljebb húzódtak és fázósan összebújtak a lehűvösödött éjszakában. A feketearcú, hosszú szerelmes színész egyszer-kétszer csuklott már. Vakmerévó is vált. A felesége szemeláttára megcsipkedte az életvidor, húsos anyaszínésznt.

A testes naíva sértődötten foglalt helyet a rendező mellett és az egyik ruhásládanak támaszkodott. Rosszkedve onnét származott, hogy nem mulattatták.

A harsányhangú szakszervezeti elnök még egyszer végigszólongatta a neveket; hogy mindenki a kocsin van-e. Utolsónak a kövér fodrász került elő valahonnan és mászott föl a kocsi végén.

Kendő és kalaplengetéssel köszöntek el még egyszer egymástól vendégek és vendéglátók. Megindult a kocsi. A lovak könnyű poroszkálásal vitték a társzekeret, ahol keményebb volt az út. Csak egy-egy kátyúnál rántottak nagyot a nagy, zörgő alkotmányon. A homokos részen pedig egyszer-kétszer úgy elakadtak, hogy a férfiaknak le kellett szállniok és segítettek megtolni a társzekeret. Aztán újra fölültek. Hamarosan kiértek a kövesútra s ekkor már nyugodtabban haladtak.

A vesézni szerető intrikus ült az el-elszűnyökáló ifjú kocsi mellé. hogy szóval tartsa a legénykét, nehogy az árokba vigye a társulatot. Elgondolkozott az érdeshangú intrikus. Ő, akinek szerepe szerint mindenkit árokba kell vinnie a színjátékban; ő a színpadi bajcsináló, aki civilben sem veti meg az intrikát, most ébren vigyáz, hogy útjuk során bajba ne jussanak a társai. Érdekes az élet...

A nagy nyári csillagok szikrázó tűzével teli ég alatt messzehangzóan dobogtak a lovak patái. Halkan dudorászott a kocsin egyik-másik színész vagy színésznő, aki még nem álmosodott el. Lassan az aszfaltútra értek és nemsokára föltünedeztek a város mesterséges, hívogató fényei...

Laták István

B. Szabó György: Illusztráció

SZINHÁZ

DEBRECENI JÓZSEF „FORGÓSZÉL“ CÍMŰ DRÁMÁJA

Belgrádban az új hazai dráma olyan ritka s egyben olyan jelentős esemény, hogy azt a kritikának nemcsak megemlítenie, hanem részletebben foglalkoznia is kell vele. A „Forgószél“ szerzője, Debreceni József, az auschwitz-i pokol önéletrajzi bemutatásáról a szerb olvasóközönség előtt is ismert magyar nemzetiségű jugoszláviai író szemmel láthatólag ebben a drámában is igyekezett hű képet adni a Második Világháború eseményeiről és embereiről. Az, ami 1939 és 1945 között, azaz a fasizmus erősödésétől kezdve annak összeomlásáig egy egyetemi városban lejátszódott, Debreceni előtt forgószélnek tűnik, amely a dr. Wolf bíró személyében megtestesült fasiszta szörnyetegek leváltását eredményezi. Ez nem nemzedékek őrsváltása — mert a lelépő és a helyébe kerülő egyévfolyambeli —, hanem az ember, az emberséges ember váltja le a vérszopó fenevadat. De hogy lényegében ez az őrsváltás is egyesek távozása és mások érkezése ugyanarra a munkahelyre — azt a szerző mindenekelőtt a történés színhelyének, a bírósági irodának azonosságával hangsúlyozta ki, ahol 1939-ben Wolf hallgatja ki volt iskolatársát, Sándort, akit kommunizmus miatt tartóztattak le, 1945-ben pedig a jelenlegi vizsgálóbíró, Sándor hallgatja ki a letartóztatott Wolfot a fasiszta rögtönítélő bíróság volt főügyészét.

De nem ez a szoba azonos és úgyszólván változatlan, hanem a bírósági altiszt is a régi, és a fasiszta gyanúsítottat is ugyanaz a fogházör vezeti elő, aki tegnap még a forradalmárokat kísérte kihallgatásra, de maga Sándor is emlékezteti a gyanúsítottat helyzetük hasonlóságára. „A szerencse kereké hol fel, hol le, kérem tisztelettel“ — mondja Balázs, a bírósági altiszt. Jöttek az igazak és elzavarták a gonoszokat. Pontosabban: megérkezett a báránylelkű Sándor és elűzte a farkast, akinek még a neve is Wolf (Farkas).

Mert azok között, akiket láttunk, csak egy farkas van. A többi már mind, úgy az altiszt mint a fogházör, bizonyosságát adta szelíd természetének s ezért ebben a forgószélben, joggal, még a hajuk szála sem görbült meg. Mi több, még az önző kispolgári Magda is, aki gyűlöli a forradalmárokat, és völégényét, Sándort is elhagyja, hozzámegy Wolfhoz — még ő is bebizonyította szelídségét és emberiségét: annak elnére, hogy Wolftól is elvált, elment hozzá megkérni, hogy vegye védelmébe Sándort. Még a bíróság mellett működő ügyész is, aki már unja a politikai bűnösök elleni vád képviselését — az alkoholnak ez a rabja, ez a mindenben kételkedő jellem is rendelkezik bizonyos hozzá illő szelídséggel és emberiséssel.

Debreceni mindezekben az alakokban mindenekelőtt embereket lát. S mivel az ember alapjában véve jó, így — a bíróság személyi ösz-

szetételének csekély változása után — az élet alig változott mederben folyik tovább. Ugyanúgy, csak egy kicsit máskép. Hogy Debreceni milyen kicsit látja „az emberi lényeket“, mint a „társadalmi viszonyok összességét“ (Marx), ellenkezőleg, hogy az embereket a társadalomtól és a társadalmi összefüggésektől mennyire elvonatkoztatva látja, világosan mutatja a következő jellemző részlet. Amikor Sándor megtudja, hogy tizenkilenc más áldozat mellett az ő felesége és kisleánya is Wolf lelkén szárad, és amikor Wolf azt mondja neki, hogy ezt a kettőt is bevezetheti a jegyzőkönyvbe, mint a huszadik és huszonegyedik áldozatot, akikért felelni fog, akkor a kommunista Sándor haragra lobban: „Ez a kettő az én halottam. E kettőért nem a társadalom követeli, hogy felelj, hanem az ember. Én követelem, hogy felelj értük. Érted? Én!“

Ez a forradalmár, aki olyan nagy súlyt helyez az elkülönített könyvvitelre, és nem engedi meg, hogy az ő személyes számlája összekeveredjen a társadalom számlájával, annak a társadalomnak a számlájával, amelyért teljesen odaadja magát és amelyért minden erejével dolgozik — a nincstelenségtől szorongatott fogházörnek, a fennálló társadalom ellen, az új, az ő társadalmáért agítálva egy nagy körről beszél, amelynek a közepébe az urak egy rettenetesen nagy Hazugságot állítottak: a magántulajdont. Erre a hazugságra azután dicsfényt raktak, kerítést húztak köréje és puskás fogházórt állítottak a kerítés mellé. „Akik pedig a körön kívül maradtak, nézzék, mi lesz velük.“

Ez az egyszerű fogházőr pedig — aki huszonhétévi szolgálatával és azzal a reménnyel, hogy már nemsokára nyugdíjazzák, aki nem tudja megérteni, miért nem jut nagyobb fizetés neki és családjának, aki nem tudja megérteni, hogy ő maga is miért nem szerezhet nagyobb magántulajdont — ez csak nézze, mit csinál ezzel az egész irodalommal, ezekkel a költői képekkel, ezzel a dicsfényes bekerített Hazugsággal és a köréje vont körrel.

Nem kevésbé furcsa az a mód sem, ahogyan a kommunista Katalin, Sándor későbbi felesége, Sándor akkori menyasszonyának, Magdának magyarázza, kik is azok a kommunisták, és mit jelentenek Sándor számára. Katalin itt a vértanúkról beszél, akik alig várják, hogy megbélyegezzék őket (hogy millió testvérüknek azután soha többé ne legyen része a megbélyegzésben), és elvárja, hogy a konzervatív kispolgár, Magda, aki a lelke mélyéig gyűlöli mindazt, ami veszélyeztethetné a biztonságát, a „boldogságát“, szeresse azt az embert (Sándort), aki mindezt meg akarja dönteni...

Csoda-e azután, ha az ilyen felfogású forradalmárok, akik ilyen meggyőzőési módszert alkalmaznak a tömegek megnyerésére, maguk is ingadoznak. Katalin, a szervező, aki már megszokta, hogy az élete állandó veszedelmek közt folyik, később „teljesen összetörik és el van keseredve“, hogy a férje, a forradalmár „tönkreteszi magát: többet van a börtönben mint szabadon“. Sándor pedig, amikor azok az eszmék, amelyekért annyit küzdött és amelyekért olyan súlyos áldozatokat hozott, éppen csakhogy kezdtek megvalósulni, megvalósításukon egyszerre csak nem akart tovább dolgozni, hanem elfáradva, kimerülve arra gondol, hogy visszavonul és megpihen. Egyszerre „tudatára ébredt“, hogy tovább már nem ítélkezhet a fasiszta gonosztevők felett, mert gyűlöli őket, mert „érdekelt féllé“ vált. Ez a modern Hamlett elveti „borzalmas küldetését“ és forradalmi kötelességétől a kispolgári állatorvoshoz menekül, aki a fasiszta megszállás alatt felhagyott azzal, hogy figye-

lembe vegye az embereket, hanem a jó konyha és óbor mellett várta, hogy vége legyen ennek az egész fölfordulásnak. Vajjon könnyebb egy forradalmárnak borba fojtani a megölt gyermek, a feleség és anyai elvtárs emlékét mint a szó legnemesebb értelmében megbosszulni az áldozatokat, építve azt a társadalmi rendet, amely az ilyen embertelenségeket lehetetlenné teszi?

Debreceni a dráma bemutatója előtt kijelentette, hogy az igazságot kívánta bemutatni. „Az igazság hordozója azonban csak az ember lehet. Az ember, aki nem báb, nem árnyék, de nem is hős. Egyszerűen és elkerülhetetlenül csak ember“. Debreceninek azonban nem sikerült mentesülnie az embert helyettesítő árnyéktól. A „Forgószél“ pártvezetője és későbbi minisztere csak szintelen, személytelen árnyék. De nem is lehet másmilyen az emberiség haladásáért vívott harc olyan vezetője, akit megfosztottak minden hősiességtől, — ha nem adja át magát szenvedélyesen és önfeledten magasztos céljának. Az ilyen ember így elkerülhetetlenül a gépezet részévé, csavarjává, árnyává válik, akinek a láttán Lear királlyal feltesszük a kérdést: „Az ember nem több, csak ennyi?“

Ugyanakkor azonban, amikor Debreceni egyeseket megfoszt a hősiesség vonásától, másokhoz hozzáadja az emberiséget. Debreceni alakjai „csak emberek“, „egyszerűen és elkerülhetetlenül csak emberek“, mintha nem is olyan élőlények lennének, akiknek az öntudatát osztályhelyzetük és társadalmi hovatartozásuk szabná meg. Közöttük nem találunk sem igazi forradalmárokat sem igazi polgárokat, sem nagytőkéseket és (Wolfot kivéve) a nagytőkések kiszolgálóit sem. A nagytőkések valóban nem találtak megbízhatóbb szolgákat mint ezt az emberséges bírósági altisztet és ezeket a fogházőröket?

A szerző látóköreit elhomályosítja valamilyen beteges humanizmus és senki sem mond ellen a fogházőrnek, aki azt mondja, hogy „a jó ember nem hord puskát“, sem Sándornak, amikor azt állítja, hogy „egy fogházőrnél fontosabb, hogy szíve legyen mint fegyvere“. Ki számára fontosabb? Semmiesetre sem azok számára, akik odaállították a fogházőrt, sem annak a számára, ami miatt a foglyokat börtönbe zárták! Meg vagyok győződve, hogy Debreceninek érző szíve van, de abban már nem vagyok annyira biztos, hogy ez a jószívűség egészen helyénvaló.

Debreceni humanizmusában találkozunk úgy tolsztojizmussal, mint olyan kitételekkel, amelyek Dosztojevszkire emlékeztetnek. Így, amikor Sándor fenköltén kijelenti: „Magunknak vallunk mindenkit, akit megaláznak“. A szerzőnek az az igyekezete, hogy mindenkit igazoljon, hogy még a fasiszták szolgáinál is mindent „megértsen“ és megbocsásson, pszichologizáláshoz vezet. A fogházőrök, vagy legalábbis nagy többségük csak azért „rugdossák“ a forradalmárokat, „mert gyűlölik urikat“, „minden szenvedésükért azokkal fizettetnek, akiket őrizniök kell.“

Mivel Debreceni a jellemek társadalmi függőségét inkább elfogadja és feljegyzik mint ismeri és bemutatja, alakjai meghatározott és sokoldalú jellemzés nélkül maradnak, néha már a gyakran látott sémává válnak. Ilyen Sándor háziasszonya is, egy bőbeszédű özvegyasszony, akinek csak két beszéd tárgya van: a „megboldogult férje“ és a baracklekvár. Ilyenek Sándor barátai is: a papnövendék, aki három másik helyett eszik és iszik s aki beszédében úgyszólván csak a szentírásból vett idézeteket használja; az ügyész, akinél lelkiismereti furda-lások lépnek föl, amikor inni kezd, de folytatja az ivást, hogy elfojtsa

ezt a lelkiismereti furdalást; a titkárnó, aki „olyan szerelmes“ sápadt és mélabús főnökébe „mint a macska“. Mindezek olyan alakok, amelyek már régóta meghonosodtak úgy az irodalomban, mint a színpadi deszkákon.

Debreceninek kétségkívül van érzéke a drámai képszerkesztéshez. Azzal, hogy olyan embereket vitt a színpadra — úgyszólván majdnem ugyanolyan helyzetben, csak felcserélt szerepkörben —, akik ugyanahhoz a nemzedékhez és ugyanahhoz a társadalmi körhöz tartoznak a szerző megteremtette azt a lehetőséget, hogy bemutassa az ilyen emberek jelleme között létező mély belső különbségeket és ezeknek a különbségeknek a feltételelességét. Fentebb már láttuk, hogy a szerző egyáltalán nem használta ki ezt a lehetőséget és azt is láttuk, hogy ezt miért nem tette. De a szerző előkészítette az összeütközéseket, egymással szembeállította az ellenfeleket (a kispolgári nőt az illegális mozgalomban résztvevő nővel, a bosszúálló férfit a vérengzővel), a küzdőtársakat (a letartóztatott forradalmárt fejvesztett élettársával). és a drámailag felvetett cselekményt sikeresen vitte előre olyan jeleneteken keresztül, amelyekben a környezet békés vagy derűs bemutatása kerekedik felül. Debreceni maga is érzi az egymás mellé és az egymással szembeállított alakok jellemzésének és differenciálásának jelentőségét. Alakjai cselekedeteit azonban gyakrabban szavaikkal helyettesíti s ezáltal lerontja alakjait is, meg a képszerkesztést is. Ez történt abban az egyébként is szerencsétlenül beállított jelenetben is (a különben jól felépített első felvonásban), amikor Sándor Katalinnak udvarol, bár pár perccel azelőtt még Magdát akarta meggyőzni, hogy szereti, és amikor Katalin, habár abban a pillanatban sokkal fontosabb gondja van, olyan gyorsan és olyan rosszkor szeret bele Sándorba. Ha a szerző Sándor és Katalin viszonyát, amellyel ők maguk sem kell, hogy tisztában legyenek, csak valamilyen jellemző cselekedetükön keresztül diszkrétan érzékeltette volna, minden szöveg nélkül, akkor ez a jelenet valószínűleg jobban is hatott volna és többet is mondott volna.

Debreceninek van humora is, amely azonban nélküli a nagyobb mélységeket és metsző élt, de jól van adagolva. A drámai párbeszédnek nagyjában jellemzőek az egyes szereplőkre és megfelelnek annak a helyzetnek, amelyből adódnak. Hogy ez nem mindig van így, és hogy a szerző még így is gyakran megkísérli, hogy saját gondolatait adja a szereplők szájába, amelyeket azután saját irodalmi nyelvén mond el, — azt eléggé illusztrálja a nagy Hazugságról fentebb idézett részlet. Az ilyen mots d'auteur az olyan helyzetben, amely azokra nem nyújt alkalmat, olyan szereplő szájából, aki se nem irodalmár, se nem értelmiségi — pl. amikor a fogházőr, aki önmagaát faragatlan tuskónak tekinti, azt mondja, hogy a „munka sír, mert meglopják, és a könnye a veríték“ — akkor ez elkerülhetetlenül papírszagot áraszt.

A „Forgószél“-ből az említett hiányosságok és egy olyan szerző gyakorlatlansága mellett is, aki csak most teszi az első lépéseket a drámairodalom terén, megállapítható, hogy Debreceni a szöveg papírszagú részeinek gondos eltávolításával, az alakok gazdagabb megrajzolásával és bemutatásával s azoknak a társadalmi talajba való alaposabb beágyazásával, témának és a téma megoldásra váró feladatának alaposabb taglálásával ennél érettebb hozzájárulással is gazdagíthatná a mai drámairodalmat.

Klein Hugo

SCHAKESPEARE-BEMUTATÓ A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZBAN

A világ bármely fiatal színházában Shakespeare megjelenése a színpadon határkövet jelent a fejlődésben. Amíg az együttes alakító készsége és művészete meg nem közelítette e csúcspontot, addig nem nyúlhat hozzá, mert avatatlan a keze. Milyenek ezek a magaslatok, hisz nem egy klasszikus mű sokkal hamarabb és sokkal bátrabban megközelíthető? Vagy csak a féltő tiszteletből és a határtalan elragadtatásból született jelzők emelik így fölénk?... Mit mond a költő Petőfi 1847-ben, a III. Richárd bemutatója után?

„Shakespeare! változzék e név hegyé s magasabb lesz a Hymalájánál, változzék e név tengerré s mélyebb lesz az atlanti óceánál, változzék e név csillaggá s ragyogóbb lesz a napnál.“...

De nem áll meg ennél, meg sem elégszik s írja:

„Többfélét lehetne mondani, mi tán nevetséges nagyításnak tetszik, pedig korán sem az...“

Idézet abból a korból, amikor Schakespeare új volt a budapesti Nemzeti Színház színpadán s Petőfiék — egymásután lefordítva a drámai műveket (maga Petőfi is, Arany, Vörösmarty, Szigligeti Ede, Lévy József és a többiek) talán épp azzal az izgalommal és várakozással ültek le a nézőterre, mint itt mi most.

A méltató szó a művet is, a színházat is illeti. Nem egy élehangú bírálat után most úgy tűnhet, hogy engesztelésként íródnak e sorok, pedig ha úgy, és azért íródnak, nem lenne hitelük. Egyszerűen és őszintén néven nevezzük azt, amit láttunk s úgy gondolom nem érdemtelenül és nem illetéktelenül e sorokkal határkövet állítunk színházunk előtt az időnek. Följegyezzük a dátumot és elmondjuk, hogy ezen a napon Shakespeare nálunk a színpadra lépett.

A művészet már egymagában ünnep: színes, nem hétköznapi külső és bensőséges hangulat, ha az ünnepet piros betűjéről ennek nevezzük. De ezt számunkra egy név is jelentheti; nem uralkodó és nem valami bibliai szent neve, hanem a szellem halhatatlanjáié. Shakespearet hívjuk segítségül, hogy támogasson abban, amit mondani akarunk: Szent Iván nevét nem a szent élete, hanem a nép játéka örökölte meg az emberek tudatában későbbi korok számára is.

Mit örökít meg számunkra Shakespeare neve?

Már maga a név, mely elszakíthatatlan a művektől: a mozgalmas vígjátékoktól, a cselekménydús színművektől az emberi érzelmek és küzdelmek nagy tragédiáitól, — a költő neve a művel együtt jár, mint a térképpel a hegyek és folyók, a történelemmel a népek nagy csatáinak kora. Nálunk is együtt járt a név a művel, mint ha fölmérte volna valaki ennek a kettősségnek szoros egybetartozását és elválaszthatatlanságát.

Így láttuk a Népszínházban, ami művészi törekvés tekintetében nem is kis elismerés.

Színházunk most valóban művészi igénnyel nyúlt szöveggönyv után. Pár esztendeje kerülgette a föladatot, mely nem is föladat, hanem igazi vállalkozás, ha hamisítatlan Shakespearet akarunk adni. Ezt lehetne legtöbb ígérte nek nevezni és induló magyarozatnak is, hogy a „Vízkereszt“, a „Téli rege“ és a „Windsori víg nők“ tanulmányozása után a „Makrancos hölgy“ mellett kötöttek ki. Ez szerencsés választásnak is

mondható, mert a rendező keze és szeme az együttes erejéhez mérte a darabot.

Kétségtelen, hogy Shakespeare művei közül a vígjáték a legmegközelíthetőbb, de próbakönek jelenthet annyit is, mint a shakespearei színmű. Remekmű, amelynek értékéből csak a rendező vagy a színész vehet el, ha nem találja meg belső mértékét és külső méreteit.

Garay Béla rendezői munkájáról ezuttal külön tanulmányt lehetne írni, szólva, mindenről, természetesen a jó és a rossz meglátásokról is. De nem a fekete-fehér oldalakról akarunk most beszélni, inkább arról, mit talált a darabban, és mit tudott belőle kihozni. Shakespeare olyan, mint egy feneketlen kút: bármennyit merítesz belőle soha sincs vége, de minél mélyebben jársz, annál tisztább, annál kristályosabb a víz.

A cselekmény és a játék együtt adják az életet. Játékosan a való életet s a titka ott van, hogy minél művészbibb, minél közvetlenebb, annál igazibb ez az élet. A rendező legnagyobb bravúrja, ha valóra váltja. Hiteles és értelmes emberi mozgásokat teremt; elének hozza az emberi természet tükrét olyannak, amilyen, hogy lássuk és éljük át ne csak a veronai vagy a páduai polgárok életét, hanem az egész renaissance korabeli társadalomét. Mert bárhol is játszódik a shakespearei mű, akár Athénben, akár Velencében, akár Dániában, megtaláljuk benne az angolt is, magát az alkotót is, amint ott áll az egyik utcaszögleten, tartja valakinek a lovát és dévaj tekintetet vet az előtte ellibegő szépségekre.

A rendező legfőbb törekvése kétségtelenül az volt, hogy ha már kezébe vette és alkalmá nyílott rá, hiteles Shakespearet adjon. Ám ez a szempont a klasszikus művek másik végletébe is sodorhat s a korabeli életstílus festésével, (de van ennél egy rosszabb eset is, a régi festmények, rézkarcok lemásolásával) elveszti életességét is, inkább illusztrálja, mint föleleveníti az akkora életet. Ez a veszély Garayt is fenyegette, de fölül tudott kerekedni és le tudta gyúrni a rézkarcok hatásait. Szóhoz jutott a rendező művészi képzelete, Shakespeareből megteremtette magának a kívánt környezetet, megtöltötte színnel, levegővel s aztán be- nepesítette azt.

A vígjáték fabulája nem ismeretlen. Tömören annyi, hogy egy gazdag és haszonleső páduai polgár makrancos lánya (mint valami becses portékát, úgy adja el az apja) férjhez megy és a házasságban minden dölyfe megtörik, a csalafinta, talpraesett veronai ifjú megszelídíti. De ebből a játékból elébünk lép a renaissance korabeli polgár, a minden hájjal megkent kereskedő, a szemforgató tudós, a csavaros eszű szolgalegény, az alakoskodó nemesifjú és a veronai ifjú, akiben van elég bátorság és forradalmi hév ahhoz, hogy fölrugja a konvenciókat és szembeszálljon minden beidegződött fonáksággal. Amikor rongyosan, foltosan vándorlegény módjára beállít szolgájával Baptista udvarába, elszerűlködik az ünnepelni készülő serege. Petruccio rájuk kiált:

„...Ki itt e cifra nép?

BAPTISTA: Isten hozott.

PETRUCCIO: Mégsem hozott biz' az.

BAPTISTA: Mégis csak eljöttél.

TRANIO: Habár nem úgy

Öltözve, mint óhajtottam.

PETRUCCIO: Így rontanék be szebb öltönyben is.

Hol van Katám? hol szende szép arám?

Hogy vagy atyám? mi a baj, hé, urak?
Miért bámul úgy a díszes társaság,
Miként ha rendkívüli tüneményt,
Csodát vagy üstököst szemlélné itt?

Egyhúron pendülnek azok, akiket a polgári érdek összefűz s lázadó, aki le meri tépni arcukról a képmutatás álarcait. De föllépése, bátorsága, ereje fogva tartja őket, szilaj kedvétől és véréből még a legmakrancosabb teremtés is megjuhászodik.

A nagyképeket még a szemfüles szolga is kiröhögi s együgyűségükben bólogatáson kívül semmi fegyverük nem marad.

Ez aztán kipellengérezés. Shakespeare nagysága ebben is mindenek fölött való, a gazdag anyag bőségében Garaynak csak meg kellett találnia a hangot és a renaissance korabeli arcokat. Katáé, Biankáé talált volt, az együtteshez mérten szereposztásban is a legjobb, — és a két szolgálégyény: Grumio és Biondello erényként jegyezzük föl a rendezőnek: nem szövegmondásra épített alak. Goldoni, Rabelais, de Coster ilyen alakokat hozott, egy kicsit Grumióra (Garay rendezte Godányi alkotta Grumióra) hasonlít Sancho Pansa is.

A nemesen se szépített a szerző. Vicentio, Lucentio, Hortensio vagy Bronio a vándorszínész mind olyanok, mint akik csak nagyképűségből emlegetik a görög és a latin műveltségüket (de még egy egyszerű szöveget sem tudnak lefordítani, mert sokkal fontosabb nekik az árúval megakartott hajó útja, mint Ovidius Metamorphosisa). Üzlet és dárídó az életük, így kötik a házasságot és így ülik meg a halotti tort. Mindezt csak az életükből látjuk: lehet-e ennél művészibb eszközökkel bírálatot és ítéletet mondani egy társadalom élete fölött?

Még nagyobb jelentőségű lenne ez a mű a mi színpadunkon, ha nem a százesztendő előtti fordításban kaptuk volna. Nagy erőfeszítés kellett ahhoz, hogy a színészek megbirkózzanak a szöveggel és iskolásan ne skandálják a dallamosan csábító verset. Mert a szöveg pergése, símasága a játék menetére is kihatással van. Ahol akadozott (Gremio, Tranio és részben Kurta szövegében, ott a játék is leegyszerűsödött, Gremio tirádájában pedig majd állóképpé merevedett. És azt sem lehet a rendezőnek fölronni, hogy a hangsúly olykor a ritmus-kínálta szövegrészre esett, mert ez könnyebben és jobban a színész szájára állt, mint az allegóriába rejtett finom shakespearei gondolat. Modern irodalmi nyelven mindez egészen másképp hatott volna.

Garay képeiben leginkább az ragadott meg, hogy nem külsőségekre építette őket. Jöttek, mentek az alakok, sokszor annyira benépesült a szín, hogy alig tudtak mozogni rajta (a nászsereg Baptista udvarában), de nem pusztán dekorum voltak, hanem éltek mind egy szálig. Egyikre sem lehetett azt mondani, hogy fölösleges lett volna ebben a tablóban. És még egy törekvése volt az együttesnek: hogy mindenik, aki csak itt bármilyen parányi szerepet kapott, új arcot hozzon. (Sokukra nem ismert rá a közönség s csak úgy találgatta: ki játszik Grumio, Biondello, Bronio vagy Kurt maszkja mögött!) A torzító vagy karrikizáló maszk nem választotta el őket a többitől. Attól tartottunk, ami már nem egyszer megtörtént színpadunkon, hogy a mellékszereplők külön életet élnek. Egyikre se lehetett ráfogni ezt.

A darabszerkesztésről és a zárójelenetek szcenirozásáról már nem beszélhetünk ugyanezen a hangon. Jóllehet a vígjáték öt felvonása — különösen a negyedik felvonás öt színe — sokban megnehezítette a darab

beállítását. Az összevonások helyenként (a negyedik és részben az ötödik felvonásban) sem zavarták meg a cselekmény folyamatosságát, de már a negyedik és az ötödik felvonás összevonása hézagokat hagyott és a színész dolgával együtt megnehezítette a közönségét is.

A valóban művészi föladat teljességre sarkalja a vele foglalkozót. Éreztük ezt a „Makrancos hölgy“ beállításán is, s Garay most többet adott, mint amennyit remélni mertünk akkor, amikor ebbe a „nagy fába belevágta a fejszét“.

A vígjátéknak két főalakja van, de nem úgy látjuk őket a színpadon, mintha a többi mind mellékalak lenne. Habár szerepükkel éltek, átérték minden apró kis mozzanatát s ebben a remek játékban a többiek fölé emelkedtek, mégis együtt voltak velük.

Szabó Mária Katája mint központi alak kiemelkedő volt. Már megjelenésében és némajétákában is magáravonta a figyelmet: úgy játszott, hogy az ember sokszor nem tudta róla a szemét levenni. Dölyfös-ködött, dacoskodott, toporzékolt vagy mosolygott és női bájjal nevetett: ki tudja mennyi arcot rejtett Shakespeare Katájába?! Szabó Mária sokat fölhozott és vigyázva vitte az árnyalati különbségeket. (Azon drámai művésznők közé tartozik, akit nem fenyeget az egysíkúság, s egy színésznő számára ez a legnagyobb adottság.) Voltak művésziesen fölfokozott jelenetei, ahol a cselekmény is jobban segített a játékot átforrósítani s utána halkulások is, de ez a darab hullámvásártól is függ (sokszor szinte megköveteli) meg a fáradság is föllép, néha hamarabb elfárad a színész, mint a néző. Nem minden szó elismerés, ha az egész alakításról csakis az elismerés hangján szólhatunk is, és egészen nagy alakításról kell beszélnünk, amikor a „Makrancos hölgy“ főszereplőjéről van szó, föltétel nélkül azért mégsem lehet dicsérni és — nem is szabad, mert elvágnánk az útját. Apró túlzásai itt is kiütözköztek, noha a vígjáték az ilyesmit megengedi, és még az is, hogy olykor partnerei fölé emelkedett és nem vitte magával őket. (Ez a megjegyzés Szilágyival való jeleneteire nem vonatkozik.) Az ötödik felvonásban az átalakulása (megszelídülése) annyira művészi és mégis annyira emberi volt, hogy abban a nem is olyan nagy jelenetben egészen nagygyá nőtt előttünk.

Szilágyi László Petruchiója most nem maradt el partnere mögött. Duhaj, vidám fickó volt, mintha nem is lett volna veronai nemes, hanem valami szilaj gascognei legény, aki földhöz vágja a kalapját és füttyül a világra. Nem siette el a szöveget, volt időnk játékát követni még a legbonyodalmasabb szövevények közepette is. Amit leginkább dicsérni kell benne: nem volt erőltetetten klasszikus, nem hódította meg a szöveg régi formája. Közvetlen, hétköznapi hangon beszélt s szavaiból azt éreztük, hogy ez a deli legény itt él ma közöttünk. Annyira ember tudott lenni s nem színész, akinek maszkja alól kikandikál egy másik arc, amely tulajdonképpen az övé. Tudta, hogy hova kell helyezni a hangsúlyt és minden jelenetben érezni lehetett, hogy a színpadon van és az övé a férfi-főszerep; még akkor is éreztük ezt, amikor nem volt szövege. Nagyvonalúan ott volt a páduai vagy veronai polgárok között. (Olyan alakítás ez, amelyet érdemes lenne kielemezni és vitaestet rendezni belőle. Úgy gondolom, anyag is kerülne elő belőle bőven az alakformálás további úttöréséhez.) Maszkja nem olyan jó, mint játéka, de nem is azon van a hangsúly. Nagy jeleneteiben, mint a leánykérés, a

kézfogó, a makrancos asszony megszelídítése az új otthonban, Szilágyi nagy volt. Nagyobb, mint eddig bármelyik szerepében.

Egy „kis epizódistáról” kell most beszélnünk. Szkalala Jolán már vagy hét esztendeje a Népszínháznál dolgozik s nem tudom hányszor „ment át a színen”. Mindig akart a parányi szerepből valami jelentékenyebbet kihozni, de szerepkörét sokáig csak nem tudta áttörni. Megjelenése, orgánuma mégis fölhívta a figyelmet: a rendező figyelmét is... Shakespeareban Biankát kapta és dicséret az is, ha mondjuk megállta a helyét. A szerep minden kis mozzanatát kidolgozta magának — ez már az epizodisták természete, hogy az írott szöveg helyett „néma szöveget, játékot teremtsenek maguknak, csak hogy tovább maradhassanak a rivaldafényben. — Így Szkala Jolán is jónéhányszor. De a „Makrancos hölgyben” nem volt erre szüksége; akadt szövege és játék lehetősége is. Kedves és közvetlen volt, röpködő, mint a madár. Ez a könnyedség és leheletszerű finomság teremthet számára — talán a kamarszínpadon is — nagyobb távlatokat.

A két szolgálégény pitoreszk figura volt; annyira sajátos, hogy a rendezői megfogalmazáson túl színészi alkotómunka is. Új arcok — mint mondtunk — de új színek is, telítve eredetiséggel... Erre vártunk, hogy megmozduljon a művészen a teremtő hév, az alkotási vágy, mert hozhat változatosat, újat a színpadon is. Godányi Zoltán az egyik. (Grumio, Petruchio szolgálója); akár valami rézkarc a shakespearai játék idejéből s annyi színben, ahányat csak tükrözni tudhat az emberi érzelem egy ilyen agyafurt országkerülőben. Czehé Gusztáv sem maradt el mögötte. Grotesksége komikumot és egyben jellemrajzot is adott. Minden szavának és gesztusának jól megtalálta a helyét, olykor a néző — őt követve — egyik ámulatból a másikba esett. Nem egyszer találkoztunk már értékes alakításával, de itt azután kijátszott minden mozzanatot.

Ezek voltak a darab főbb szereplői. A társulat helytállásáról és erőpróbájáról már fennebb szoltunk, de annyit itt mégis meg kell jegyezni, hogy hasonló elismerés nem illeti a darab többi szereplőit, kivéve Sánthát, Verseghyt és Fejest, mert derék igyekezetükben sokszor szavaltak, (Vujkov, Gyapjas) és az archaikus beszédmodor játékuikra is féket rakott. Sántha a tőle megszokott rutinnal fogalmazta meg a páduai nemes atyát, dikciója kifogástalan volt. Verseghy ifjú nemes nem mosódik el az ember emlékezetében egyhamar, bennünk is megmaradt a látottakból.

A kisebb szereplők munkáját értékelve nem a gyenge alakításuk miatt maradtak el, inkább azért, mert a főszereplők magukat is fölmúlva annyival jobbak voltak. Mindenki otthon érezte magát a színpadon, így hát az első mérlegen kimondhatjuk bátran: egy sem akadt olyan, aki képtelen lett volna Shakespeare-t játszani.

Az őszinte szó súlyával magunkénak is érezzük ezt a sikert.

Klasszikus műhöz környezet, táj épp úgy szükséges, mint a jól megfestett rendezői és színészi tabló. De Negri Endre színpadi képei híven tükrözték ezt nekünk. Méltóak voltak a bemutatóhoz, az együttes munkájához. A háttér egy-egy jelenettel teljesen egybeforrt, dekorálta és életessé tette számunkra a hangulatot. Kár, hogy nem adhatták ugyanezt a bútorok, melyek közé néhány darab még a XIX. századból is jutott.

A „Makrancos hölgy“ játéka és képei az egységre törekedtek, a rendező és a tervező is a színészekel együtt. A mi emlékezetünkben is szétválaszthatatlan élmény maradnak arról az estéről, amikor először láttuk Shakespeare-t a mi színészeinktől a szabadkai színpadon.

Lévay Endre

Gosztovity Jován: Portrait

SZEMLE

V A L A M I Ú J A N A P A L A T T

A z t m o n d t u k : „...a nacionálszocialista uralom a mammut-tőkések uralma... Hitler csupán eszköz a burzsujok kezében...“ És idéztük Lenint.

L á t t u k u g y a n , h o g y a „burzsujok“, a „részvényesek“, a „semmittevő szelvényvagdosók“ — hatszázalékos osztalékot, nem a tőzsédn, hanem az állam rendeletében megállapított hatszázalékos osztalékot kapnak „részvényeik“ után s közben sofförködnek, esztergálnak és adminisztrálnak, sorbaállnak a cukor-adagért, (ha nem tartoznak az állam — illetve pártgépezethez), fiaik a frontokon pusztulnak, ők pedig a kapitalista (imperialista) háború bombaszőnyege alatt.

L á t t u k , h o g y a „gyáros“ az államnak, vagy az állam részére termelő másik „gyárosnak“ szállít. rendeletileg megállapított áron, miközben paragrafus szabja meg a nyersanyag árát, minőségét, a termékek minőségét, mennyiségét, árát, elosztását, fogyasztását (jóllehet. eleinte még volt paragrafusmentes mosópor és ruhaakasztó, később már az sem nagyon), hogy a munkás bérét nem a „munkapiac“ szabad kínálat-kereslet, „tartaléksereg“, szervezett kínálat, szervezett kereslet, sztrájk- és lokaut-lehetőség szabja meg. hanem — a k o r m á n y .

A z t m o n d t u k : „...a tőkés birtokolja a termelő eszközöket, tehát övé az államhatalom is; miután övé a hatalom, annak megdöntéséig — amire kizárólag a munkásosztály hivatott — senki el nem veheti tőle tulajdonát, a termelő eszközöket. Ha egyesek el is vesztik vagyონukat, az osztállyal ez majd — csak a kisajátítók kisajátításának nagy ünnepeén történik meg. A munkásnak csak munkaereje van s mivel élnie kell, eladja munkaerejét, ezt a különös árút, de árút, eladja a tőkésnek. Ez így van a tőkés rendszerben és így lesz egész a szocializmusig...“

L á t t u k u g y a n , h o g y n i n c s s z o c i a l i z m u s , h o g y n e m a t e r m e l ő k h a t á r o z z á k m e g t e r m é k e i k s o r s á t , d e l á t t u k a z t i s , h o g y n i n c s m á r t ő k é s s e m , a k i s z a b a d o n r e n d e l k e z i k v a g y o n á v a l a t e r m e l ő e s z k ö z ö k k e l ; l á t t u k , h o g y a t ő k é s e k n e m v á s á r o l n a k m u n k a e r ő t h a n e m a z á l l a m t ó l k a p n a k r a b s z o l g á k a t , h a z a i f é l - r a b s z o l g á k a t é s r a b s z o l g á n á l i s r a b s á g o s a b b k ü l f ö l d i r a b o k a t — é s a z o k k a l t e r m e l n e k .

A z t m o n d t u k : H á b o r ú ! K i v é t e l e s á l l a p o t ! N e m s z a b a d b e l ő l e o l y a n k ö v e t k e z t e t é s e k e t l e v o n n i , a m e l y e k ú j f e j l ő d é s i s z a k a s z r a m u t a t n a k , a m e l y e k a g a z d a s á g i - t á r s a d a l m i v i s z o n y o k m i n ő s é g i l e g ú j a l a k u l á s á t j e l l e m z i k . P e d i g l á t t u k : h o g y a r e n d s z e r m á r n e m k é p e s á r ú t t e r m e l n i , h a n e m c s a k k a t o n á i é s a l k a l m a z o t t a i „s z ű k s é g l e t e i t “ f e d e z i , k a l ó r i á k b a n k i f e j e z e t t t u d o m á n y o s p o n t o s s á g g a l ; a r e n d s z e r a l i g é r d e k l i a z á r ú - p i a c , a z i d e g e n p i a c o k é l h ó d í t á s a , t ő k e b e f e k t e t é s . A r e n d s z e r ö k o n ó m i á j á t m á r c s a k m a g a a h ó d í t á s , a z e m b e r i t á s — c s a k a

háború érdeklő. Ez a rendszer úgy már nem képes önmagát újratermelni, hogy szabad árút termel. Már csak úgy tudja magát újratermelni, ha háborút termel. Az értéktöbbletből már nem profit, nem majonézes fácánpecsenye, brokátselyem, báli ruha és nizzai nyaraló terem a részvénytulajdonosok, a burzsujok számára, hanem löpor, rendőrség és Göbbelsz — háború! A háború — hideg vagy tüzes — immanens alkotóeleme a rendszernek, nem kivételes állapota.

Láttuk a rendszer gazdasági alkatát és gépezetét: az óriási társadalmi és műszaki munkamegosztást, az „egyéni vállalkozói kezdeményezés”-nek már csak történelmi emlékeit, a mindent meghatározó s a tapasztalatokkal tudósok által kisajtolta műszaki, munkaszervezési, kommerciális, reklám, propaganda stb. szabványok világát. Láttuk tizezrek termelését egy üzemben, százezrekét egy vállalatban, tizmilliókét egyetlen terv — haditerv — szerint.

A z t m o n d t u k : itt csak egy lépés kell, csak egy kis — de mégis, mint a világtörténelem, oly óriási lépés szükséges, s már a szocialista gazdasági rendszerrel, tehát a dolgozók, a humánium, az Ember világával állunk szemben.

Álltunk az Ember totális tagadása előtt.

Álmodoztunk az Ember totális afirmációjáról és harcoltunk konkrét ellenfelek ellen — tömeggyilkosok, hazaárulók, emberi méltóság — és liliomtiprók, kínpadon-hittérítők, csesemősütők, uniformizált, gépesített — és szabványozott fenevadak ellen.

A z t m o n d t á k : istenítélet, nyolcadik csapás, apokalipszis.

A z t m o n d t u k : „... az imperializmus fejlődési szakaszán, amikor a világpiac már fel van osztva, végsőkéig feszül az ellentét a gyarmatokat és félgymatokat birtokló és igénylő hatalmak között... ez az imperialista háborúk korszaka... a proletáriátus ereje is mindezzel párhuzamosan duzzad... az imperializmus láncát ott szakad meg a proletár forradalom kardcsapása alatt, ahol a leggyengébb. A proletár forradalom és proletár diktatura felszámolja a tőkés rendszert és megalapozza a szocializmust.”

E m l é k e z t ü n k : a győzedelmes proletár-forradalom színhelyén megpattant egy láncszem. Új, nagy, távlatos-programmos imperialista-ellenes tényező jött létre.

T a n u l t u k : az imperialista hatalmak ellentéte mellett új, harmadik tényező lépett a történelem porondjára és ezentúl, mindennek előtt, vele kell számolnunk. Sőt, az imperialista háborúnak, ha majd bekövetkezik, új jelleget ad e harmadik tényező, a szocializmus tűzfészeke.

L á t t u k : Eszményországban százezrek adják meg magukat, felfegyverzett milliók esnek fogságba. (Jugoszláviában is.)

M o n d t u k : nálunk hanyatló társadalom, szúrágta államgépezet. Eszményországban békeszeretet, készültség...

K é t e l y : készültség egy lángban álló világ közepette, kényszeredetten mosolygó és nyíltan fogvicsorgató szomszédok mellett?!

K é t e l y : megelégedett, tehát rendszervédő százezrek, egészséges irányítógépezet — megadja magát?!

Kételyek.

E l n y o m o t t k é t e l y e k : Két évtized eszményeiről lemondani?! A győzelem, a szabadulás, az élet reményéről lemondani?! A jövőről, egy tiszta, szép emberi jövőről, e g é s z e n s a j á t hazáról lemondani?! — Nem!

Inkább visszafojtott kételyek. Inkább vakbuzgó hitel.

Képek: Eszményország babérkoszorús, virágunkkal hintett katonái, állati hevületben, hohérokkinozta, pribékek karmaiból menekült szüzeink körül tülekedve feldöntik a diadalkapukat, amiket hálánk és szeretetünk emelt felvonuló hadoszlopaik útján, s a szabadságharcban elesett hőseink felkínált, anyakézzel elsímított, anyaszívvel melegített ágyaiba belerondítanak a hősök, özvegyeit trágyadomb-rejtekebe rémítik.

Tudtuk: a dóni kanyarban, halálon keresztül, Eszménysereghez pártolt bosszúvágó, szabadságszomjas fiainkat fegyvertelen hagyták, éhhalálba, kórságba hajszolták.

Láttuk: orosz istenek, orosz alistenek orosz pótistenek, orosz ősisztenek. Népek, alnépek, pótnépek, utónépek. Orosz érdemek, egyéb hálák. Orosz hősi legendák — egyéb jámbor ódák. Orosz univerzális követendő példák — jugoszláv s egyéb halvány kópiák.

Láttuk: hitszegés, barátságtiprás, eszménytíprás, ökölrázás, „jaj nektek“ — propaganda; majd asztaltáncoltatás, szellemidézés, boszorkányégetés; tehetetlenség, tudatlanság, **tehetségtelenség**; tartárjárás, nyomorvetés. Százezer átok, kétszázmillió rabság.

Azt mondtuk volt: „Két részre bomlott a világ: imperialista hatalmak. belső ellentétektől marcangolt tömbjére — és a haladás, a kapitalizmus-rombolás táborára, Nyugat-Kelet világára, a kapitalizmus (imperializmus) — és a proletár forradalomban megdöntött kapitalizmus világára. Hol is lehet a haladó emberek helye?! Aki egyiknek ellensége, a másiknak híve.

Közben új világok szabadultak fel Délkeletázsiban és az arabok nem hajlandók még csatlósok sem lenni.

Közben a kirgizek orosz kalifák papucsát csókolják s Dzsingisz kán törzseket, népeket hontalanít.

Itt beduinok kőolajforrásokat sajátítanak ki a kisajátítóktól. ott kisajátított román kőolajmunkásokból a hitet sajtolják ki, az utolsó cseppig.

Burmában szocializmust építenek amerikai tőkésék pénzén is, Jugoszláviában bunkerokat a boszorkányégetők támadása ellen, közben Amerikában Macaran-Torquemada megátkozza a Burmának, Jugoszláviának szánt dollárokat, és boszorkányokat hajszol az Egyesült Nemzetek üvegpálatájának folyosóin.

Valami új van a nap alatt!

(És régi, kikopott szillogizmusok.)

Sokan, tört iránytűvel, hitehagyottan, világfájdalommal s önmagunknak fájva, hamupipókeségben töprengtünk: kotlottunk a rég kikelt tojásokon. S vagy elkárhoztunk vagy a néppel, a „lé tartotta szógák“ konokhitű seregével, kábultan, majd észretérve, sodródunk új, pirkadó horizontok felé.

S újból harcoltunk, tényekkel és hittel (t u d á s n é l k ü l) konkrét ellenfelek ellen:

— méregkeverők, hazug hittérítők, útonállók, határ villongók, áskálódók, gyujtogatók, hitet parancsoló hitetlen, tudást mimelő bányu pocakosok, világarulók, eszményrombolók, álmessiasok, hajcsárok, népsors-kalmárok, történelemfégezők ellen.

Valami új van a nap alatt.

Új valóság és új értelme a létnek.

Új küzdelmek, csaták, vércseppek, győzelmek.

Új ellenfél, új fegyvertársak; új kórságok, veszedelmek.

A régi fegyverek muzeumba kerültek s jaj annak, aki onnan ráncigálja elő őket szélmalom-rohamra.

A régi receptek nem gyógyítanak; nagy, ünnepi kalács sem kel meg útmutatás szerint.

Jaj az olyan társadalomnak, nemzetnek, amely mellőzi a tudomány utolsó szavát; jaj az olyan harcos seregnek, amely hadászataiban egy le-tűnt világ képével számol.

L a p o z g a t o k : szürke, szürke borítólapok. Sok szürke cím. A piros füzet-jelzés — „Kommunista Szemle“ — is csak azért új, mert hát éppen új.

L a p o z g a t u n k s r é v e d e z ü n k : lesz már egyszer új szó, új dolgokról?

L a p o z g a t u n k é s o c s ú d u n k : szürke lapok alatt, fölött mögött, között — dacos, új, lüktető, rakoncátlan, igaz eszmék. Intellektuális vidámság: „Lám, pajtás, az ott a hétfejű sárkány, most éppen emészt (tudjuk ám a fiziológiáját. . .), amott a zöld pázsiton (napsugártól tudod, fotoszintetizál) új ivású fehér báránycák legelnek (együgyű ártatlan gyapjú-barázdák), ott hatyú a tavon (az csak szép — bár él és anyagcserél). A zivatarok ni, arról jönnek most már, s neked nincs mitől félned, ha akarod“.

Lapozgatunk és tanulunk, s máris oly jók — mert nem tudatlanok — vagyunk.

„Mi bátran szembenéztünk az új (de az újban is régi) világ jajra-torzult, de ábrándos képével; új meglátások szárnyán, vakmerő végig-gondolással, üldözőbe vettük az apró s nagy multak képzet-fantómjait — és megújhódtunk“. (1951, 1952, 1953. . .).

„A mi trecentónk is a klasszikusok szépe, o k a felé fordítja ábrázatát vadonatúj, üde-szép művet alkot — s a Mesterek igazába veri a cölöpöket,.. (1951, 1952, 1953. . .)

E m l é k e z e m : apámat hajdan véresre verték, mert tőszomszédunk, kertek alatt — külön, aforizmáló se paraszt, se ács — sárgaborítékos könyvecskét nyomott a kezébe (a másik, istenes szomszédnak — szorgos, budárember volt — furcsának tűnt, meggyóna). Nem soká böngészte apám Marxot — két napig. Álmatlanul. És siratta azután, mint szösze lánya az odaveszett babaruhát.

I d é z ü n k : „A vajdasági magyar könyvkiadó raktárában több ezer példányban hevernek a klasszikusok, Marx-Engels-Lenin művei.“ Hevernek és csak túl lassan kelnek az igazságtalanul olcsó piros könyvecskék. Marxnak túl kevés az olvasója!!

(Vajjon még mindig ilyen buta világot élünk? És hálátlant?!)

Valami új van a nap alatt,

valami érdekesítőn új a verőfényes nap alatt.

Tanuljunk hát és álmodozzunk!

Sztáncsics András

A születés pátosza Ács Károly: Kéz a kilincsen

Testveriség-Egység Újvidek, 1953

Szeretem a keményszavú költőket, a kristályosakat és áttetszőket. A versek úgy marnak belém, mint a legkeményebb gyémánt az üvegbe. Belém hasítja, belém vési az érzést, és a léleknek rezonálnia kell erre a kemény versparancsra. Ezek a hideg, kemény szavak ragadnak meg, és egy pillanatra sem tudok kikapcsolódni a gondolkodásból, mindig önkörömbe zárnak, és egy ilyen vers elolvasása után érzem, nincs kiút; szinte szűkölve keresek a versen rést, hogy kijussak belőle. Mert a szónak megvan a maga különös tulajdonsága akár csak az élőbeszédnek. Az egyik költőnél mázsás akcentust kap, a másiknál finoman, kecsesen rezeg, itt zord és férfias, amott, mintha csak Nausikaat látnám a tengerparton. Itt gondolkodásomban a hajtóerő, ott ábrándjaim fuvarosa. A szavak természetrajza ez, amely annyira foglalkoztatta tanulmányom hőseit: Ács Károlyt is. Mert itt a szavaknak ez a furcsa tulajdonsága a döntő. Ács urbánus költő, a Babits fajtájából való, városi ember városi mentalitás, aki nemcsak érzelmekben pompázza ezt a miliót, hanem szavainak veretében is. Leszorítja, csak egyetlen egy jelentést engedélyez, asszociálni lehetetlen verseinek olvasása közben. Pontosan felel az önmagának adott kérdésre, de semmi esetre sem pedantériával.

És éppen ezért Ács több, mint a versei, nem egész lényé van bennük, csak egy részét rejtette verseibe. Alázatos a szavakkal szemben, és mégis gyűlöli őket, küzd velük. „Teremni muszáj“, de a születés fájdalmas, főleg ha öntestünk-ről pattannak le a verssorok. Nem a szavak mágiája ez. Válogatja őket, de tisztelete nem megy túl az ember tiszteletén, aki tudja, hogy legtitkosabb gondolatait, testének és szellemének legrejtettebb rándulásait hordozzák a leírt vagy kimondott szavak. Tartózkodó költő. Szinte érzem a versei és az önmaga közötti távolságot. Eltolja magától őket, és kényszerű nyíltsággal, szemérmesen és bízmatlanul szemléli önmagát bennük. Ez a született félelem a gondolatait féltő és tisztelő emberben, csak a lényeges dolgok adására ösztönzi a költőt. Még így is sokat mondott, bár minden verse a mértéktartás remeke. Éppen ez a bonyolult viszonya költészetéhez és a költészethez általában jellemzi urbanitását. Nem játékos és nem problémamentes. Költészete gondolatokban gazdag és mély, fehér hollója a verselés kultúráltságának. Nem bíz semmit a véletlenre. Tudja, hogy az érzés csak addig az övé, míg meg nem fogalmazza és le nem írja, és éppen ezért félti. Újságokban alig jelent meg verse. látszatra nem termékeny költő, mert pontosan azt szeretné visszaadni, amit gondolt és érzett és nem engedi, hogy egy olvasója is túllépjen versének zárt kerítésein. Szemérmes ember és óvatos. A megpendített érzést olyan finoman, és félve teszi költészete

asztalára, mint törekeny és drága dolgot a féltő kéz. Szegyenli, hogy húsa van. Versei gondolatainak a röntgenfelvételei. Csak a lényegét láttatja, és a világból, ami nem tartozik ide, figyelmen kívül hagyva, a feledésnek engedi át. Éppen ezért lehet legkönnyebben megközelíteni a versek mellé tett Sáfrány-rajzokkal. A képzőművész keze nyomán is a fenti képet látjuk. Sáfrálynak élményt jelentettek a versek, és éppen azok a motívumok ragadták meg, melyeket az előbb említettem. Ács költészetének a lényegét ábrázolják Sáfrány széles ecsetű, nagyvonalú rajzai: emberben csak a legmegfoghatóbbat — a csontokat és a legellenőrizhetlenebbet — a gondolatot. Ács röntgenezi a valóságot, de ő is kiszolgáltatottan áll a szavak sugárzása előtt. „Én négy fekete fal között úgy botorkálok, mint a vak. Szavak, szavak, vesztett szavak“ — írja egy helyen fájdalommal, majd egy másik versében palinodizálva ugyanezt a gondolatot: „Hulljatok egyre, betűk, papírom és lékem beborítva, mert aki sír boldog, s boldog az is, aki ír“ Nála a versírás, ha nem is győtrelem, mindenesetre szenvedés, mint minden alkotónál. Mert nincs alkotás szenvedés nélkül és míg másoknál a művet kapjuk és a szenvedés csak melléktermék, Ácsnak éppen ez jelent élményt, és éppen e körül járnak gondolatai. „Szakadjatok föl sorról-sorra, szavak, véres tagok, belétek törve, rátok forrva én vagyok és szakadok.“ Ez az alkotás állapota. Éppen abban gyönyörködik vagy küzd azzal, ami másnak másodrendű, ami bele sem kerül a műbe. Ő az alkotás állapotában van és az élmény, míg öntestéről pattintgatja a verset, a szavakat, önmagát téni cibálla, mert a szavak beléje forrva, beléje vésődve élnek mert nem lehet másképp, ha jelentkezik a nagy írói imperatívusz: írni kell!

Költő. Míg leirom ezt a szót asszociációk sora támad bennem. Milyen könnyen osztogattuk ezt a nevet, és, hogy most igazi alkotó jelentkezésekor kell leírnom, banálisnak érzem. Banálisnak, mert ma már nem fedi pontosan a szó azt, amit mondani szeretnék vele. Ebben az egy szóban benne van minden. Az alkotó tűz, a fantáziának és a képzettársításnak intenzitása, a mély átélés és a nyelv érzése, a forma kultúrája és a szenvedélyes szerelem minden után, ami emberi, ami a kortárs emberben vágy, titkos álmom vagy realizálásra váró gondolat. Ma már ez a szó elsősorban nem ezt jelenti. Én azonban szeretem ezt a szót és boldogan írom ide Ács Károly neve mellé, mikor költészetének tulajdonságait boncolgatom. Költő, de nem a köznapis dolgok énekesé. Elvont és mélyen gondolati a költészeté. A gondolkodás költői állapota, és költő, aki még ez állapot fölött is elgondolkozik. De azt is tudja, hogy nem a furcsa szavak játékos mestere. A szavak csak addig jelentenek előtte valamit, míg kifejezték a gondolatot; ami még lényegesebb számára, izgató és varázslatos: maga a költő. „Ne haragudjatok rám eltékozolt napok — már keretembe töltött a kor: indulhatok“, vagy „Sok költeményforgácsot pattant le még énrólam az idő, hogy elférjek a halálban. Akár a föld, nagy vagyok és termő mint az ihlet; botnak lenni a kor kezében s bársony békére szavakat keresni.“ Az ezerszer megfogalmazott költői hivatás újrafogalmazása, jellemzően urbánus és gondolati a viszonya önmagához mint költőhöz is. Tudja, hogy költő, hogy benne verssé alakul az érzélem, és hogy ezt minden versében tudomásul vehesse. Önmagát is olyan szenvedélyes és heves vizsgálódással veszi körül, mint költészetének anyagát a szót, és tartalmát: a gondolatot. Öntudatos.

Az állandó önvizsgálat meggyőzte már, hogy elég erős, megtelt már kerete éggel, földdel, felhővel, szerelemmel, gondolattal és halállal is. Indulhat. Van mondanivalója, tudatosan önmagáról és a világról. Egész költészetével pedig újra megvilantja a költőt igazi szépségében és nagyságában. Ez a szó Ács költészetének tükrében visszakapta igazi jelentését és nemességét. Nem a romantika felfogásában, hanem ahogy József Attila mondta, modernül és pontosan új tartalmat adva a szónak, új hivatást a költőnek: az adott világ varázsainak mérnökeként.

Ács is az adott világ varázsainak bűvöletében él és ír. Tökéletesen tárgyi költő és filozófus. A tárgyak bűvölete, a materiális világ megragadó ereje pantheizmusában nyilvánul meg legjobban. A városi ember, a falak közé szorított lény örök vágyódását énekl meg a makrokozmoszi nosztalgia, melyet csak városi ember érezhet a föld a levegő, a vizek iránt, melyek falain kívül vannak. És ebbe a panteizmusba közzjártékként feltör az elfeledett földhőztartozás érzése. A júliusi tarlón bandukoló Ács kérdései örök kérdések, amelyekkel az ő tárgyiassága a konkrétumát kapja meg, mélységét és magasságát nyeri el. De ezek a percek csak kivételesek. A modern ember általános kérdései elnyomják ezt a föltörő másik, ősbibb, vajdasági érzést. Érzései általánosságának szép megnyilatkozásából, a Kulcs című verséből idézek:

*Akármi zárba
beillő kulcsom
igaz munkája:
nyitni. Míg nem lesz
több idegenje
az utcáinknak,
kint se, és bent se...*

Ezek az érzések azonban bonyolultak. Ha nem is titokzatosak, de nincsenek híjával a misztikum halvány vonásainak sem. Nem köd ez, hanem a tárgyak és emberek

létezése fölött elmerengő költő gondolatai. A kéz a kilincsen a maga pillanatnyiségével, egyszerűségével és szinte közömbös nyugalomával ennek az ácsi költő-magatartásnak a legszebb szimbóluma. Mielőtt benyitna, az utolsó pillanatban elgondolkodik az aktus fölött. És hogy tovább elemezzük ezt a képet, nem azon töpreng a költő, hogy vajjon zárt ajtót talál-e vagy sem, hanem a kilincsen pihenő kézre veti pillantását. és az jelenti a problémát.

*Kezemet nézem:
az olda' amnál fekszik,
s a halálnál is messzibb.
Enyém és mégsem:*

*annyi a titka,
ha idegenné horgad,
kicsit vár, majd kopogtat,
s az ajtót kinyitja.*

Ez a tárgyakat, sőt, önmagát elemző gondolkodás eredménye. József Attila kiáltott fel 1937-ben: „Ahogy Hans Castorp madame Chauchat testén, hadd lássunk át magunkon ezen az estén“. Így gondolkodik el egy délben, két jelen között, így, mondja szerelmes versében „ruhádon megsejtem én: egy ős polip, egy sanda rém sugárik tested közepén“, vagy azt, hogy „tartsd mint vizet pohár, a vágyam“ és így merülhet fel benne a gondolat, mit kis versében így énekel meg:

*Szépívá, karcsú lábak,
gazella lábak,
női lábak,
ugyan mi lenne,
ha engem hordának?*

Ez az ácsi magatartás és költészet, melynek pólusai a dolgok, melyek kérdeznek, s kérdéseik, melyeket önmagában hord a költő; ez a magatartás az. amit olyan nagyon az Ács Károlyénak érzek és amelyik József Attilára is annyira jellemző volt. De a kéz a kilincsen képe mellé odakívánczik a másik is, a tudatosabb megfogalmazása ugyanannak az életérzésnek:

*Az ember néha elfelejti
a szót, pedig meg kell felelni,
mert egyre kérdeznak a dolgok,
s kérdéseik magadon hordod,*

*mint a ló a nyeret, víz dereglyét,
test a hámló bőr viszketégjét,
mint a színész a szerepét, de
az első szó nem jut eszébe*

Ennek a szemléletmódnak szülte az Embert énekelek című verse is, amely materializmusával, testiségével, a politikai versek újfajta látásmódjára irányítják a figyelmet. Szenzualizmusával mentesítette magát a sekélyességtől és banalitástól.

Jellemzően legmélyebb verseiben éppen ezek a gondolati elemek kerülnek tulsúlyba. Nemcsak különöségeiben akarja megragadni a jelenségeket, hanem, a kifejezésért folytatott harcában már láttuk, a lényeg pontos visszaadására törekszik. A tárgyak lelke érdekli, ha szabad így megfogalmaznom törekvését. Szerelmes versei is ilyen tárgyi-gondolati jellegűek. Nem konvencionálisak. Itt is, mint általában költészetében, eddig nem tapasztalt formája jelentkezik. Jung, ez a német filozófus és pszichológus jellemezte ezt az attitűdöt találoán: „Mennyire közvetlenebb szembetűnőbb, kifejezőbb és épp ezért meggyőzőbb az, hogy miként történnek velem a dolgok, mint az hogy én miként teszem őket.“ (Idézet Thomas Mann tanulmányából, a Freud és a jövőből, Szerb Matica kiadása, 96. oldal).

Ma, amikor az egész jugoszláv irodalomban éppenhogy megállapodtak az irodalmi modernizmus körüli harcok, amikor ezer jelentést, melléköngét hallgattak el a vitázók erről a szóról, nagy bátorság kell jelzőként és dicséretként leírni Ács Károly neve mellé a modern szót. Mert ő izzig-vérig modern költő. Nem kifejezésének virtuozitása, életérzésének bonyolultsága, hanem társadalmunk kapaszkodó humanizmusa miatt. Szótárunkban csak ez az egy értelme

van a modern szónak. Ács társadalmi költő. Helyzetérzése tudatos, és ebből az érzésből fakadó verseiben felcsendül a jólismert, kedves pátosz, a magyar költők évszázados pátosza, amely a középkortól József Attiláig minden valamirevaló költőnk versében ott van. A magyar hazafias költészet pátosza ez Kőlcsey marcangoló pesszimizmusából, Vörösmarty tépelődéseiből és Ady keserűségéből ismert hang. Két üzenete (Üzenet odaát és Üzenet odaátról) vajdasági költészetünk legszebb darabjai közé tartozik. „A világnak szabad csücskéből...“ Melyik költőnk érezte és írta meg a pesti rádió arcátlan propaganda adásait hallgatva, elmerengve a magyarság új elnyomatásán, hogy „Fáj bennem minden mi magyar, és mégis, hogy fáj, ez a büszkeségem, mert csak a közöny ravatal, s nem örök a szenny, hogyha él a szegény?“ Ki próbálta megörökíteni, amit becsületes magyar költő odaát nem tehet meg, megragadni az elnyomott új rabságba döntött, kizsákmányolt magyar ember fájalmát, ennek „az elgurult lázsiás népnek“ életét; az „éji homály után a nappali árnyékban?“ Ács megéneklte üzenetében becsületesen és komolyan. Vagy elfeledhetjük-e nemese megfogalmazott gondolatát?“

*„... szent a hit,
jó a harc és átadott a béke,
és ahol ember van, múltó a gyász“
(Üjévre)*

Ezek emberségének jegyei és még túl ezen, mert Ács költő, akinek nemcsak tartalma jelent szocialista építésünk és igazságért folytatott harcunk, hanem életérzést is, egyszóval humán-gazdagodást. Vallja és éneklie a mát, de, „túlakarni néha a mán, még ellenére is, ez az én politikám“ (Politika). Ezt csak igazi költő írhatta le. csak igazi író vallomása lehet. Hisz az igazságban, az emberek igazságá-

ban. Ódai hangon énekl: „...igazság, vigyázz a szavaimra“. Mert ma ez a jó szükséges legjobban a földön, ahol napról-napra ezt tiporják és csúfolják meg milliók tudatában. Erre a meggyalázott igazságra hivatkozni ebben bízni csak társadalmunk igazságában vetett hittel lehet. Igazi költő, akinek minden szava nemcsak szó, hanem egész egyéniségével vallott hit és ragaszkodás is.

„Tiszta szavak kellene, mint a levegő“ írja. Esztétikájának legjellegzetesebb tulajdonsága éppen ez a tisztaság. Világa szennynélküli, gondolatai szűrtek, pontosak. Nemhiába jelenti költészetének egyik legnagyobb élményét maga a költés folyamata, a szavak, az egyetlen lehetséges kifejezés keresése. Ez esztétikájának az alapja. Még a rossz gondolat is pontosan kifejezve valahogy elviselhető. Bár ez vulgáris hétköznapisítása a nemesebb, belső költői aktivitásnak, mégis jellemző bizonyos mértékben. A születés pátosza ragadja magával; a vers születéséé és az az atmoszféra, amely körülveszi, körüllebegi ezt a folyamatot. A vers nem cifra szolgál nála, hanem lényege és gondolatainak hordozója.

Éppen olyan gonddal ügyel formáira, mint amilyen gonddal barangol a szinonimák és homonimák úthetségest az egyetlen találó gondolatra. Költészete gazdag formákban is. A hexamétertől a Levéltetű négy soráig végigpróbálja az európai költészet gazdag ruhakészletét, amely a szonettkoszorú arhitektonikus és kötött felépítésétől a Gólya szabadvers-kísérletéig terjed. Hogy tudós költő, itt éreztem meg igazán. A poeta doctusok fajtájából való, ahová Babits, Leopardi és Valéry is tartoztak. De nem elefántcsonttorony-lakó. Választékos. És ez erény. Verseinek olvasása és élvezése nem hétköznapi szórakozás. A vers ünnep, és csak alázatos türelemnek nyílnak meg szépségei. Nem elvont, csak bonyolult Ács Károly költészete. Maga a költő pedig művész, aki komolyan és alázatosan az. Jelentősége, bár elsősorban nyelvi és formai, mégis költészetünk izapodásnak indult ereit tisztogatta.

Fordítsuk meg kötetének címét. Költészete nem csak kéz a kilincsen hanem tett is, amellyel az a kéz a költészet és az irodalom ajtaját tárta ki.

Borí Imre

NOVA MISAO. Ezideig nem sok folyóiratunk volt, amely ennyire időszerűvé tette volna folyóirataink formai kérdésének megvitatását. Nem új és semmivel se többet nem mond a meghatározás, ha elismételjük: folyóirataink napjainkban is az irodalmi és a szellemi élet tükrözői. Tartalmuk visszaadja — és kell hogy visszaadja — azt, ami jellemzője, lényege és tartalmi valamint formai tekintetben legteljesebb kifejeződése az irodalomnak. Az eseményekkel együtt így tudja figyelemmel kísérni az ember azt is, ami írott művekben jön napvilágra, vagy a művészi alkotás más formájában — mint kép, szobor vagy zenemű — jelentkezik. Az egyiknek nézője, a másiknak olvasója. Ennek az utóbbinak színpada (hogy úgy mondjuk, pódiuma) a folyóirat.

A NOVA MISAO minden újabb száma közelebb hoz bennünket ehhez a kérdéshez. Mindegyre többet foglalkozunk vele, mint olvasmányul is, mert szellemi és művészéletünk alakulásával a fórum is változik, új formát ölt magára annak megfelelően, ahogy anyaga és hangja megkívánja. És csak így adhatja — érzékelteti ismét a NOVA MISAO anélkül, hogy kimondaná — azt, ami a mi korunk, semmiesetre sem a régi formák betartásával, a begyöpesedett rovatok ajnározgatásával vagy éppen erőltetésével csak azért, hogy legyenek. Szóval: ne a folyóirat formája határozza meg a tartalmát, hanem az az anyag, amelynek a hangadója. Most a NOVA MISAO áprilisi számában a szépirodalom

valamivel nagyobb térhez jutott. Nagyobb volt a termés. Jelentkeztek a szépírók prózában és lírában (Petar Segedin: Amikor beáll az alkony; Alekszandar Vucso: Másnap (regényrészlet); Dusán Kosztics: Négy vers; Zvonimir Golob: Óda egy városhoz; Laza Lázics: Vers). A prózai művek részletek egy író emlékirataiból vagy egy meg nem jelent regényből, a költemények új alkotások. De szép-prózából ez is biztató, mert azoktól kaptuk, akiknek munkái nem azért jöttek létre, hogy az alkalmi írások tisztavirág-életével megelégedjenek, hanem, hogy marandót adjanak. Ezért nem lehet azt mondani, hogy a négy nagy regény után beállt volna a szélcsend; újabb művek vannak kialakulóban.

A tanulmányok között elsőnek sorrendben is Györgye Kosztics nyelvtörténeti írása kerül az olvasó elé. Tovább fejtegeti a nyelv történetének és szerepének kapcsán fölvetett gondolatot s ezuttal a nyelvek jövőjét mutatja meg. A három tanulmány, amely eddig e folyóirat hasábjain jelent meg, ha külön-külön kérdést is ölel föl, mégis zárt egészet alkot. csak az a kérdés, hogy a lingvisztikában kevésbé jártas olvasók mennyire tudják ezt az anyagot megközelíteni? . . .

Hugo Klein dramaturgiai tanulmányt közöl Shakespeare Lear királyáról. A címe „Lear örültsége“. A shakespearei jellemrajz elemzése során idézi mindazokat az idegennyelvű műveket, amelyek épp e témakörből valók. Fölhözött tételeit idézetekkel bizonyítja, el-

sősorban magát a művet idézi s helyenként a forrásmunkákat is, de olvasás közben a téma teljes kibontásához nem érkezünk el, mert folytatása a májusi számban következik.

Figyelő rovata hasonlóképpen az előző számokhoz, kritikai beszámolókat ad. Oszkar Davicsó folytatja irodalmi jegyzeteit, amelyek ugyan a naplójegyzetek formáját öltötték magukra, de mondhatni esztétikai igényű sorok. Zoran Gavrilovics kritikai monológot közöl, a könyvszemlében pedig Miloszáv Mirkovics, Petar Dzsadzics, Erich Kos és Roksza Nyegus adnak bírálatot az új könyvtermésről.

KNJIZEVNOST. A folyóiratolvasónak nem szabad általánosításokba belemenni még akkor sem, ha Szkender Kulenovics vitacikke nem egyszer érintette a „Knjizevnost” irodalmi vonalát is akkor, amikor Eli Finciről (a folyóirat szerkesztőjéről) mint irodalmi kritikusról beszélt. A dolgokat nem lehet elvonatkoztatni: a szerkesztő kezennyoma meglátszik a lapon: Eli Fincié is a „Knjizevnost”-on.

A világirodalomban mi is értékeljük Erich Maria Rilket, formaművészetét, tudjuk, szinte „utólérhetetlen”, de azért mégis megtorpanunk egy pillanatra, amikor a folyóirat első helyén Rilke lírai írásával találkozunk. Ezt a csakugyan szép irodalmi gyöngyöt Otto Bihalyi Merin Vilhelm Faulknerrel szóló irodalmi tanulmánya követi. Ez az első komolyabb portré, amelyet a Nobel-díjas amerikai regényíróról kapunk. Ha nem is látjuk benne a teljességre törekvést, — egyes műveinek ismertetésével alaposabban nem foglalkozik — mégis, gazdagodtunk vele, közelebb kerültünk ahhoz az íróhoz, akinek haladószellemével az egész világ sajtója foglalkozik.

A szépirók közül Nikola Drenovác, Lyubisa Jocics, Sztevan Hrisztics eredeti verseivel találkozunk,

Malarmé költeménye Dusán Mátics fordításában került hozzánk; Dusanka Radak naplójegyzete külön figyelmet érdemel. Az íróók kevesen vannak s tán épp azért, mert kevesen vannak, fölhívják magukra a figyelmet. Így vagyunk Dusanka Radak írásával is: lágyabb, líraibb és őszintébb hangú írás, mint a férfiaké. Gyurics Milos az ismert irodalomtörténész Aischylosról és a nagy görög drámaíró „Oresteséről” írt tanulmányt.

Az irodalmi szemlében Dusán Kosztics verseskönyvéről és Mirkó Bozsics regénytrilógiájának a „Kurland”-nak első kötetéről kapunk kritikai ismertetőt. Apró recenzíós-jellegű írások a műfordításokról és a nyugati — főleg a francia — irodalmi eseményekről számolnak be.

KRUGOVI. A horvát irodalmi élet folyóiratokban ritkábban jelentkezik. A Republika egyre késik s most, a nemrégiben jelent meg a KRUGOVI márciusi száma. Azért nem lehet azt mondani, hogy kevesebb a kilátója és ritkábban tekinthetünk be az életébe, mert e két folyóiraton kívül számos revű jelenik meg s mindenik hoz valamit a zágrábi s általában a horvátországi irodalmi életből.

Amióta Mirkó Bozsics nem csak drámaírással foglalkozik, egyre gyakrabban jelentkezik szépprózával. Ebben a számban folytatja „A papucs” című regényét. Józsa Horvát — a másik horvát drámaíró — pedig — „Biermann úr szarvasra vadászik” címmel írt novellát. Még egynéhány szépírás mellett egész sor tanulmányt találunk. Vitaírásokban a folyóirat főerőssége Vlatko Pavletics, a lap szerkesztője. Az irodalmi bírálat szerepe, helyzete és földadata a témája. Ebben sok olyan időszerű kérdés kerül fölszínre, amely ma minden író és minden vérbeli olvasót is foglalkoztat. „Nekünk Horvátországban ma van kritikánk — mondja Pavle-

tics —, de nincsen kritikuskunk és nem is csoda, hogy az írások legnagyobb része abból a célból íródik, hogy helyesbítse a régi értékeléseket, kritériumokat és a polgári izléssel, valamint osztályhelyzettel meghatározott módszereket, de néhány esetet kivéve, gyakorlatban ennek az értékelésnek revíziójához nem jutott el.“ A tanulmány a továbbiakban foglalkozva általában a hazai irodalomkritikával Szkerlicstől kezdve Matoson és Krlezsán át egészen Bogdanovicig kimutatja ezeket a fogyatékoságokat, de inkább érintve a kérdéseket, minthogy azokra kimerítőbb választ nyújthatna.

Jovan Szimics ugyanebben a számban Dos Passos esetével foglalkozik. Ez a vállalkozás alaposabb írásnak készül, mert itt csupán az ismertető első részét közli életrajzi adattal és anyaggal, míg az értékelés jelentősebb része a folyóirat következő számában kerül közlésre.

Sztjepan Perovics Davicsó regénye körüli vitába kapcsolódik be. A „Dal“ c. regényt annakidején a kritika a legnagyobb elismeréssel fogadta. — Milován Gyilász a Nova Misao-ban közzétett bírálatában a művet a „Hegyek koszorújához“ hasonlította —, most Perovics külön szól a regény „erejéről“ és „pozíziójáról“. Nehéz regénynek nevezi, nem éppen olvasmányos műnek, amelyből kiérzik az új forma keresése is, tán ezen a ponton fogyatékoságai is vannak, de méreteiben, amilyen robusztus mű (Perovics szerint, ahogy mondja) Michelangelo szobraihoz hasonlatos. Érdekes és izgalmas hasonlat, nem egészen egyéni és nem ötletszerű. Mind-egyre közelebb hozza hozzánk a nagy regényt.

Ritkán találkozunk lapjainkban olyan népek irodalmának egységes bemutatásával, amelynek alkotásai nem élnek annyira bennünk, mint például a franciák. Így a svájci irodalom alkotásai sem. Ivó Hergesics

cikke a mai svájci irodalomról szól. Érdekes részletei vannak ennek a tanulmánynak: a hármias irodalom képe. Svájci irodalma háromnyelvű: francia-svájci, német-svájci és olasz-svájci. Mind a háromnak megvan a sajátos arca és a sajátos, külön fejlődési útja is. Ebbe ad betekintést Ivó Hergesics.

POGLEDI 53. Ez a ném mindennapi című társadalmi és természettudományi folyóirat jelent meg a nemrégiben Zágrábban. Főszerkesztője Rudi Supek, a neves horvát esztéta és tanulmányíró, a szerkesztőségi kollégium tagjai között pedig ott találjuk — az ismertebb nevek közül — Ivó Frangest, Grga Gamulint. A szélesebb körű szerkesztőségnek csaknem minden egyetemi szakról van egy-két professzor munkatársa, úgy hogy e folyóiratot inkább egyetemi szemlének vagy társadalmi közlönynek tekinthetjük, mint sem a szélesebb olvasóközönség által megközelíthető folyóiratnak.

Legutóbbi számában (a lap ötödik száma a nemrégiben hagyta el a sajtót) Rudi Supek a l'art pour l'art-izmus időszerűtlenségéről írt elméleti cikket, Franyo Slevac Marin Drzsics dubrovnikai drámaíró korával és életművével foglalkozik és utat jelöl meg: miként kell tanulmányoznunk a horvát renaissance-író alkotómunkáját. Aleksander Falker cikke: „Vajjon a forradalmi korok érintik-e az irodalmi fejlődést?“ nem egy új szempontot vet föl és világít meg a mi társadalmi helyzetünknek megfelelő módszertani alapon.

Még nem egy hasonló közlemény található a folyóirat előbbi számaiban is bemutatva — ugyancsak Falker tollából — a mai orosz írók és a forradalmat a sztalin ellenforradalmi korszak kellős közepén.

LETOPIS. A vajdasági szerb irodalom és művészetet figyelője közleményeiben nemcsak arra törekszik, hogy a tartomány területén

élő írók, költők és más alkotók műveit tárja elénk, hanem mindig hoz valamit az egyetemes szerb-horvát irodalomból is. És ez az arcvonása különbözteti meg a provinciális lapoktól nemcsak hagyományainál, de értékes közleményeinél fogva is.

Az áprilisi szám (ellentétben a többi folyóiratokkal, amelyek csak most készülnek a márciusi szárra vagy még a februári sem jelent meg) az első helyen Bozsidar Kovásevics cikkét hozza a könyvről. Olyan kérdést érint vele, amely napjainkban szerte az országban minden lapnak, kiadónak, kultúr- és művészintézetnek legfőbb problémája. Eljutottunk odáig — érezzük ebből a cikkből — amikor a könyv megjelenése és terjesztése közüggé vált. Az a cél, hogy „könyvet adjunk mindenki kezébe”. És ez szolgálat is, vagy ha kell mozgalm is, amelynek élére egy folyóirat is állhat.

Ívó Andrics „Az ablak” című tárcanovellát tett közzé, Radován Blagojevics „A nyugtalan tenger” címmel, Dusan Gyukics pedig „Az ősznek is megvan a maga szépsége” címmel írt röpke költeményt. Még egy verset találunk Riszto Ratkovics tollából, Bosko Petrovics pedig „Hamu” címmel novellát közöl.

Igen gazdag s a folyóirat terjedelmének majd felét teszi ki az irodalmi figyelő. Külföldi és hazai irodalmi események és kérdések szemléjét kapjuk ebben a rovatban, de természetesen, akad köztük zsurnalisztikai könnyedséggel megírt alkalmi beszámoló is s néha regisztrálás. (Ügylátszik a Letopis

sem hagyja ezt mindig a lapokra, hanem a maga fôadatának is tekint. Lehet, hogy igaza is van, mert az irodalmi kritikák mellett valóban néha némi hely juthat a recenziók számára is.)

A Letopis kritikusai túlnyomórészt a hazai irodalom ismertetésével foglalkoznak. A beküldött könyvek náluk nem maradnak visszhangtalanok, mindig akad, aki szóvá tegye. A jelen számban — az Ibsenről szóló tanulmány mellett — közleményt találunk Brancko Radicsevics költeményének új kiadásairól, Begovics Milán új regényéről, Iván Iványi verseskötetéről, és Szlavkó Vukoszávlyevics „És te mit szólsz, Mária” című kötetéről, amelyben költeményeit gyűjtötte egybe. A külföldiek közül Albert Camus, Ignazio Silone és Ervin Shaw munkáiról jelent meg egy-egy kis közlemény.

MLADA KULTURA. A fiatal írók irodalmi szemléjének immár tíz száma jelent meg. Az elsőtől tekintve az utat, a fejlődés könnyen érezhető. Hangban és formakeresésben bátor írók gyülekeznek itt és szép, hogy a képzőművészek is melléjük álltak.

Egyik legszebben és legizlésebben illusztrált irodalmi lap ez, amit a Kalemegdanon alakult irodalmi társaság hozott létre. A nevesebbek közül Szlavko Vukoszávlyevics, Laza Lazics és Mladen Olyacsa szerepelnek egy-egy írással s mindig akad fölfedezettjük is. Figyelik a látóhatárt és segítő kézzel nyúlnak a jelentkező tehetségek után. Ez voltaképpen a lap legfőbb hivatása.

(L.)

TARTALOM

BORISZ ZIHERL: Az egzisztencializmus és társadalmi gyökerei (I. közlemény)	233
GÁL LÁSZLÓ: A művészet rehabilitálása	248
TURZÓ LAJOS: Tavasz Jánoska elindul (Részlet)	252
SZIRMAI KÁROLY: Szomszédok (Elbeszélés)	254
GÁL LÁSZLÓ: Tavasz, Ha verset írnék (Versek)	258
REMÉNYI JÓZSEF: Amerikai ucca (Vers)	259
KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR: Szatirák ezerkilencszázharmincki- lencből	260
BÁLINT ISTVÁN: Petőfi	261
DISPUTA	
Farkas Nándor: Gondolatok a „Népoktatás“ topolyai vitája alkal- mából	270
DOKUMENTUM	
Laták István: Szinpad a tanyaudvaron	277
SZÍNHÁZ	
Klein Hugo: Debreceni József „Forgószél“ című drámája . . .	285
Lévai Endre: Schakespeare-bemutató a szabadkai Népszínházban	289
SZEMLE	
Sztáncsics András: Valami új a nap alatt	295
KÖNYVBÍRÁLAT	
Bori Imre: A születés pátosza (Ács Károly — Kéz a kilincsen)	299
LAPSZEMLE	304
MÚMELLÉKLETEK	
GOSZTOVITY JOVÁN: Miranda (gipsz) címlapkép	
GOSZTOVITY JOVÁN: Portrait (olaj)	294
B. SZABÓ GYÖRGY: Illusztrációk (Thurzó Lajos: Tavasz Jánoska elindul)	247., 269., 284
BALATY MILORÁD: Virágok (olaj)	276

Szerkesztőség: Noviszád, A. Rankovicsa 19. Telefon: 20—63
Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat, Noviszád,
Arse Teodorovicsa 11

Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.
Postatakarékszám 300-T-251. Lapzártá minden hó 10-én
Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza
„Budutynoszt“ nyomdavállalat, Noviszád

Könyvkiadásunk legújabb értékei

MIKSZÁTH KÁLMÁN:

Különös házasság

Mikszáth Kálmán a magyar prózairodalom egyik legkiválóbb képviselője, a magyar Swift.

A KÜLÖNÖS HÁZASSÁG érdekes, izgalmas, dússzövési történet, amelyben Mikszáth egy magasztos, romantikus szerelmi regény köré csoportosítja a rendi Magyarország elmaradottságát és a klérus fondorlatait.

A regény ára 300.— dinár, a Könyvbarátok Körének tagjai számára 20 százalékos engedménnyel 240.— dinár.

DOBRICA CSOSZICS:

Majd megvirrad már

Dobrica Csozics a fiatalabb szerb írónemzedék egyik legtehetségesebb tagja. Megvan az a ritka adottsága, hogy élményeit művészi formába öntse. Könyve, a „Majd megvirrad már” ilyen, a Népfelszabadító háborúban gyűjtött élményekből szövődött izgalmasan szép regénnyé.

A könyv ára: 250.— Din. Könyvbarátoknak: 200.— Din.

SULHÓF JÓZSEF:

Kidőlt a májusfa

Népszínmű három felvonásban

Amatőr-színházak, műkedvelő együttesek számára szövegekönyv, amely alapos rendezői utasítást, a díszletek összeállításához rajzokat és a népdal-betétek kottáit is közli.

Ára: 250.— Din. — Könyvbarátoknak: 200.— Din.

A napokban jelenik meg!

MIRKÓ BOZSICS:

Visszavonulás

A tehetséges horvát drámaíró legnagyobb visszhangot keltett műve. A háromfelvonásos dráma cselekménye a népfölszabadító harc idején játszódik s a katolikus klérus sötét üzelmeit hozza elénk. Fordította: Lévay Endre.

„TESTVÉRISÉG-EGYSÉG” KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD,
A. Teodorovicsa-u. 11.

ÍRÓK • KÖNYVEK • OLVASÓK

Két fiatal tehetség első könyve

Ács Károly

KÉZ A KILINCSEN

Versek

Nálunk ritka költői felkészültséggel, érett, férfias tudatossággal szólaltatta meg Ács Károly azt a lírát, amelyet megkapóan jeleznek első verseskönyvének gondosan összeválogatott és szemléltetően csoportosított költeményei. Az olvasóközönség rokonszenves, fiatal költőtehetséget köszönhet a „Kéz a kilincsen“ szerzőjében. A könyv finom papíroson, Sáfrány Imre művészi illusztrációival a múlt héten került könyvpiacra.

A könyv ára: 140.— D.
Könyvbarátoknak: 112.— D.

Költői művek sorozatában sajtó alatt van

Fehér Ferenc

JOBBÁGYOK UNOKAI

című verseskönyve

Irodalmunk mai fiatal költői közül ismerős Fehér Ferenc neve. A „Jobbágyok unokái“ című kötet Fehér eddig megjelent verseinek válogatott gyűjteménye. Olvasóközönségünk érdeklődésére méltán tarthatnak számot a fiatal költő őszinte költeményei. A versekhez Sáfrány készített művészi illusztrációkat. A könyvet finom papíron nyomják s rövidesen megjelenik.

Jelentős állomás ez a két verseskönyv íróik költői munkásságában, akik költészetük első korszakát mutatják be velük s egyben gazdag, reménykeltő nyereségnek mondhatjuk máris őket a vajdasági magyar irodalom számára.

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat, Noviszád, Arsza Teodorovics 11

Könyvlerakat Noviszád, Duna utca 10.